

Година VII • 2023 • книжка 2

ПЛОВДИВСКИ ИСТОРИЧЕСКИ ФОРУМ

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО
„ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

ПЛОВДИВСКИ ИСТОРИЧЕСКИ ФОРУМ

2023 / 2

Издава катедра „История и археология“ при Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

Главен редактор:

Доц. д-р Георги Митрев, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Зам.-главни редактори:

Доц. д-р Димитър В. Димитров, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Секретар:

Десислава Босилкова, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Членове:

Проф. д.и.н. Людмил Спасов, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Проф. д.ф.н. Мирена Славова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Проф. д.и.н. Диляна Ботева-Боянова, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Проф. д.и.н. Евгений Шинаков, Брянски държавен университет на името на акад. И. Г. Петровски, Брянск, Русия

Проф. д.и.н. Ярослав Рубаха, Варминско-Мазурски университет, Олщин, Полша

Проф. д.и.н. Димчо Чешмеджиев, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Проф. д-р Николай Кънев, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Проф. д-р Айше Каяпнар, Университет „Намък Кемал“, Текирдаг, Турция

Доц. д-р Добринка Парушева, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Доц. д-р Иво Топалилов, Център по тракология „Проф. Александър Фол“ към Института за балканистика с център по тракология – БАН

Доц. д-р Пламен Славов, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Доц. д-р Стоян Попов, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Доц. д-р Тодор Радев, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Д-р Николай Шаранков, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Д-р Григор Бойков, Виенски университет, Институт за Източноевропейска история, Виена, Австрия

Д-р Николаос Мердзимекис, Ефория за античното наследство на Халкидическия полуостров и Света Гора към Министерството на културата и спорта на Република Гърция, Солун, Гърция

Д-р Пасхалис Андрудис, Солунски университет „Аристотел“, Солун, Гърция

На корицата: Църквата „Св. Николай“ в Стария Пловдив

Списание „Пловдивски исторически форум“ излиза два пъти в годината.

Електронен формат на списанието:

<https://logos.uni-plovdiv.net/en/spisanie-plovdivski-istoriceski-forum->

<https://piforum.uni-plovdiv.bg/>

Електронен адрес: piforum@abv.bg

СЪДЪРЖАНИЕ / CONTENTS

■ СТУДИИ И СТАТИИ / STUDIES AND ARTICLES

- SOME TYPOLOGICAL ASPECTS OF A SWORD
FROM THE SETTLEMENT OF APHRODISIAS,
ASIA MINOR, AND ITS CONNECTION WITH
THE HAN DYNASTY PERIOD SWORDS5**
Errikos Maniotis, Pang Tianyu, Qiang Li
- НЯКОИ ТИПОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА МЕЧ
ОТ СЕЛИЩЕТО АФРОДИСИАС, МАЛА АЗИЯ,
И ВРЪЗКАТА МУ С МЕЧОВЕТЕ
ОТ ПЕРИОДА НА ДИНАСТИЯТА ХАН24**
Ерикос Маниотис, Панг Тианю, Цян Ли
- THE ADVENTURES OF A DOGE’S SON
IN THE BALKANS IN THE 10TH CENTURY.
THE CASE OF PIETRO BADOARO (REVISITED).....25**
- ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА СИНА
НА ЕДИН ДОЖ НА БАЛКАНИТЕ ПРЕЗ X ВЕК.
СЛУЧАЯТ НА ПИЕТРО БАДОАРО61**
Шербан Марин
- АРИСТОКРАЦИЯТА НА ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО
СПОРЕД ОФИЦИАЛНИТЕ ДОКУМЕНТИ, РЕЛИГИОЗНАТА
И СВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ЕПОХАТА62**
Николай Овчаров
- THE ARISTOCRACY OF THE SECOND BULGARIAN TZARDOM
ACCORDING TO OFFICIAL DOCUMENTS, RELIGIOUS
AND SECULAR LITERATURE OF THE ERA.....62**
Nikolay Ovcharov

■ **НАУЧНИ ПРОЯВИ И СЪБИТИЯ /**
SCIENTIFIC MANIFESTATIONS AND EVENTS

МЕЖДУНАРОДНА ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
„ВОЙНАТА ВЪВ ВИЗАНТИЙСКИ И СРЕДИЗЕМНОМОРСКИ
КОНТЕКСТ (IX – XVI В.) – ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ“94

Стоян Попов

ONLINE INTERNATIONAL CONFERENCE “WAR IN BYZANTINE
AND MEDITERRANEAN CONTEXTS (9TH – 16TH CENTURIES) –
HISTORY, ARCHAEOLOGY, PHILOSOPHY”94

Stoyan Popov

ИЗИСКВАНИЯ ЗА ОФОРМЯНЕ НА ПУБЛИКАЦИИТЕ 101

SOME TYPOLOGICAL ASPECTS OF A SWORD FROM THE SETTLEMENT OF APHRODISIAS, ASIA MINOR, AND ITS CONNECTION WITH THE HAN DYNASTY PERIOD SWORDS

Errikos Maniotis, Pang Tianyu, Qiang Li

Abstract: *The article deals with the study of a previously unnoticed and unpublished sword from the settlement of Aphrodisias, Asia Minor. The study is focused on the typological features of the sword since its archaeological context hasn't been specified. The analysis revealed that this sword can be paralleled with the Chinese two-handed long swords of the Han Dynasty. These swords can be traced also in the Parthian Empire as well, but they haven't been found in the territories which once formed the Roman Empire and previously the Hellenistic Kingdoms of the Successors of Alexander the Great. So, the sword from Aphrodisias is very rare and unique for the Roman and Hellenistic World of the time because it's probably the sole example of such Chinese long swords, dated in the Han Period, to be traced in the West end of the Silk Road.*

Keywords: *Aphrodisias, Asia Minor, sword, Chinese, Silk Road, Han Dynasty, Roman Empire, Hellenistic States, Parthian Empire, typochronological analysis.*

The present study focuses on the study of a very interesting long-sword which had been excavated in the ancient city of Aphrodisias, in Asia Minor. The sword was previously unnoticed and has not been examined thoroughly. The analysis of the sword is based on the examination of its typological criteria, such as the cross-guard, the blade and its length, which denotes it from the rest of the sword typologies found in the region during the suggested dating (3rd century BC – 3rd century AD) or more accurately during the Ancient and Medieval Period. The sword is very unique because such typologies have not been found in

the region of Asia Minor or in the Eastern Mediterranean in general, but only in the far East, region from which we traced some notable parallels that helped to identify the typology of the sword and categorize it also into a chronological frame.

Due to the lack of findings in the region of Asia Minor but also in the Eastern Mediterranean, the research of the swords dated back in the Hellenistic, Roman and even in Byzantine Period is focused mainly on the examination of the iconographical examples and depictions of swords in the Art, such as pottery, murals, mosaics, illuminated manuscripts, ivory etc. On the

other hand, the material from the Western and Central Europe, but also in the Middle East and Far East is considered more abundant and the research is oriented in the study of the archaeological material, using the iconography as a parallel to the actual swords. Recently, some notable examples have been published from the region of Asia Minor and Greece, assisting better to our knowledge of the swords during the Ancient and Medieval Eras.

According to the diary of the excavations, the sword (**fig. 1**) (inv nr: 62-250) was found in 1962 (5/08/1962), in the „Water channel House” excavations, now the „House of Kybele” (WaCh II Trench II Stratum II). It is an iron two-handed long sword, heavily encrusted and rusted. The sword terminates with two curved designs where the blade begins. The handle is round for a good grip. It was briefly re-evaluated and re-measured in 2021: Measurements: Length, 1.675 m long; blade max. 0.05 m but terminates in a point. Blade thickness, 0.01 m. Handle max. 0.075 m wide. The sword remeasured again in 2022:¹ (Blade length: c. 143 cm, Blade width: 2.7 cm, Blade depth/thickness: 1.4 cm, Handle length: 21.5 cm, Handle width: 1.3 cm, Handle depth/thickness: 1.2 cm, Hilt/guard length: 1.8 cm, Hilt/guard width: 7.5 cm, Hilt/guard depth: 0.4 cm). There is some corrosion, but the object is overall in good and stable condition and must have been conserved after discovery in 1962. The sword has a very rectangular section (i.e., it is not beveled or sharp). This may indicate that it was not feasible to use as a weapon. A ceremonial or decorative use (e.g., hung on a wall) might be better interpretations.

¹ I would like to express my gratitude to the Archaeological Museum of Aphrodisias for providing me the measurements and Mr. David Nicolle for sharing from his personal archive the photos of the sword and the handwritten note of the dimensions and information from the diary of excavations, provided by the Head of the Excavations in the site of Aphrodisias in 1961, Mr. K. Erim.

Typochronological analysis: Since there are not safe results about the dating of archaeological context, where the specimen has been found, a typological analysis of the separate parts of the sword (hilt, cross-guard, blade) can lead us to extract some results regarding the dating and the classification of the specimen.

Examining its morphology, the sword from Aphrodisias seems very similar to the Han Dynasty Period (3rd century BC – 3rd century AD) long swords, especially in shape and its cross-guard (鐔). Numerous tombs of the Han Dynasty are distributed in Hu’nan region, where thousands of weapons have been unearthed. Representative parallels of Han Dynasty long swords had been excavated in Hu’nan (**fig. 2**). The Aa, Ac, Ba and C swords appear to have similarities to the sword from Aphrodisias, especially the Ba sword because it has a similar cross-guard (剑格、鐔) (李亚 2020: 18). The Ba sword is characterized by a so-called nose-shaped cross guard, a flat handle, columnar handle, and a slender blade. But he is slightly shorter, less than one meter long (82 cm). The Aa and Ac swords are a little longer but usually bear no handguard or may have a very short handguard. The length of the sword C has been estimated to approximately 95 cm. It has a handguard, and both sides of the blade are equally suitable for slashing (李亚 2020: 23). Similar cross guards (tsuba) appear to also have the Japanese swords of that period (Feng 2020: 38).

The tomb of the Nanyue king ((南越王)) has the largest number of iron artifacts unearthed in the Nanyue Kingdom. Among them, a great variety of offensive and defensive military armaments had been found, including iron swords, spears, halberds, berylliums, armor collars and copper arrowheads. The swords are the most numerous weapons that can be found in the main room of the tomb. The longest one, the sword D143 (**fig. 3**) is about 153.6 cm long, but its cross guard seems to have less similarities with the long sword discovered in Aphrodisias, unlike

the D141 long sword, which is almost identical to the sword from Aphrodisias. The iron sword is the proof that the king of Nanyue proclaimed himself emperor. In the Han Dynasty, the sword resembled the status of its owner (李亚 2020: 46). So, the D143 sword may have a ceremonial function (何少伟 2019: 47). As a result, we can assume that the sword from the "House of Kybele" in Aphrodisias could have been used as a ceremonial object or as a medium of demonstration by its owner and not in combat. It is also doubtful if such swords had been used in the Roman Army, since this is the only two-handed long sword which had been discovered in the former vast territories where the Roman Army was present.

Another significant example (fig. 4) comes from a Han Period Tomb in Mountain Cao (曹山汉墓). This Jian (sword) is a multiple-refined steel sword with inscription, ("建初二年蜀郡西工官王愔造五十涑孙剑五十炼"铭钢剑) in Chinese (https://www.xzmuseum.com/collection_detail.aspx?id=3034). It bears inscriptions both on the blade and on the cross-guard. The engraved inscription of the blade means that the sword was made by a craftsman named Wang Yin (王愔) in an official arsenal in Shu eparchy (蜀郡西工官) in the second year of Jianchu (建初二年, 77 AD). The second inscription on the inside of the cross-guard (直千五百), mentions that the value of the sword is 1500 copper coins (Wu Zhu 五铢). Since Shu eparchy (Sichuan province now) is very far from Xuzhou (Jiangsu Province). This indicates a long-distance trade in Chinese mainland and the prosperity of handicraft industry in Sichuan (徐州博物馆 1979: 51 – 52).

Apart from the Han Dynasty, long swords can be traced in the Parthian and the Sassanid Empire. The Sassanids had contacts, either friendly or hostile, with the nomadic tribes of the Central Asia and Transoxania, China and of course Rome. As a result of these direct or indirect contacts with other cultures through warfare

or diplomatic avenues, the material culture of the Sassanid but also Roman Empire had received great influences by their neighbors.

A significant example is the late Parthian (1st – 2nd century AD) two-handed longsword (fig. 5) housed at the Iran Bastan Museum (Inventory number: 1604/18029). It has been excavated in the region of northern Iran, specifically in the Nowruz Mahalleh region, back in the late 1960. The total length of the sword is about 83 cm (Farrokh et al. 2016: 48, 50, 53).

In Hatra an archaeological zone is survived, where weapons are depicted in nearly all forms of Parthian art, such as sculpture, relief, mural painting, and graffito. The city of Hatra provides an especially rich material of figurative arts like statues of humans and gods, reliefs and mural paintings which preserve information about the weapons of the Parthian Empire in the 2nd and 3rd century AD Parthian-type long swords are prominently depicted among figures of Hatrene officers, noblemen, kings, and gods. The sword from the Bastan Museum is overall shorter than those depicted at Hatra. The Hatrene long swords are reported as being at 100 and 130 cm in overall length. These long swords are overwhelmingly narrow and flat and have a straight or pointed end of the scabbard (fig. 6). The swords and daggers in Parthian reliefs are considered to have a more ceremonial character rather than a combat purpose (Winkelmann 2009: 235 – 241).

The emergence of the Silk Road from China to the Mediterranean: The contacts between China and the Hellenistic world may trace back to the establishment of the Silk Road. From the Chinese diplomat Zhang Qian (2nd century BC) onwards, many Chinese and foreign envoys, merchants, and even monks to and from between Central China and the Western Regions (Xiyu, 西域) as far as the Mediterranean and India, brought information of Roman and Hellenistic Civilization into China. Reflections of messages and oral reports are to be found in the

early Chinese official historical books. Although the records about them are sometimes confused, ambiguous, or even anachronistic, they actually provide first-hand information about the Western Regions where Greek and Roman culture once prevailed (Yang 2014: 121).

The emergence of the Silk Road from China to the Mediterranean was linked with the legendary trip of a Chinese envoy, Zhang Qian (张骞), in the Western Regions (Xiyu, 西域) outside of the domain of China by that time. He was sent by the Emperor Han Wudi (汉武帝) to search for the Dayuezhi people (大月氏) in order to unite them against a common enemy, Xiongnu (匈奴). He departed from the capital of Han China, Chang'an (长安) in 139 BC and returned in 126 BC. Unfortunately, he could not fulfill his mission because the Dayuezhi had lost interest in revenge on the Xiongnu. However, he entered Central Asia as far as Bactria and first brought back information on the areas and countries he visited or heard of (Yang 2014: 121 – 122).

Most of all the documentary information on the Hellenistic Civilization comes from the chapters about the Western Regions in the „Early Four Historical Books“ (‘前四史‘). They reflect the various relations between China and the western peoples and countries and Chinese knowledge of the Western Regions in the Han Dynasty, and even beyond. The periods from the 2nd century BC to the early 3rd century AD roughly coincide with the Hellenistic age and the coexistence of Parthian and Kushan Roman empires in Eurasia. All the latter three could be assumed to be the successors of or influenced by Hellenistic Civilization in different degrees. The long and frequent contact between China and them naturally helped to further the understanding of Chinese people of the Western Regions, the former Hellenistic world (Yang 2014: 122).

Sino-Hellenistic/Roman relations: The conquests of Alexander the Great contributed majorly for the two worlds, the East, and the West to be approached and by the 3rd century

BC, the establish of a great network of routes, usually refer to as the „Silk Road“ had begun. In the 1st century BC, we have the first accounts of Roman historians mentioning the silk trade with the Chinese people. The Chinese are referred by the Greeks and Romans as „Seres“ and the „Silk People“. It was the explorations and conquests from both East and West that gave the Silk Road its special place in history (Ptol. 1940: 11,11. 15,1).

Furthermore, coins and artifacts even from the Hellenistic Period can be traced in China and its neighbors. Another way by which Hellenistic information was introduced to China is the various historical legacies such as the Buddhist sculptures with Gandharan style, the coins with Hellenistic elements, and other works of art with Greek motifs. As far as the mainstream of Chinese cultural tradition is concerned, their influence is not too deep and extensive but actually long and significant. When Alexander entered India in 327 BC, Buddhism had not yet spread to Northwest India. Thus, the Greco-Macedonians could not have encountered Buddhism at that time. It was in the reign of King Asoka (270/269 – 232 BC or 260 – 218 BC) of the Mauryan Dynasty that those Greeks remaining in India began to have real contact with Buddhism (Burstein 1985: 67 – 68).

Asoka was a celebrated Dharmaraja (a king who was the protector of Buddhism and its worshippers) in the history of Buddhism. He tried to introduce Buddhism to the Greeks in the northwest of India (including present Kandahar in Afghanistan) with his Rock Edicts in Greek. In the 2nd century BC, Bactrian Greeks intruded into India and became the masters of Northwest India. Because the Sunga Dynasty of India conducted a policy of persecuting Buddhists, the kingdoms founded by the Greeks from Bactria became the asylums of Buddhists (Marshall 1960: 42). With the spread of Buddhism in northwest India, some Greeks, even the Indo-Greek kings like Menander, converted to Buddhism. On the

one hand directed by the anthropomorphism of Greek religion, on the other hand inspired by their god Apollo, those Indo-Greek engravers who were Buddhists or hired by Buddhists created the image of Buddha with the statues of Greek mythological figures as the models. So, the Greek god Apollo was transformed into the Buddha of Buddhism. Besides, the Greek hero Heracles was adopted by Buddhism and was transformed into Vajrapani (the protector and guide of the Buddha). The style of Greek clothing, the transformed Corinthian capitals, the acanthus ornament, the honeysuckle motif, the bead-linked decorations, and the grape motif were absorbed into Gandharan art (Holt 1999: 177).

Thus, the eastward spread of Buddhist art facilitated the spread of Hellenistic elements contained within it into China. From the Tarim Basin, the Gandharan Buddhist art started its course of incitation. Nowadays we can still see and discern the transformation of the image of Buddha eastward from Kizil Grottos in Qiuci (龟兹) of Xinjiang Province, Dunhuang (敦煌), and Maijishan (麦积山) Grottos in Gansu Province, Yungang (云冈) Grottos in Shan-xi (山西) Province to Longmen (龙门) Grottos in Henan (河南) Province. Other Buddhist sculptures also probably show Hellenistic influences, such as the naked figures in the frescos of Qiuci Grottos, the images of Ritian (日天, Aditya) and Yuetian (月天, Chandra) which look like the Greek Helios and Artemis, the Feitian (飞天) (apsaras, flying celestial figures) probably inspired to some extent by the flying Nike appearing in the Hellenistic age (fig. 7). It is especially worth noting that the Ionic and Doric column orders have been found in the Dunhuang Grottos (fig. 8) (Xing 2003: 15 – 48; Holt 2005: 162).

The introduction into China of the image of Heracles experienced a long process. His image had been brought to central Asia and India by the Greeks. An inscription honoring him, and his bronze statue has been discovered in the Gymnasium of Ai Khanoum in the sculptures of

Gandharan art, he is generally naked, and has a vajra pestle instead of a wood club (fig. 9). In some samples, he wears a lion-head helmet, one of his iconological features. Such an image was transmitted to China. On a piece of fresco of Qiuci dated to 500 AD, he is confused with the cowman Ananda with his original club (fig. 10). In Maijishan Grottos, his image appears as one of the Heavenly Kings or a Vajrapani (the protector and guide of the Buddha, 护法金刚). He wears armor from head to foot, one foot standing on a little daemon, with a club in his left hand (fig. 11). From some tombs of the Sui and Tang Dynasty, he seems to become a terra-cotta or tri-colored glazed pottery warrior guarding the dead (fig. 12). Some scholars have done systematic and deep research on this subject (Kuhrt & Sherwin-White 1987: 153, Plate VIII; Han & Zhu 1990: 206 – 208, 334 – 341; Fan et al 2011: 96, pl. 30, 31, 38, fig. 34).

Information about Hellenistic coins also was brought into China first by Zhang Qian. In his report to Emperor Han Wudi, he mentions markets and trade in Daxia and Anxi and that the local peoples from Dayuan to Anxi were very skillful at trade and haggled over very tiny fractions of money („善市贾, 争分铢“). He especially described the coins of Anxi: „made of silver with the face of the reigning king on the obverse. When the king died, the coin had to be changed immediately, and the face of the new king would appear on the new coin.“ (fig. 13). The similarities between these coins and those of Hellenistic kingdoms are noteworthy: first, the coins were mainly made of silver; second, they had the head portrait of the king on it; third, every king issued his own coins. A head portrait of a king was normal in the Hellenistic coins. These coins circulated not only in the areas under Greek control but also in neighboring countries, such as Parthia (Anxi), Dayuan and Kangju (both in Sogdiana), even Dayuezhi and Daxia (both in Bactria), and later the Kushan Empire (Central Asia and India). But these countries also

imitated Greek-styled coins depending on their need and tradition (Yang 2013: 125).

The ancient Chinese Empire of the Qin and Han dynasties did not share a common border with the Roman Empire. However, sources from both ancient empires record increasing commercial and diplomatic interchange. According to Dueck, the Romans reached as far as China, establishing contacts with the „local“ people. The Romans traded with the Chinese and had reciprocal contacts with the court there as early as the time of Augustus (Dueck 2012: 62).

Ancient Chinese historiographical texts, it seems, only began to refer to the Roman Empire in the distant West in the 1st century AD. Diplomatic contacts between the major powers along the „Silk Road“ trade system are well attested and include both Chinese and Roman contacts with representatives of various intermediate countries. The record of foreign envoys to Augustus includes a group of Chinese is documented by a Roman author, Florus (2nd century AD), who notes the arrival at the court of Augustus of envoys of the „Seres“ (McLaughlin 2010: 111 – 140).

According to ancient Chinese texts, the earliest Roman „embassy“, probably merchants, to visit China only arrived in 166 AD and came from the South, via the Red Sea and Indian Ocean maritime route. For instance, The geographer Marinus of Tyre. Referred to a 1st century AD account by an unknown merchant from Roman Macedonia, named both Maës and Titianus, who had used information provided by his agents to note travel times and distances along the route which led from a commercial station in the Pamirs (the „Stone Tower“) to „Sera“, the capital of the Seres (McLaughlin 2010: 126 – 128).

The Parthian Empire stood in between these two great empires and had direct contacts with both. As a result, during peace times Parthia offered opportunities for individuals from both ends of the Eurasian continent to meet, as there is no evidence to suggest a total and per-

manent blockade of the land route through Parthia for Roman merchants. The Sasanian Empire was founded in the former lands of the Parthian Empire. Most of the Parthian kings liked to call themselves philhellene („the friends of Greeks“), and they received almost all the Hellenistic legacy in their lands. The Sasanian Empire bordered on the Eastern Roman Empire in its west and was probably influenced by the Roman art style although politically they were enemies for a long time (Ferguson 1978: 581 – 603).

In recent years, several cultural relics with exotic features were unearthed in China. Most of them were from the tombs of the Southern and Northern Dynasties (南北朝, 420 – 589 AD), and some of the masters of these tombs were Zoroastrians who came from the Western Regions or Chinese high officials. Some of these relics might contain a little Hellenistic and classical information. However, it is not apparent because the dates of these relics were long after the Hellenistic period, and they were produced mainly in the Western Regions, which were ruled by the Sasanian Empire (224 – 651 AD).

A typical example is the gilded silver ewer from the tomb of Lixian (李贤) in the Guyuan district (固原), Ningxia (宁夏) Province (**fig. 14**) (As to the preliminary report, see Ningxia Museum 1985). Lixian was born in 502 AD and died in 569 AD. He had served three dynasties (the North Wei, 北魏, West Wei, 西魏, and North Zhou, 北周). Depending on the style of the ewer, it might date from the period of the Sasanian Empire. What interests us most is the motif on the belly of the ewer. What can be sure at first sight is that the three pairs of figures of young handsome men and beautiful women look like Greeks who display classical features including clothing like peploi, chitons, and chlamys, dynamic poses, Greek-like straight noses, and naked or half naked bodies. However, it is hard to be certain of their identities. The Chinese scholar Luo Feng quoted in his article the idea of the celebrated Russian archaeologist B. L. Marshak

that the three scenes consisting of the three pairs of figures represented the story of Troy. One of them shows Paris, the prince of Troy, handing something like a golden apple to Aphrodite; another, Helen's seduction by Paris and the scene of their boarding; the last, Helen reencountering her former husband, Menelaus, king of Sparta after the war (Luo 2000).

Additionally, a scene from the story of the Trojan horse also appears on a carved stone plaque from the Gandhara region (**fig. 15**). The Chinese scholar Wu Chao argues that the main characters on the ewer should be Romans, and the group of pictures shows the scenes of deep-in-love youths who had spent a lovely night, and said farewell to each other in the early morning, then the young man departed. He states that it was the Romans who inherited the Greek tradition that the mothers saw their sons off and so did the wives their husbands. It can also be regarded as another explanation for it (Wu 1985).

Conclusions: The Roman Empire has faced countless opponents during its long-lasting lifespan. It was inevitable to receive many influences from its neighbors but also from cultures that were thousands of kilometers away from the borders of the Empire. These influences are reflected in the material culture of the Roman Empire and of course in weaponry. The various types of weapons which originated in the far East could be reached to the territories of the Empire either with direct or with indirect contacts. The role of the mediator often played the Parthian and later the Sassanid Empire with whom the Roman Empire had fought numerous battles, but also exchanged diplomatic gifts. In addition, new battle tactics and weaponry reached the Roman regions via the nomadic people of the Eurasian steppes, who fought against the Roman Army at the frontiers (*limes*) or served in the regiments of the army as mercenaries.

From the analysis above, we may safely conclude that some information about the Hellenistic world and the Roman East was spread into

China, despite the difficulty to reconstruct the exact course in the present state. Although, the Hellenistic kingdoms disappeared in Eurasia, the influences of Hellenistic culture still played important roles in the interactions between Chinese and Western civilizations through the Silk Road.

Of course, the people, who traveled through the Silk Road, hurried and threatened by perils of every sort, with various goals, aims and missions, should not be overlooked. As spokesmen, they had provided either directly or indirectly the material to the authors of Chinese Historical books. Envoys like Zhang Qian, Wen Zhong, and GanYing (Yang 2013, 121 – 143) went into far and unknown lands and brought back more detailed and reliable material. Zhang Qian not only was the first person who had been sent on a diplomatic mission to the Western regions and visited the world outside China, but also the first who brought back information about the Hellenistic world. Chinese silk, iron wares (complex wares of steel and iron, including the method of steel making), leather wares, even methods of almond and peach cultivation, items and knowledges which soon adopted by the Romans when they conquered the Greek East.

Meanwhile, those foreigners who came to China as ambassadors, traders also brought in not only the tributes and goods but also exotic cultures. The generals in charge of the Western Regions, such as Ban Chao and Ban Yong, kept direct contacts with these countries West of the Pamirs as far as the Mediterranean so that they could update the knowledge about these areas in due time. Without them, we would not have known so much about the Kushan, Parthian, and Roman Empires. Moreover, the function of the officials who went to India and the foreign Buddhists who came to China were very important for the spread of Buddhism as well as Greco-Buddhist Gandhara art into China. However, it is worth noticing that all the interactions between China and the Western countries entirely relied on the establishment of the Silk Road,

which is both the result and the bridge of these exchanges.

To conclude, the sword from Aphrodisias could be assumed that was a diplomatic gift or a commodity from the lands of the far East, taking into consideration its ceremonial function. We can make the hypothesis that, since any sword of this typology hasn't been found in the territories that once formed the Roman Empire, the sword may have not been used widely in the ranks of the Roman Army as a combat weapon, but we might deal with a sole example, which a person of a higher status could acquire. In the sword from Aphrodisias are embodied the long-lasting contacts, either direct or indirect, between the Asia Minor and the far East, being probably the sole example of such an „exotic“ weapon reached to the lands of the West, which might not have been manufactured in the region of the Eastern Mediterranean, rather in the land of the Parthian Empire or in China.

REFERENCES

- Burstein 1985:** S.M. Burstein. *The Hellenistic Age from Battle of Ipsos to the Death of Kleopatra VII*. Cambridge 1985.
- Dueck 2012:** D. Dueck. *Geography in Classical Antiquity*. Cambridge University Press 2012.
- 樊锦诗等 2011:** F. Jinshi, H. Wenkun, C. Weitang. 敦煌石窟全集.第1卷:莫高窟第266 – 275 窟考古报告(全二册). Beijing, 2011. [Complete Works of Dunhuang Grottoes. Volume 1: Archaeological Report of Cave 266 – 275 of Mogao Grottoes (two volumes).]
- Farrokh et al. 2016:** K. Farrokh, G. Karamian, M. Delfan, F. Astaraki. Preliminary reports of the late Parthian or early Sassanian relief at Panj-e Ali, the Parthian relief at Andika and examinations of late Parthian swords and daggers. – *Historia i świat*, nr. 5, 31 – 55.
- Feng 2020:** F. X. Wen. *A Comparative Study on the Decorative Art of Chu Sword and Han Sword*. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Arts Hubei Institute of Fine Arts Wuhan, Hubei, P.R. China, 2020.
- Ferguson 1978:** J. Ferguson. China and Rome. – *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 9/2, 581 – 603.
- Han & Zhu 1990:** Han Xiang and Zhu Yingrong. *Yingrong Qiuci Grottos*. Urumqi 1990.
- Holt 1987:** F. L. Holt. *The Hellenistic Bactria: Beyond the Mirage. The Ancient World*. Berkeley, 1987.
- Holt 1999:** F. L. Holt. *The Hellenistic Bactria: Beyond the Mirage. The Ancient World. Thundering Zeus Volume*. Berkeley, 1999.
- Holt 2005:** F. L. Holt. *The Hellenistic Bactria: Beyond the Mirage. The Ancient World. Into the Land of Bones: Alexander the Great in Afghanistan Volume*. Berkeley, 2005.
- Kuhrt & Sherwin-White 1987:** A. Kuhrt and S. Sherwin-White (eds.). *Hellenism in the East: The Interaction of Greek and Non-Greek Civilizations from Syria to Central Asia after Alexander*. London, 1987.
- 罗丰 2000:** 罗丰. 北周李贤墓出土的中亚风格鎏金银瓶. 考古学报 [Luo Feng. A Gilded Silver Vase in Central Asian Style from Li Xian's Tomb of the Northern Zhou Period. – *Acta Archaeologica Sinica*], 2000, 311 – 330.
- Marshall 1960:** J. Marshall. *The Buddhist Art of Gandhara*. Cambridge, 1960.
- McLaughlin 2010:** R. McLaughlin. *Rome, and the Distant East. Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India, and China*. London, 2010.
- Nicolle 1992:** D. Nicolle. Romano-Byzantine Armies 4th – 9th centuries. – *Osprey Men at Arms*, № 247.
- 宁夏博物馆 1985:** “宁夏固原北周李贤夫妇墓发掘简报” [“Preliminary Report of the Excavation of the North Zhou Dynasty Tomb of Lixian Couple in Guyuan, Ningxia”]. 文物 [Cultural Relics], 1985, 1 – 20.
- 何少伟 2019:** 何少伟. 试论南越王墓出土的铁质. – 文物天地, 46 – 49 [He Shaowei. Discussion on the Iron Weapons Unearthed from the Tomb of the King of Nanyue. – *Cultural Relics World*.]
- 李亚 2020:** 李亚. 湖南地区出土的汉代兵器研究. 硕士学位论文. [Li Ya. *Research on the weapons of the Han Dynasty unearthed in Hunan Region: Research on the Wodai Bing I unearthed in Huyudi*. Master Thesis, Minzu University of China, 2020.]
- Ptol. 1940:** Ptolemy. *Tetrabiblos*. Translated by F. E. Robbins. Loeb Classical Library 435. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

徐州博物馆 1979: 徐州博物馆. “徐州发现东汉建初二年五十涑钢剑. – 文物徐州博物馆 1979, 51 – 52. [Xuzhou Museum. A steel sword from the second year of Eastern Han Dynasty Jianchu with an inscription of “五十涑“ was discovered in Xuzhou. – Cultural Relics.]

Xing 2003: X. Yitian (邢义田) “赫拉克勒斯在东方.“ [“Hercules in the East.“] in Rong Xinjiang and Li Xiaocong (荣新江 李孝聪), eds. 中外关系史：新史料与新研究 [History of China’s Foreign Relations: New Sources and New Problems]. Beijing 2003.

Yang 2013: Y. Juping. Hellenistic World and the Silk Road. – *Anabasis. Studia Classica et Orientalia*, 4, 73 – 91.

Yang 2014: Y. Juping. Some Clues Of The Hellenistic World And The Roman East Hidden In China 39; S Early Four Historical Books. – *Talanta*, XLVI – XLVII, 2014 – 2015, 121 – 143.

Winkelmann 2009: S. Winkelmann. The weapons of Hatra as reflection of interregional contacts. – In: *Hatra: Politics, Culture, Religion between Parthia and Rome*, L. Dirven (ed.). Stuttgart, 2009, 235 – 361.

吴焯 1985: 吴焯. 克孜尔石窟壁画裸体问题初探. – 中亚学刊, 116 – 143. [W. Chao. A Preliminary Research on the Naked Figures of Kizil Grottos. – *Central Asia Studies*, 1985.]

Errikos Maniotis,

PhD candidate, Masaryk University, Faculty of Archaeology and Museology, Brno, Czech Republic, riec04@gmail.com

Pang Tianyu,

PhD candidate, Northeast Normal University, Institute for the History of Ancient Civilizations, Changchun, China, pangty1995@qq.com

Qiang Li,

Associate Professor in Byzantine studies, Northeast Normal University, Institute for the History of Ancient Civilizations, Changchun, China, liq762@hotmail.com

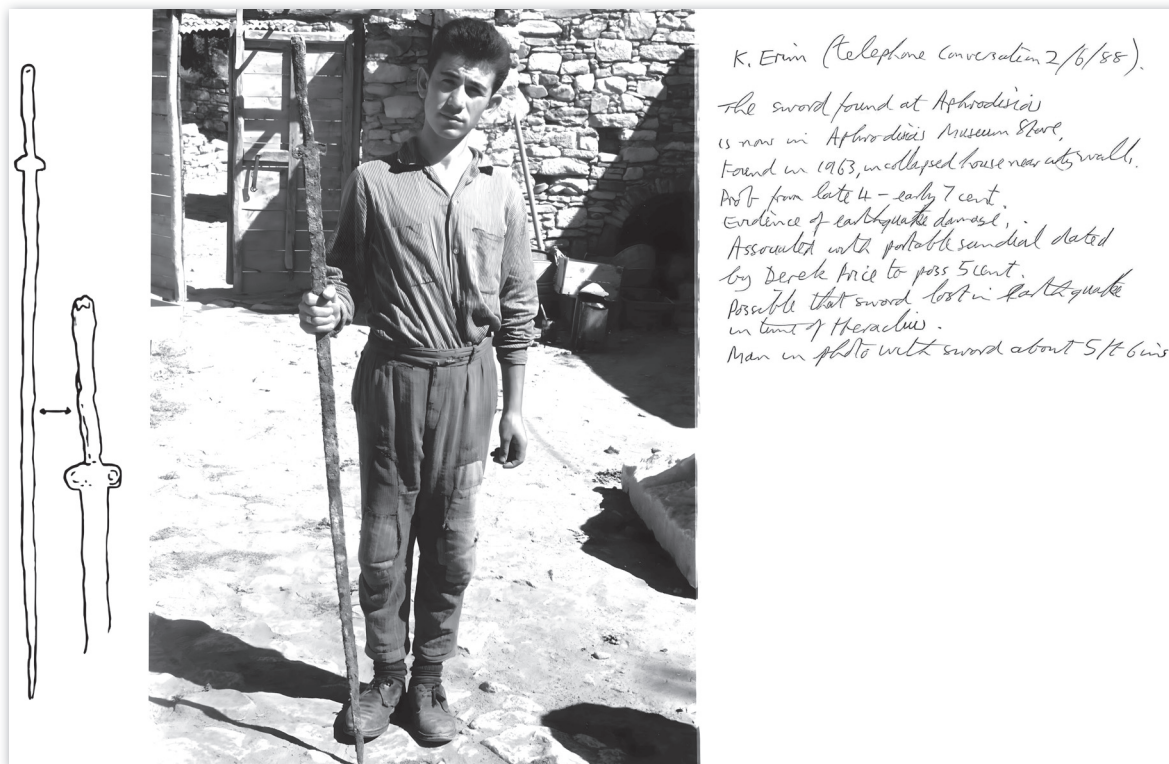

Fig. 1. Aphrodisias sword (Nicolle 1992: Romano-Byzantine Armies 4th – 9th centuries Osprey extraditions from the series Men at Arms, II)

A 型			B 型				C 型	
Aa 型	Ab 型		Ac 型	Ba 型	Bb 型	Bc 型		Bd 型
	I 式	II 式						
1	2	3	4	5	6	7	8	9

表 2- 11 铁质长剑

Fig. 2. A catalog of the excavated swords from Hunan (李亚 2020, 23)

图一 玉衣左侧铁剑 (自上而下: D89、D90、D91、D141、D143)

Fig. 3. Swords from Emperor's Nanyue tomb (何少伟 2019, 46)

Fig. 4. Han Dynasty Jian from Xuzhou Museum in Tongshan County, Xuzhou City (https://www.xzmuseum.com/collection_detail.aspx?id=3034 (Inventory number: 133))

Fig. 5. Late Parthian longsword,
Iran Bastan Museum,
(Inventory number: 1604/18029)
(Farrokh 2016, 49, fig. 21)

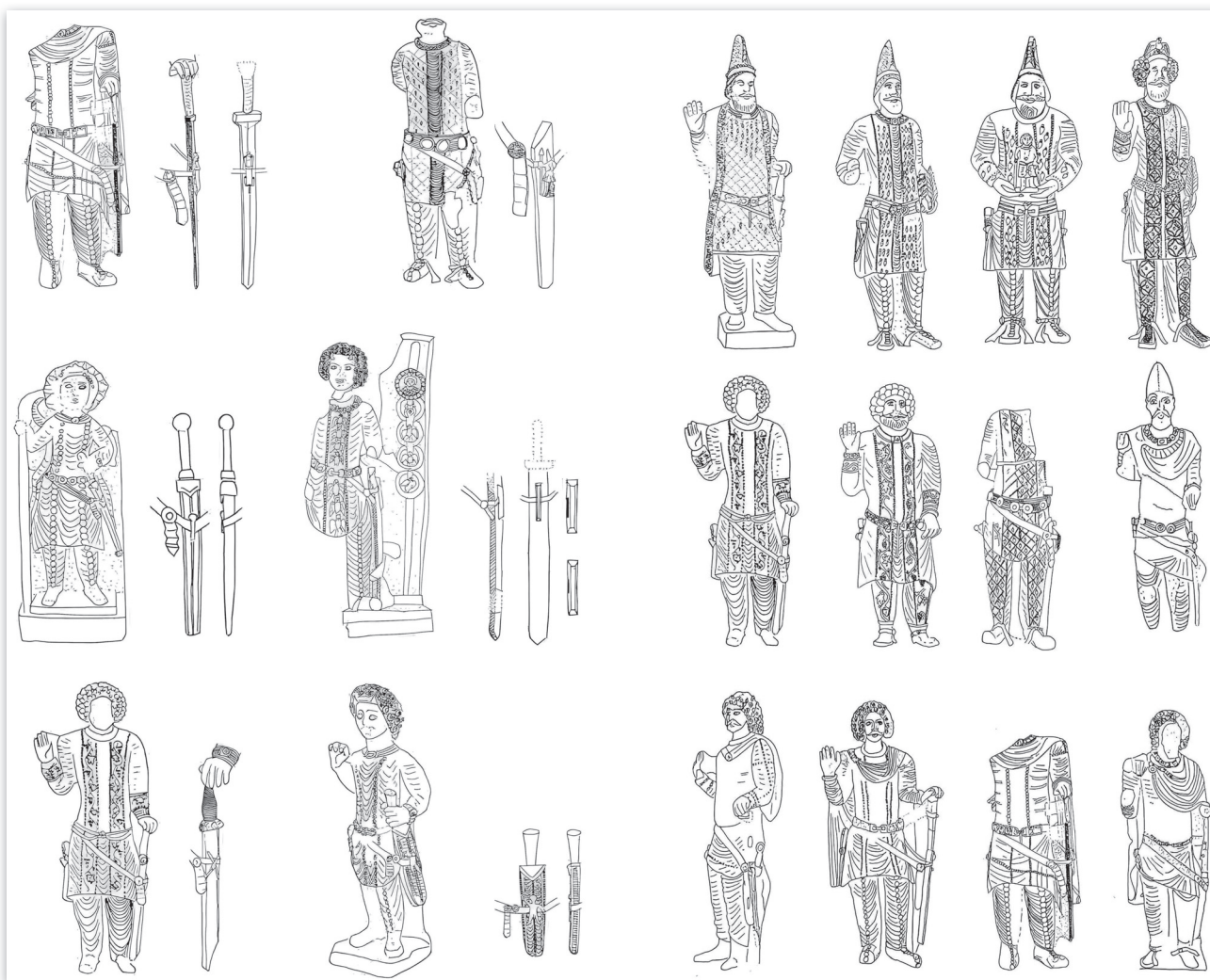

Fig. 6. Long swords depicted in Hatrene figures (Winkelman 2009, 352 fig. 68 and 354 fig. 70)

1

2

Fig. 7. 1. Feitian (飞天) (apsara) flying over Buddha, from Cave no. 272, Bei Liang Period (北凉, 397 – 439 AD), Dunhuang Grottoes, China. 樊锦诗等 2011: Pl. 132. 2. Feitian, flying celestial figures holding palmettes, Bei Qi Period (551 – 577 AD) (Wikipedia)

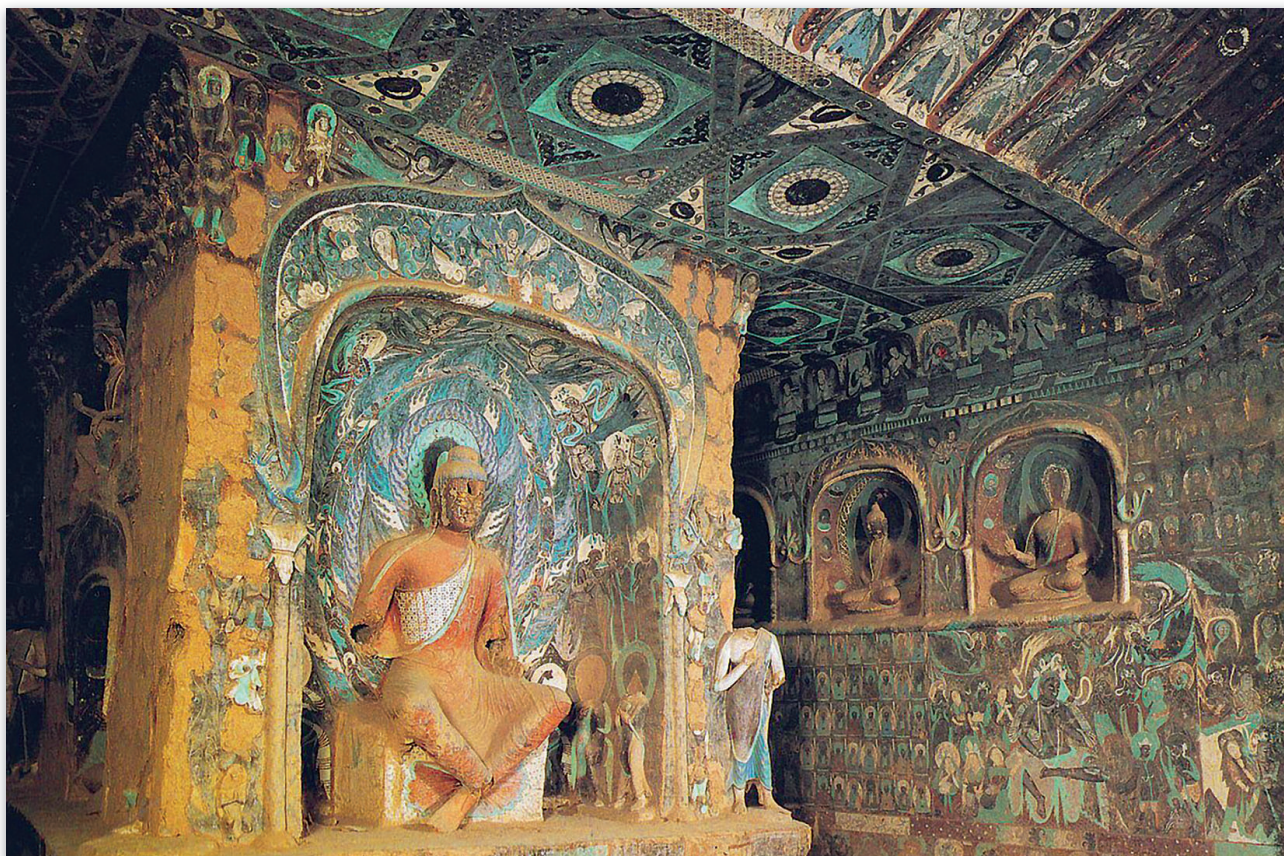

Fig. 8. *The Doric Order in cave no. 254, Bei Wei Period (北魏, 386 – 534 AD), Dunhuang Grottoes, China (Wikipedia)*

Fig. 9. *Heracles-Vajrapani in Ghandara Art (the 2nd century AD) (Wikipedia)*

Fig. 10. Cowman Ananda with club like Heracles in the one piece of frescoes of Qiuci Grottes, China. 406 – 425 AD. Museum of Asian Art, Berlin (Wikipedia)

Fig. 11. *Heracles-Vajrapani in Maijishan Grottoes, China. Bei Zhou (北周, 557 – 581 AD) (Wikipedia)*

Fig. 12. *Tri-color Warrior Pottery, Tang Dynasty (唐代, 618 – 907 AD) (Wikipedia)*

Fig. 13. Hellenistic coins circulated in Parthia, China, India (Wikipedia): 1. The coin of Parthian King Mithridates I; 2. The coin of Soter Megas (ca. 80 – 100 AD); 3. The coin of Indo-Scythian king Azes II; 4. The coin of Greco-Bactrian king Eucratides

Fig. 14. Gilded Silver Ewer, the sixth century. By courtesy of Guyuan Museum, China; The figures and scenes on the belly of the Ewer (Wikipedia)

Fig. 15. Panel showing perhaps a theme from a Trojan cycle, Gandhara School (2nd – 3rd century AD)
(British Museum image id:00100175001, <https://www.bmimages.com/preview.asp?image=00100175001>)

НЯКОИ ТИПОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА МЕЧ ОТ СЕЛИЩЕТО АФРОДИСИАС, МАЛА АЗИЯ, И ВРЪЗКАТА МУ С МЕЧОВЕТЕ ОТ ПЕРИОДА НА ДИНАСТИЯТА ХАН

Ерикос Маниотис, Панг Тианю, Цян Ли

Резюме: Статията се занимава с изследване на незабелязан досега и непубликуван меч от селището Афродизиас, Мала Азия. Изследването е фокусирано върху типологичните особености на меча, тъй като археологическият му контекст не е уточнен. Анализът разкри, че този меч може да бъде съпоставим с китайските двуръчни дълги мечове от династията Хан. Тези мечове могат да бъдат проследени и в Партската империя, но не са открити в териториите, които някога са формирали Римската империя и преди това – елинистическите царства на наследниците на Александър Велики. И така, мечът от Афродизиас е много рядък и уникален за римския и елинистическия свят от онова време, защото вероятно е единственият пример за такива китайски дълги мечове, датирани от периода Хан, които могат да бъдат проследени в западния край на Пътя на коприната.

Ключови думи: Афродизиас, Мала Азия, меч, Китай, Пътят на коприната, династия Хан, Римска империя, елинистически държави, Партска империя, типохронологичен анализ.

THE ADVENTURES OF A DOGE'S SON IN THE BALKANS IN THE 10TH CENTURY. THE CASE OF PIETRO BADOARO (REVISITED)¹

Șerban Marin

Abstract: *The paper relies upon 276 Venetian chronicles, among which 220 deal with a particular event in the Venetian past, which could not be identified in contemporary sources. It is about the mission of Pietro Badoaro, Orso Badoaro's son and future doge, to Constantinople at the beginning of the 10th century. Unfortunately, for him, during his return to Venice, he was captured by a certain Michael, a Slavic ruler in the Balkans, and then delivered as prisoner to Tsar Simeon of Bulgaria. In the end, the Doge's son managed to escape and to return home, either through the agency of his father's involvement or by his own abilities. Dealing with chronicles written much later than the event, the paper has images as purpose, and not the history of events, the representation of it and not the perception. Meanwhile, since the event has nothing to do with a glorious happening, the author of this article regards it as being a real one.*

Keywords: *Pietro Badoaro, Balkans, 10th century, tsar Simeon of Bulgaria, Venetian chronicles.*

As it is known on the basis of the documents at hand by now, the Bulgarian-Venetian relationship has its beginnings in the 14th century. It is about commercial connections (Heyd 1983: 529). Moreover, as W. Heyd noted more than a century ago, the Italian great trade had neglected Bulgaria during the 13th century (Heyd 1983: 528). Nevertheless, this paper has to bring another event into discussion as purpose; it is about an event that

had taken place much earlier, more precisely in the first half of the 10th century. This time, the relations on a large scale between the Venetian and Bulgarian areas are not taken into consideration, but it is about an accidental event. Practically, two high-ranked characters are brought face to face, that is Tsar Simeon of Bulgaria (893 – 927) and Pietro Badoaro (Partecipazio), the son of Doge Orso Badoaro II (912 – 931), and the context is

¹ The paper represents an expanded and much more developed form of the article that I published a time ago in Romanian, as *Un fiu de doge la curtea țarului Simeon al Bulgariei. Cazul lui Pietro Badoaro*, *Revista istorică*, 18 (2007), 3 – 4, 375 – 391.

completely different, on the opposite of what one would call a friendly relationship. Concretely, it is about the detention of the Dogal consort in Bulgaria, as result of an unhappy accident.

The context of the episode could be framed in a practice that became custom in the 9th – 11th centuries, according to which the doges sent their sons (usually, their plausible successors in the dogeship) to Constantinople. The first precedent had been the mission of Giustiniano Badoaro (Partecipazio), sent by his father Agnello in the Byzantine capital². However, the particular case of Pietro Badoaro adds details that bring it into evidence, transforming a protocol to an unpleasant adventure. Thus, although Pietro succeeds in reaching the destination under normal circumstances and, according to the already common practice, in gaining the related presents and honors from the emperor in Constantinople, his way back comes to an unhappy end. He is

² See, for instance, **Caroldo**, which registers the cases of Doge Agnello (811 – 827), as sending one his sons, Giustiniano), p. 55 (“*Et, havendo 2 figliuoli, Giovanni et Giustiniano, questo mandò a Constantinopoli, [...]*”); of Doges Agnello and Giustiniano Partecipazio (as sending Agnello, Giustiniano’s son), p. 56 (“*Gli Eccelsi Duci mandorono messer Angelo loro consorte all’Imperatore di Constantinopoli*”); of Doge Pietro II Candiano (932 – 939, as sending his son, Pietro, the future Doge, 942 – 959), p. 68 (“*Mandò suo figliuolo a Constantinopoli, secondo il consueto, [...]*”); of Doge Tribuno Memo (979 – 991, as sending his son Maurizio), p. 77 (“*Nel XIII anno del Ducato suo, mandò Maurizio suo figliuolo a Basilio et Constantino Constantinopolitani Imperatori, [...]*”); of Doge Pietro II Orseolo (991-1008, as sending his son Giovanni), p. 79 (“*Il Duce, richieso da Basilio et Constantino Imperatori, a Constantinopoli mandò suo figliuolo, [...]*”); of the same Doge (as sending his sons Giovanni and Ottone), p. 86 (“*Dopò, destinò Giovanni consorte et Otho figliuoli suoi a Basilio et Constantino Imperatore Greci, [...]*”)

For some of these cases, see also Tafel, Thomas 1964, I: doc. IV, 4 (dated 821, with reference to chronicle **Dandolo A.-Extensa**), IX, 5 (dated 932, with reference to **Dandolo A.-Extensa**), XVII, 36 – 39 (dated 991), XVIII, 40 (dated 997, with reference to **Dandolo A.-Extensa**), XX, 40 – 41 (dated 1004, with reference to **Dandolo A.-Extensa**).

For the episode related to Giustiniano Badoaro, see Marin 2005.

captured by a Slavic ruler, robbed of goods and sent as a trophy to the custody of the Bulgarian tsar at those times, that is Simeon.

I am to present the manner used by the Venetian chronicles, written so much later vis-a vis this event, in noting it. A high-percentage presence of it results, that is a number of 220 chronicles among the 276 personally consulted by now that cover the period in discussion³, meaning a percentage of 79.71%.

³ 11th century: **Diacono**, 150.

13th century: absent in: **Altinate**; **AVB**; **Canal**.

14th century: **Dandolo A.-Brevis**, 359; **Dandolo A.-Extensa**, 168; **A latina**, 68; **VH**, 52-53; **pseudo-Dandolo E.**, 41; **Giustiniano 5877**, 9a-9b; **M 37**, 12b; **Co 1499**, 9a, coll. 1. Absent in: **Ravignani**; **AVM**.

14th – 15th centuries: **M 2545**, 19a, coll. 2; **PD 392**, 5b, coll. 1.

15th century: **Filippo**, 22a, coll. 1-22a, coll. 2; **Monaci**, 65; **Co 1013**, 28b-29a; **M 2034**, 127b, coll. 1; **Dandolo A. 2008**, 49a; **M IX 28-1**, 8a, coll. 2; **Dandolo A. 319**, 86b; **M 38**, 11a, coll. 2-11b, coll. 1; **M Z 18**, 61b, coll. 2; **M 2560**, 47b; **P 785**, 28a-28b; **M 2548**, 7b, coll. 2; **M 2549**, 10b, coll. 1-10b, coll. 2; **M 89**, 13b, coll. 1-13b, coll. 2; **V 5281**, 5b, coll. 1; **M 2565**, 32a; **M 559**, 25a-25b; **M 2556**, 23; **M IX 28-2**, 124a; **B 149**, 13b, coll. 2-14a, coll. 1; **Vitturi**, 9b, coll. 2; **M 2559**, 10a, coll. 2; **M 104**, 70b-71a; **M 2566**, 5b; **Dr 160**, 6b; **F 6117**, 49a, coll. 2; **M 2569**, 39b; **Ci 592**, 41b; **Ci 2117**, 20a; **P 355**, 9a; **Ci 3518**, 33b-34a; **Gr 53**, 7b, coll. 2; **ASV 58**, 103b; **M 2564**, 59b; **Ci 2116**, 13a, coll. 1-13a, coll. 2; **F 6147**, 98a; **P 318**, 32a, coll. 1; **Ci 2413**, [10b]-[11a]; **Sabellico**, 65; **Co 1337**, 46b; **Ci 3753**, 84b, coll. 2-85a, coll. 1; **ASV 59**, 20a; **Cavalli**, 47a; **ASV 61**, 10b-11a; **Sanuto**, 459. Absent in: **Ci 2113**; **M Z 20**; **Biondo**; **M 2563**.

15th – 16th centuries: **M 2544**, 31a, coll. 1; **M 324**, 22b; **M 2546**, [13b]; **DDR 121**, 11b; **Delfino**, 184a; **M 798**, x b; **Contarini D.**, 65b, coll. 2; **Cigotto**, 117b-118a; **M 550**, 57a; **M 788**, 13a; **Antonio**, 10a; **M 796**, 28a-28b; **M 51**, 39a, coll. 1; **M 52**, 94b. Absent in: **M 541**; **ASV 60**.

16th century: **Marcello**, [22]; **Zancaruolo**, 12b; **M 2555**, 11a; **Co 760-1**, 6b, coll. 1; **Co 760-2**, 109b; **Ci 1899**, 43a-43b; **pseudo-Dandolo E. 873**, 86a, coll. 2; **M 2576**, 11b; **PD 482**, 17b-18a; **WL 74-3**, 43b; **PD 380c** fasc. 3, 18a; **Carpenio**, 8b; **Pigno**, 146a; **Daniele**, 52a-52b; **pseudo-Cornaro**, 77a; **M 555**, 15b, coll. 2-16a, coll. 1; **P 315-1**, 14a; **Rotta**, 6b-7a; **M 125-3**, 223b; **Q 13**, 45b; **Co 710**, 9b; **M 723**, [73a]; **DDR 449**, 8 bis b; **Rosso**, 15b; **M 2543**, 14a; **Ci 2123**, 47b-48a; **Ci 1982-1**, 6b, coll. 2; **F 3458**, 31b; **Ci 1982-2**, 112a; **Ci 589**, 24a; **pseudo-Barbaro**, 65a-65b; **V 6089**, 60a-60b; **M 322**, 35a; **pseudo-Trevisano 1327**, 13b; **Ci 3599**, 67a; **pseudo-Abbiosi**, 11a; **M 45**, 21b; **M**

Among the most ancient chronicles, the episode is mentioned first by the chronicle ascribed to Giovanni Diacono that belongs to the first years of the 11th century (Marin 2018: 23 – 64). The text says: “*Quem successit ad hanc regendam dignitatem domnus Ursus, cogno-*

2568-1, 22b; **M 2567**, 18a, coll. 1; **M 47**, 20b, coll. 1; **pseudo-Zancaruolo**, cxi a; **M Z 21**, 8a; **Ci 1898**, [83a]; **M 2571**, 38b-39a; **M 628**, 74a; **U 512**, 106b; **M 53**, 106b; **V 5275**, 10b; **PD 312**, 23 bis a; **Ci 3712**, 91a; **pseudo-Erizzo**, 64b; **pseudo-Navagero**, 951; **M 2037**, 152a-152b; **M 2573**, 56a; **M 728-2**, 138b; **Valiero**, 100a; **Alberegno**, 91a; **O 1120**, 22b; **Giustiniano**, 12a; **Gussoni**, 166; **PD 236**, 53b; **Caroldo**, 66; **pseudo-Donato**, 49b; **M 39**, 13a; **Grandi**, 112a; **M 2581**, 25a; **PD 378**, 28b-29a; **M 728-1**, 7a, coll. 2; **Balanzana**, 64a; **P 315-2**, 110a; **M 2580**, 111b; **Kellner**, 12a; **Ci 3725**, 63a; **M 1568**, 108a; **Zena**, [87a]; **Ci 2815**, 61a; **Sansovino 1**, 547; **Tiepolo 129**, 68b; **Q 16**, 11a-11b; **Tiepolo 1**, 61-62; **Tiepolo 2**, 61-62; **MG 327**, 210; **M 793**, 51b; **Ci 3675**, XXXVII a; **M 791**, 59b; **pseudo-Trevisano 519**, 46a, coll. 2; **M 393**, [10b]-[11a]; **Dogliani**, 46. Absent in: **Marco**; **Ci 351**; **MG 249**; **M 46**; **M 2568-2**; **Girolamo**; **Ci 1900**; **F 6211**; **M 60**; **Ci 2754**; **F 6234**; **Co 1045**; **P 337**; **P 787**; **PD 391**; **Faroldo**; **Magno 513**; **Magno 514**; **Cornelia**; **M 303**.

16th – 17th centuries: **M 125-2**, 186a; **M 91-2**, 420b; **Ci 3556-3**, [15b]; **M 91-3**, 606b; **M XI 77**, 16a; **P 1192**, 32a-32b; **M 2550**, 50b; **Ci 3556-7**, 7a; **M 1586**, 8a; **Giacomo**, 11a; **M 2046**, 111a-111b; **pseudo-Alberega**, 358a; **Morosina**, 8b; **pseudo-Savina**, 22a. Absent in: **M 31**; **F 6821**; **Co 1305**; **Ci 590**; **M 58**; **M 59**; **M 327**; **M 87**; **Sansovino 2**.

17th century: **MG 106**, 30a-30b; **Fougasses**, 28a; **Co 1421**, 90b-91a; **Co 1307**, 94a; **F 6235**, 53b-54a; **Alario**, 93a; **Lio**, 26b; **Fabris**, C 18b-C 19a; **Vitaliani**, 16b; **Morosini P.**, 75-76; **Ci 2234**, 283; **M 2395**, 119a; **Contarena**, 20a; **M 2669**, 23a; **M 43**, 11b; **Donato**, 12a; **M 54**, 112a-112b; **Contarini M.**, 12a-12b; **M 80**, 86b; **Co 1456**, errata (2a); **M 70**, [25b]; **M 75**, 28b; **Sivos**, 26a; **pseudo-Dandolo E. 102**, 22b-23a; **Onofri**, 26 (actually, 24); **Vianoli**, 114; **M 61**, libro 3, 22; **M 2592**, 9b. Absent in: **M 2572**; **Co 1032**; **H 12**; **Co 1306**; **M 67**; **Vero**; **M 2541**; **M 44**; **F 6166**; **pseudo-Barba 583**; **M 2602**; **Contarini G. B.**; **Verdizzotti**.

17th – 18th century: **M 66-2**, 80b; **M 1999**, 8b. Absent in: **pseudo-Barba 66**.

18th century: **M 974**, 133; **Pacifico**, 38; **M 77**, 20-21; **M 1565**, 6a; **Ci 3276-42**, 7; **M 2676**, 29b-30a; **M 1577**, 69-70; **M 2028**, 9b-10a; **M 64**, 142b; **F 6566**, 16b; **Diedo**, 35; **Curti**, [11b]; **Laugier**, 294; **Ci 2302**, 26; **M 74**, 42a-42b; **Le Bret**, 188; **M 1669**, 547; **Astori**, 53. Absent in: **Faliero**; **M 1800**; **M 1833**.

mento Particiacus, qui mox ut dux effectus est, suum filium, Petrum nomine, Constanti-nopolim ad Leonem imperatorem destinavit. Quem imperator cum honore suscipiens, protospatharium illum fecit ditatumque maximis donis ad propria redire permisit. Qui dum Chroatorum fines rediens transire vellet, a Michaele Sclavorum duce fraude deceptus, omnibusque bonis privatus atque Vulgarico regi, Simeoni nomine, exilii pena transmissus est. Quem pater perditum acriter dolens, minime acquirere quivit, interim per suum internuncium, Dominicum videlicet Metamaucensem archidiaconem, qui postea episcopus effectus est, suis donis redimeret.”⁴

On the contrary, the other early chronicles (dated in the 13th century), that is the three versions of Altinate chronicle, *Annales Venetici breves* and *Les estoires de Venise* of Martino da Canal that cover the period of our event ignore the episode completely. Consequently, it is possible that the subsequent texts (starting from the 14th century chronicles of Andrea Dandolo, **Dandolo A.-Brevis** and **Dandolo A.-Extensa**⁵) be simply inspired from Giovanni Diacono's chronicle.

There are also six cases (**M XI 77**, **Onofri**, **Ci 3276-42**, **Diedo**, **Laugier** and **M 1669**) that suddenly stop the narration when referring to Pietro as reaching Constantinople, leaving aside his subsequent captivity.

Regarding the dating of the event under discussion, the first conclusion is that the Venetian chronicles deliver no data for the event itself. The only exceptions refer to year 915 in the case of **Dogliani** (on the margin of the text) and to three years and distinctive months and dates provided by **Ci 3518** for Pietro's sending to Byzantium (923, April 13), his departure from Constantinople (925, March 18), his capture (925, July 23) and liberation (930, July 13). On the other side, since the event in discussion is

⁴ **Diacono**, 150.

⁵ For the two Dandolian chronicles, see Marin 2010 – 2011.

usually mentioned at the beginning of Orso Badoaro's dogeship⁶, the year of Orso's accession, usually noted by the chroniclers, could be a useful starting point. However, the years referring to it are extremely different, oscillating between a huge variety of versions: 900 (11 cases⁷), 903 (**Fabris**), 904 (**M 38** and **Contarena**), 909 (five texts⁸), 911 (eight chronicles⁹), 912 (35 cases¹⁰), 913 (**V 6089**), 914 (three manuscripts¹¹), 915 (54 cases¹²), 916 (three manuscripts¹³), 918 (five cas-

es¹⁴), 919 (**Ci 3518**), 920 (**pseudo-Donato**), 921 (**M 2592**), 923 (20 works¹⁵), 924 (seven manuscripts¹⁶), 926 (23 cases¹⁷), 927 (28 chronicles¹⁸), 929 (five cases¹⁹) and 936 (**M 104** and **pseudo-Abbiosi**), the year being absent in the narration of only eight texts²⁰. There are also those situations that, without referring to the episode of Pietro's mission, note the year of Orso's accession to the dogeship, as follows: 900 (**Faliero**²¹), 901 (**M 2568-2** and **Magno 514**²²), 911 (**Faroldo** and **Contarini G. B.**²³), 912 (**Ravignani** and **Sansovino 2**²⁴), 915 (**M 87** and **M 67**²⁵), 917 (four texts²⁶), 918 (**MG 249**²⁷), 921 (five refer-

⁶ The only exceptions where they are separated by other events are **Ci 3518** and **F 6235**.

⁷ **Ci 3753**; **M 324** (with additional dating: "*a prouincia condita 579, a creation mundj 6409[.] in tempo de Papa Formoso primo, Imperador Redolfo [sic!] primo*"); **U 512**; **M 53**; **pseudo-Navagero**; **M 2573**; **Valiero**; **Grandi**; **P 315-2**; **M 393**; **M 2676**.

⁸ **Marcello**; **Kellner**; **Co 1307**; **Onofri**; **F 6566**.

⁹ **VH**; **PD 392** (although the handwriting notes a strange "*9ilr*"); **Monaci**; **M 2034** (a second handwriting; initially, it was written 924); **Sanuto**; **pseudo-Zancaruolo**; **Ci 2815**; **Dogliani** (on the margin); **pseudo-Savina**.

¹⁰ **Dandolo A.-Extensa**; **Giustiniano 5877**; **Dandolo A. 2008**; **Dandolo A. 319**; **Ci 592** (although it was 927 in a first instance); **Sabellico** (on the margin); **Delfino** (but written "*D CCCC XV uel 912*"); **M 796**; **M 125-3**; **Co 710**; **M 2567**; **Caroldo**; **Sansovino 1**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **pseudo-Trevisano 519**; **M 91-2**; **Ci 3556-3**; **Ci 3556-7**; **F 6235** (and also the date of April 13); **Alario**; **Morosini P.** (on the margin); **Sivos**; **Vianoli**; **M 61** (on the margin); **M 974**; **Pacifico**; **M 77** (although it is written "*D CCCC XII [sic!]*"); **Ci 3276-42**; **Diedo** (on the margin); **Laugier** (on the margin); **M 74**; **M 1669**.

¹¹ **Co 1499**; **Co 1013**; **V 5281**.

¹² **Dandolo A.-Brevis**; **A latina**; **M 89**; **M 559**; **Gr 53**; **Ci 2413**; **ASV 59**; **M 2544** (although in a first instance it was written 927); **DDR 121** (in the text); **Delfino** (but written "*D CCCC XV uel 912*"); **Contarini D.**; **pseudo-Dandolo E. 873**; **M 2576**; **Carpenio**; **M 723**; **DDR 449**; **Ci 2123** (although figure "5" is not clear); **F 3458**; **Ci 589**; **M 322**; **M 2571**; **PD 312**; **Ci 3712**; **M 2581**; **Balanzana**; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; **Zena**; **MG 327**; **M 793**; **M 791**; **M 91-3**; **Giacomo**; **M 2046**; **Morosina**; **MG 106**; **Co 1421**; **Lio**; **Vitaliani**; **Ci 2234**; **M 2395**; **M 43**; **Donato**; **M 54**; **Contarini M.**; **Co 1456**; **pseudo-Dandolo E. 102**; **M 66-2**; **pseudo-Barba 66** (but only referring to Doge Pietro Tribuno's, that is his predecessor's death); **M 1565**; **M 64**; **Ci 2302**; **Astori**.

¹³ **M 37**; **B 149**; **M 2559**.

¹⁴ **M 2545**; **F 6117**; **M 2546**; **M 70**; **M 75**.

¹⁵ **M 2549**; **M 2556**; **P 355**; **ASV 58**; **Ci 2116**; **ASV 61**; **pseudo-Cornaro**; **M 555**; **Q 13**; **pseudo-Trevisano 1327**; **Ci 3599**; **pseudo-Erizzo**; **Alberegno**; **M 39**; **PD 378**; **M 2550**; **pseudo-Alberegno** (on the margin); **M 2669**; **M 80**; **M 1577**.

¹⁶ **M 2034** (although later, a second handwriting notes 911); **P 785**; **M 788**; **P 315-1**; **Rotta**; **pseudo-Barbaro**; **Curti**.

¹⁷ **Filippo**; **M IX 28-1**; **M Z 18**; **M 2560**; **Vitturi**; **Ci 2117**; **F 6147**; **Co 1337**; **Cigotto**; **M 550**; **M 51**; **Co 760-1**; **PD 482**; **WL 74-3**; **Pigno**; **Daniele**; **Rosso**; **Ci 1982-1**; **Ci 1898**; **V 5275**; **O 1120**; **Gussoni**; **M 728-1**.

¹⁸ **M 2548**; **M 2565**; **M 2566**; **Dr 160**; **M 2569**; **Ci 592** (then erased and replaced with 912); **M 2564**; **P 318**; **Cavalli**; **M 2544** (then replaced to 915); **M 798**; **Antonio**; **M 52**; **Zancaruolo**; **Co 760-2**; **Ci 1899**; **PD 380**; **M 2543** (although written as "*V CCCC xxvij*"); **M 45**; **M 2568-1**; **M Z 21**; **M 628**; **M 2037**; **PD 236**; **Ci 3675**; **P 1192**; **M 1586** (on the margin; it does not result clearly if it refers to Pietro's departure to Constantinople or to Orso's accession); **M 2028**.

¹⁹ **M IX 28-2**; **DDR 121** (in the title); **M 2555**; **Ci 1982-2**; **M 728-2**.

²⁰ **Diacono**; **M 47**; **Giustiniano**; **M 125-2**; **M XI 77**; **Fougasses**; **M 1999**; **Le Bret**.

²¹ **Falier Fr.**, 40 (adding "*a prouintia condita 479, a creatione mundi 6409, in tempo di Papa Formoso I, Imperator Redolfo I*").

²² **M 2568-2**, 200a; **Magno 514**, 26a.

²³ **Faroldo**, 59; **Contarini G. B.**, 25.

²⁴ **Ravignani**, 16b; **Sansovino 2**, 511 (but also 468 in the heading called "*Anni di Ven.*").

²⁵ **M 87**, 5a; **M 67**, 137a.

²⁶ **M 2563**, 3b; **M 46**, 20a; **Ci 2754**, 8b; **M 59**, 12b.

²⁷ **MG 249**, 40a.

ences²⁸), 927 (four cases²⁹), 932 (M 60 and PD 391³⁰).

All in all, the dating of the events past proves again as being not a strong point for these works. However, all the cases place the event in the time of Doge Orso Badoaro with no exception. By combining the periods of rulership of the two leaders in the event, that is the Doge of Venice and the Bulgarian tsar, it results that it should have taken place sometime between years 912 and 927.

On its turn, the detention period could not be established exactly. Excepting Ci 3518, where it results an interval of five years between his capture and liberation³¹, and Vitturi, which refers to 18 years spent in the custody of the king of Bulgaria, the few information delivered by the chronicles are expressed by extremely vague formulae, referring only to the fact that Pietro Badoaro stayed “*molti mesi* [many months]” (ten cases³²) in the prison, that he spent there “*molto/longo tempo* [much time]” (five manuscripts³³) or, on the contrary, “*pocco tempo* [a short time]” (three references³⁴); more neutral are expressions like “*alcum tempo* [a certain time]” (13 cases³⁵), “*alquanto tempo* [a certain time]” (Lio), “*certo tempo* [a particular time]” (30 chronicles³⁶), “*vno spazio de tempo* [a period of time]” (14 cases³⁷),

“*in processo de tempo* [while the time passes]” (M 51), “*diuerso tempo* [a certain time]” (M 43). Meanwhile, other versions use an even more vague expressions, noting only “*alle [per] fin* [in the end]” (39 texts³⁸) or *finalmente* (five cases³⁹). Even these references are absent in many other texts (85⁴⁰). There are other situations⁴¹ that make a separation between two periods of imprisonment: one under the custody of the Slavic ban Michael (which would have lasted “*un tempo / certo tempo* [a certain time]”) and the other in Bulgaria (which would have been extended on the interval of “*moltj annj* [many years]”).

Previously, Pietro's staying in Constantinople is not usually specified as interval; it is noted in just those cases that mention that it would have lasted “*molti mesi* [many months]”, according to six cases⁴², to which one could add the opposite idea in Laugier: “*peu de tems après*”; the abovementioned specific (and singular) data

M.; M 66-2.

³⁸ Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 38; M Z 18; M 2560; P 785; M 2556; Vitturi; F 6117; Ci 2117; F 6147; Co 1337; M 2546; DDR 121; Contarini D.; Cigotto; M 550; M 788; M 2576; PD 482; WL 74-3; Carpenio; Daniele; Rotta; Rosso; M 2543; M 322; Ci 1898; M 2571; pseudo-Erizzo; O 1120; Gussoni; pseudo-Donato; M 2581; M 393; Contarena; Le Bret (*endlich*).

³⁹ A latina (*demum*); PD 392 (*demum*); Dandolo A. 319; V 5281; Pacifico.

⁴⁰ Diacono; Dandolo A.-Brevis; Dandolo A.-Extensa; VH; Giustiniano 5877; Monaci; M 2034; Dandolo A. 2008; M IX 28-1; M 2565; M IX 28-2; M 104; M 2566; Dr 160; M 2569; Ci 592; Gr 53; M 2564; P 318; Sabellico; Cavalli; Sanuto; M 2544; Delfino; M 798; Antonio; M 796; M 52; Marcello; Zancaruolo; M 2555; Co 760-1; Co 760-2; Ci 1899; pseudo-Dandolo E. 873; PD 380; Pigno; M 125-3; Ci 1982-1; Ci 1982-2; pseudo-Abbiati; M 45; M 2568-1; M 2567; M 47; pseudo-Zancaruolo; M Z 21; M 628; M 2037; M 728-2; Alberegno; Giustiniano; PD 236; Caroldo; M 728-1; Kellner; Ci 2815; Sansovino 1; Ci 3675; pseudo-Trevisano 519; Doglioni; M 125-2; M 91-2; Ci 3556-3; P 1192; Ci 3556-7; M 1586; pseudo-Alberegno: MG 106; Fougasses; F 6235; Alario; Fabris; Morosini P.; M 80; M 70; M 75; Sivos; Vianoli; M 61; M 2592; M 1999; M 974; M 2028; Curti.

⁴¹ Co 710; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; M 77.

⁴² Co 710; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; M 77.

²⁸ Girolamo, [9b]; P 337, 87b; M 31, 85a; Co 1032, 45a; H 12, 16b.

²⁹ M Z 20, 38b; P 787, 34a; Co 1305, 24a; Ci 590, 32b.

³⁰ M 60, 7b; PD 391, [10a].

³¹ See above.

³² Ci 3753; M 324; U 512; M 53; pseudo-Navagero; M 2573; Valiero; Grandi; P 315-2; M 2676.

³³ PD 312; M 2046; Donato; M 1565; F 6566.

³⁴ P 315-1; pseudo-Trevisano 1327; M 39.

³⁵ pseudo-Dandolo E.; M 37; M 89; M 559; F 3458; Ci 589; pseudo-Barbaro; M 793; M 91-3; Giacomo; Vitaliani; pseudo-Dandolo E. 102; Astori.

³⁶ ASV 58; Ci 2413; ASV 59; pseudo-Cornaro; Q 13; M 723; DDR 449 (but changed to “*corto tempo*”); Ci 2123; V 6089; Ci 3599; Ci 3712; Balanzana; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; MG 327; M 791; Morosina; pseudo-Savina; Co 1421; Co 1307; Ci 2234; M 2395; M 54; Co 1456; M 1577; M 64; Ci 2302; M 74.

³⁷ M 2548; M 2549; B 149; M 2559; P 355; Ci 2116; ASV 61; M 555; V 5275; PD 378; M 2550; M 2669; Contarini

delivered by **Ci 3518** lead to the conclusion that it was a period of almost two years in this case.

In some few references, the abovementioned inaccuracies in chronology are extended to the character of Pietro Badoaro, who becomes Orso's brother instead of son, detail that is present in **M 104** and **pseudo-Abbiosi** (where the character is still mentioned as son in the end) and in **Antonio** (where the brotherhood is maintained constantly) or in **M 1586** (where the term of 'brother' is erased in the manuscript, and the father-son relation prevails in the end). However, beside these exceptions, the text of the chronicles is unanimous in regarding Pietro as Orso's son, despite the mistake in **Contarini D.** and **M 322** that, at the beginning of the sentence referring to the dogeship of Orso, make confusion between the two Badoeri. The first name of the Doge's son is absent in only few cases (15⁴³), while **M 555** adds another name, resulting *Zane Piero*.

There are only few texts that deliver an explicit answer to the question who was the emperor of Constantinople that received Pietro before his imprisonment, that is Leo (five cases⁴⁴) (Leo VI, according to **Le Bret**), Honorius (*Honorio*) (**M 37**), Constantine VII (**pseudo-Trevisano 1327**), Conrad (*Corrado*) (**Onofri**), Alexius IV (*Alessio*) (**Pacifico**). While the presence of the name of Honorius could only be the result of a mistake in **M 37**, which perhaps misunderstood the term of "*honorii*" that Pietro received during his mission in Constantinople, while Conrad (who was indeed King of Germany in that time, as Conrad I, 911 – 918, but in no way Emperor of Constantinople) and Alexius IV (Byzantine emperor much later, in 1203 – 1204, in the context of the Fourth Crusade) are also out of questions, it remains only the cases referring to Leo and Constantine VII as being plausible.

⁴³ **M IX 28-1; M IX 28-2; Cavalli; M 550; M 52; Marcello; M 2555; Co 760-1; Co 760-2; Ci 1982-1; Ci 1982-2; M 728-2; Kellner; M 393; M 1669.**

⁴⁴ **Diacono; M 125-3; M 2567; pseudo-Trevisano 519; Le Bret.**

However, by combining this detail with the dating mentioned above (912 – 927), the conclusion is that the only Byzantine emperor having the name of Leo, that is Leo VI 'the Wise' finished his rulership exactly in 912, thus diminishing the possibility for him to be in the core of the events and leaving wide open the hypothesis of bringing other emperors into discussion, also from the Macedonian dynasty: Alexander (912 – 913), Constantine VII Porphyrogenitus (913 – 920/959) (mentioned in black and white in the singular case of **pseudo-Trevisano 1327**) and Romanos I Lekapenos (920 – 944). Anyhow, the title of the basileus oscillates in the Venetian chronicles among the following versions: mostly "emperor of Greece" (96 cases⁴⁵) and, as its variants, "emperor of the Greeks" (14 chronicles⁴⁶) and "Greek emperor" (five texts⁴⁷), but also "emperor of the Romans" (three references⁴⁸), "emperor of Rome" (**Vitturi**), "emperor of Constantinople" (47 cases⁴⁹), or simply "emperor" (22

⁴⁵ **pseudo-Dandolo E.; Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 2034; M 38; M Z 18; M 2560; P 785; M 2548; M 2549; M 89; V 5281; M 2565; M 2556; B 149; M 2559; M 104; M 2566; Dr 160; F 6117; M 2569; Ci 592; P 355; Gr 53; ASV 58; M 2564; Ci 2116; F 6147; P 318; Sabellico (although in the Italian version of this work, it is about "Emperor of the Greeks"); Co 1337; Cavalli; ASV 61; M 2544; M 2546; DDR 121; M 798; Contarini D.; Cigotto; M 788; Antonio; M 51; M 52; Marcello; Zancaruolo; Ci 1899; pseudo-Dandolo E. 873; M 2576; PD 482; WL 74-3; PD 380; Carpenio; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; M 125-3; Q 13; Rosso; M 2543; F 3458; Ci 589; M 322; Ci 3599; pseudo-Abbiosi; M 45; M 2567; M Z 21; Ci 1898; M 2571; V 5275; O 1120; pseudo-Donato; M 39; M 2581; PD 378; Ci 3675; pseudo-Trevisano 519; M 91-3; P 1192; M 2550; M 1586; Giacomo; Vitaliani; Contarena; M 2669; Contarini M.; pseudo-Dandolo E. 102; M 66-2; M 2028; Astori.**

⁴⁶ **Dandolo A.-Brevis; Dandolo A. 319; M IX 28-2; Ci 2117; Ci 3518; Sabellico-ital.; M 550; M 2555; Co 760-2; Ci 1982-2; M 728-2; Alberegno; Gussoni; M 393.**

⁴⁷ **M 788 (on the margin); Caroldo; M 91-2; Fougasses; M 974.**

⁴⁸ **A latina (Romeorum); Giustiniano 5877 (Romeorum); PD 392 (Romeorum).**

⁴⁹ **Ci 2413; ASV 59; Delfino; M 723; DDR 449; Ci 2123; V 6089; pseudo-Zancaruolo; M 53; PD 312; Ci 3712;**

situations⁵⁰). Copyists' errors made that "*Imperator de Grezia/Grecia*" to become "*Imperator de gratia*" (three cases⁵¹) or, even more confusingly, that Pietro Badoaro himself to be noted as "ambassador of the Greeks" (five manuscripts⁵²), this latter approach changing completely the entire sense of the narration. In some situations, the texts only mention that he went to Constantinople (25 cases⁵³) (more specific to the court of Constantinople, according to **Laugier** and **Le Bret**) or in Greece (three codices⁵⁴) or to the Greeks (**M 2037**), with the additional references to the "Imperial highness"⁵⁵ or "Imperial generosity"⁵⁶.

Generally, the reason for the mission of Pietro Badoaro to Constantinople is not mentioned explicitly. The cases that mention clearly that it is about a kind of *captatio benevolentiae* are only eight⁵⁷, while chronicles **M 324**, **pseudo-Trevisano 1327**, **U 512**, **M 53**, **M 2573** and **Grandi** ["for (many) good things"] or **pseudo-Savina** and **M 74** ("for some important things for the Commune") are more mysterious in their ex-

planations. There are more situations (102) that speak about the Venetian envoy's position of ambassador⁵⁸.

One should note the originality of three texts that mention that Pietro had been sent to Constantinople not by his father the Doge, but by the Council⁵⁹.

The chronicles are almost unanimous in mentioning the honors, dignities and gifts received from the emperor at Constantinople⁶⁰ (in the case of **M 61**, the reason for this mission is represented by a "*contrasegno di stima* / countersign of esteem"), but not all of them mention the achievement of the title of *protospatarios*⁶¹,

pseudo-Erizzo; **pseudo-Navagero**; **Grandi**; **Balanzana**; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; **Zena**; **Ci 2815**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **MG 327**; **M 793**; **M 791**; **Dogliani**; **M 125-2**; **Morosina**; **pseudo-Savina**; **Co 1421**; **Co 1307**; **Ci 2234**; **M 2395**; **M 43**; **M 54**; **Co 1456**; **Sivos**; **Onofri**; **M 61**; **M 1565**; **M 2676**; **M 64**; **Curti**; **Ci 2302**; **M 74**.

⁵⁰ **Diacono**; **M 37**; **M IX 28-1**; **Ci 3753**; **Sanuto**; **M 796**; **Co 760-1**; **Co 710**; **pseudo-Barbaro**; **pseudo-Trevisano 1327**; **Giustiniano**; **PD 236**; **M 728-1**; **Sansovino 1**; **M XI 77**; **F 6235**; **Lio**; **Donato**; **M 70**; **M 2592**; **M 77**; **Diedo**.

⁵¹ **M 559**; **MG 106**; **M 1577**.

⁵² **M 788**; **M 628**; **pseudo-Alberga**; **Fabris**; **M 80**.

⁵³ **Dandolo A.-Extensa**; **VH**; **Monaci**; **Dandolo A. 2008**; **M 324**; **M 796**; **M 2568-1**; **U 512**; **M 2573**; **Valiero**; **P 315-2**; **Kellner**; **Ci 3556-3**; **Ci 3556-7**; **M 2046**; **Alario**; **Morosini P.**; **M 75**; **Vianoli**; **M 1999**; **Ci 3276-42**; **F 6566**; **Laugier**; **Le Bret**; **M 1669**.

⁵⁴ **M 47**; **PD 236**; **Kellner**.

⁵⁵ **VH** ("*imperiali culmine*").

⁵⁶ **Dandolo A.-Extensa** ("*Imperiali munificentia*"); **Dandolo A. 2008** ("*Imperiali munificentia*"). The expression is retaken in **Caroldo** ("*Imperiale munificentia*") and **M 61** ("*generosità Imperiale*").

⁵⁷ **Co 710**; **Caroldo**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **M 91-2**; **M 77**.

⁵⁸ **M 37**; **M 2034**; **M 2560**; **M 2565**; **M IX 28-2**; **M 2566**; **Dr 160**; **M 2569**; **Ci 592**; **Ci 2117**; **Ci 3518**; **ASV 58**; **M 2564**; **F 6147**; **P 318**; **Ci 2413**; **Co 1337**; **Ci 3753**; **ASV 59**; **Cavalli**; **M 2544**; **M 324**; **M 798**; **Cigotto**; **M 550**; **M 788** (on the margin); **M 51**; **M 52**; **Zancaruolo**; **M 2555**; **Co 760-2**; **Ci 1899**; **WL 74-3**; **PD 380**; **Pigno**; **Daniele**; **pseudo-Cornaro**; **Q 13**; **M 723**; **DDR 449**; **M 2543**; **Ci 2123**; **Ci 1982-2**; **pseudo-Barbaro**; **V 6089**; **Ci 3599**; **M 45**; **M 2568-1**; **M 47**; **pseudo-Zancaruolo**; **M Z 21**; **Ci 1898**; **M 628**; **U 512**; **M 53**; **PD 312**; **Ci 3712**; **pseudo-Navagero**; **M 2037**; **M 2573**; **M 728-2**; **Valiero**; **Alberga**; **Gussoni**; **PD 236**; **pseudo-Donato**; **Grandi**; **Balanzana**; **P 315-2**; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; **Zena**; **Ci 2815**; **MG 327**; **M 793**; **Ci 3675**; **M 791**; **P 1192**; **M 1586**; **M 2046**; **pseudo-Alberga**; **Morosina**; **Co 1421**; **Co 1307**; **Lio**; **Fabris**; **Ci 2234**; **M 2395**; **Donato**; **M 54**; **M 80**; **Co 1456**; **Vianoli**; **Pacifico**; **M 1565**; **M 2676**; **M 1577**; **M 2028**; **M 64**; **F 6566**; **Ci 2302**.

In the same sense of diplomacy, **Co 710**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2** refer to Pietro's *legation* in Constantinople.

⁵⁹ **pseudo-Navagero**; **Grandi**; **M 2676**.

⁶⁰ Exceptions that do not refer to it: **M IX 28-1**; **Co 760-1**; **Ci 1982-1**; **M 728-1**; **Ci 3556-7**; **M 1999**.

⁶¹ Mentioned only in 50 cases: **Diacono**; **Dandolo A.-Brevis**; **Dandolo A.-Extensa**; **VH**; **Monaci**; **Dandolo A. 2008**; **Dandolo A. 319**; **Sabellico**; **Sanuto**; **Delfino**; **M 796**; **Marcello**; **PD 380**; **Co 710**; **pseudo-Barbaro**; **pseudo-Trevisano 1327**; **pseudo-Zancaruolo**; **M Z 21** (added on the margin by another handwriting); **pseudo-Erizzo**; **Caroldo**; **Ci 2815**; **Sansovino 1**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **Dogliani**; **M 125-2**; **M 91-2**; **Ci 3556-3**; **pseudo-Savina**; **Fougasses**; **F 6235**; **Alario**; **Morosini P.**; **M 70**; **M 75**; **Sivos**; **Onofri**; **M 61**; **M 2592**; **M 974**; **M 77**; **Ci 3276-42**; **Diedo**; **Curti**; **Laugier**; **M 74**; **Le Bret**; **M 1669**.

One could add **Giustiniano** and **M XI 77**, which, without

to which three chronicles add the title of Emperor's counsellor⁶²; as an additional note for **Curti**, it refers to this title as being destined to Doge Orso. The number of those that bring the confirmation of the ancient privileges into discussion is even less (15⁶³). The chroniclers' appetite for elements related to honors and titles to the detriment of those referring to the commercial advantages is confirmed once again.

The context of the capture of the Doge's son on his way back from the mission is inscribed in the state of permanent insecurity in the Balkans, under the circumstances in which the confrontations between the Venetians and the Slavic pirates (*narentani*) were already a custom, a situation that would be settled only as a consequence of the campaign in year 1000 led by Doge Pietro Orseolo II, which would subdue the Dalmatian coast and include it in the Venetian Commonwealth. It is impossible to establish where exactly the incident of Pietro Badoaro's capture took place. It is probable that, unlike the custom, he would have followed the land route (*per terra*) in order to return home, as the greatest number of chronicles (145) underlines⁶⁴, a fact that proved

mentioning this Byzantine title, still note that Pietro received "*la dignità di portar la prima spada*".

As detail, the name of this Byzantine title is distorted in: *protestatoro* by **Co 710**; *protospatora* in **M Z 21**; *protestatorio* by **M 77** etc..

⁶² **Caroldo**; **M 91-2** ("*suo consiglio*" instead of "*consigliere*", by error); **F 6235**.

⁶³ **Ci 3753**; **M 324**; **pseudo-Barbaro**; **pseudo-Trevisano 1327**; **U 512**; **M 53**; **pseudo-Navagero**; **M 2573**; **Valiero**; **Grandi**; **P 315-2**; **pseudo-Savina**; **Pacifico**; **M 2676**; **M 74**.

⁶⁴ **pseudo-Dandolo E.**; **Co 1499**; **M 2545**; **Filippo**; **Co 1013**; **M 2034**; **M 38**; **M Z 18**; **M 2560**; **P 785**; **M 2548**; **M 2549**; **M 89**; **V 5281**; **M 2565**; **M 559**; **M 2556**; **M IX 28-2**; **B 149**; **Vitturi**; **M 2559**; **M 104**; **M 2566**; **Dr 160**; **F 6117**; **M 2569**; **Ci 592**; **Ci 2117**; **P 355**; **Gr 53**; **ASV 58**; **M 2564**; **Ci 2116**; **F 6147**; **P 318**; **Ci 2413**; **Co 1337**; **ASV 59**; **Cavalli**; **ASV 61**; **M 2544**; **M 2546**; **DDR 121**; **Delfino**; **M 798**; **Contarini D.**; **Cigotto**; **M 788**; **Antonio**; **M 51**; **M 52**; **Zancaruolo**; **M 2555**; **Co 760-2**; **Ci 1899**; **pseudo-Dandolo E. 873**; **M 2576**; **PD 482**; **WL 74-3**; **PD 380**; **Carpenio**; **Pigno**; **Daniele**; **pseudo-**

to become fatal for him. As long as the Venetian texts do not deliver any geographically concrete detail, it is possible only to issue hypotheses regarding the returning route followed by Pietro. There are few works (16) that still settle the incident either "at the border(s) of Croatia"⁶⁵, or "in Dalmatia/Sclavonia" (four⁶⁶); the case of **P 355** that refers absurdly to Spalato should not be taken into consideration (actually, the explanation could be the confusion with the verb *spoliare*).

As for the character that captured Pietro, he is mentioned in almost all cases under the name of Michael. In addition, the character is regarded previously in **Ci 3518**, as being the subject of a truce with the Byzantine emperor⁶⁷. His name is absent in only a part of the cases (46⁶⁸), behind

Cornaro; **M 555**; **P 315-1**; **Rotta**; **M 125-3**; **Q 13**; **M 723**; **DDR 449**; **Rosso**; **M 2543**; **Ci 2123**; **F 3458**; **Ci 1982-2**; **Ci 589**; **V 6089**; **M 322**; **pseudo-Trevisano 1327**; **Ci 3599**; **pseudo-Abbiosi**; **M 45**; **M 2568-1**; **M 2567**; **M 47**; **pseudo-Zancaruolo**; **M Z 21**; **Ci 1898**; **M 2571**; **M 628**; **V 5275**; **PD 312**; **Ci 3712**; **pseudo-Erizzo**; **M 2037**; **M 728-2**; **Alberegno**; **O 1120**; **Gussoni**; **PD 236**; **pseudo-Donato**; **M 39**; **M 2581**; **PD 378**; **Balanzana**; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; **Zena**; **Ci 2815**; **MG 327**; **M 793**; **Ci 3675**; **M 791**; **pseudo-Trevisano 519**; **M 91-3**; **P 1192**; **M 2550**; **Giacomo**; **pseudo-Alberega**; **Morosina**; **MG 106**; **Co 1421**; **Co 1307**; **Fabris**; **Vitaliani**; **Ci 2234**; **M 2395**; **Contarena**; **M 2669**; **M 43**; **M 54**; **Contarini M.**; **M 80**; **Co 1456**; **pseudo-Dandolo E. 102**; **M 66-2**; **M 1565**; **M 1577**; **M 2028**; **M 64**; **F 6566**; **Ci 2302**; **Astori**.

⁶⁵ **Diacono**; **Dandolo A.-Extensa**; **VH**; **Dandolo A. 2008**; **Delfino**; **M 796**; **PD 380**; **M 125-3**; **M 2567**; **Caroldo**; **Sansovino 1**; **pseudo-Trevisano 519**; **Dogliani**; **M 91-2**; **F 6235**; **Le Bret**.

⁶⁶ **Sabellico**; **Kellner**; **Lio**; **M 2592**.

⁶⁷ **Ci 3518**, 33b.

⁶⁸ **Monaci**; **M IX 28-1**; **M Z 18**; **M IX 28-2** (but later, Michael is added on the margin); **B 149** (but later he is mentioned as *Alban*); **Vitturi**; **M 104**; **Dr 160**; **M 2569**; **Ci 592**; **P 318**; **Ci 3753**; **ASV 59**; **Cavalli**; **M 2544**; **Antonio**; **M 52**; **Marcello**; **Zancaruolo**; **M 2555**; **Co 760-1**; **Co 760-2**; **Ci 1982-1**; **Ci 1982-2**; **pseudo-Abbiosi**; **M 2568-1**; **M 47**; **M Z 21** (but then added on the margin); **V 5275**; **M 728-2**; **Valiero**; **O 1120** (but then added on the margin); **Giustiniano**; **PD 236**; **M 728-1**; **P 315-2**; **Kellner**; **Ci 3675**; **Ci 3556-3**; **Ci 3556-7**; **Alario**; **Lio**; **Morosini P.**; **Contarini M.**; **M 66-2**; **M 1999**; **M 2028**.

the note that the Doge's son would have been captured by "the ban of the Slavs" (**B 149**) or "a lord in Dalmatia/Scavonia" (seven cases⁶⁹). Those chronicles that refer only to the fact that Pietro was captured by the Slavs (34 cases⁷⁰) (in **Contarini M.** and **M 66-2**, even the Slavs are absent) even eliminate Michael as character, while the text in **Caroldo** and **M 91-2** speaks exclusively about his imprisonment, without noting by whom. As an original element, his name becomes Manuel in **DDR 121**. The titles of the Slavic ruler are generally the ones of "ban" (35 cases⁷¹), "lord" (47 works⁷²), "head" (45 chronicles⁷³), "captain" (three codices⁷⁴), or even "prince" (26

cases⁷⁵). Those chronicles written in Latin (but not only) naturally prefer the term of "duke" (51 texts⁷⁶), a fact that determines that sometimes combined formulae like "ban (or) duke" (17 cases)⁷⁷, "ban (or) head" (four manuscripts⁷⁸), "ban (that is) prince" (**pseudo-Barbaro** and **pseudo-Savina**) or "ban (or) lord" (three cases⁷⁹) to be used. These latter combinations, possibly doubled by the lack of knowledge from the side of other chroniclers regarding the Slavic title of "ban", led to more elaborated versions; thus, the title of "ban" is changed in some cases into fictitious family names, like *Bam* (five codices⁸⁰), *Ben* (**DDR 121**), *Don* (**M 1568**), *Bram* (**MG 106**), *Dan* (**M 974**) or *Bari* (**M 74**). More often, the chroniclers more accustomed with the patrician family of Bon are drawn into the trap of this pun, so that one could find "Michael Bon [*ducel/chauol/signore*]" (57 cases⁸¹) (to which **M 1577** adds the first name of

⁶⁹ Marcello; Giustiniano; Ci 3556-3; Ci 3556-7; Lio; Morosini P.; M 1999.

⁷⁰ Monaci; M IX 28-1; M Z 18; M IX 28-2; Vitturi; M 104; Dr 160; M 2569; Ci 592; P 318; Ci 3753; ASV 59; Cavalli; M 2544; Antonio; M 52; Zancaruolo; M 2555; Co 760-1; Co 760-2; Ci 1982-1; Ci 1982-2; pseudo-Abbiosi; M 2568-1; M 47; M Z 21; M 728-2; Valiero; O 1120; PD 236; P 315-2; Ci 3675; Alario; M 2028.

⁷¹ A latina; pseudo-Dandolo E.; Giustiniano 5877; Co 1499; M 2545; PD 392; Filippo; Co 1013; M 38; M 89; V 5281; B 149; P 355; Gr 53; Ci 2116; ASV 61; M 2546; Delfino; PD 380; M 555; pseudo-Barbaro; pseudo-Trevisano 1327; M 2571; V 5275 (in a second instance); M 2581; Giacomo; pseudo-Savina; Vitaliani; Contarena; pseudo-Dandolo E. 102; Vianoli; Pacifico; Curti; Le Bret; Astori.

⁷² pseudo-Dandolo E.; M 37; Filippo; M 89; M 559; Ci 2413; ASV 59; pseudo-Dandolo E. 873; M 723; DDR 449; Ci 2123; F 3458; Ci 589; V 6089; PD 312; Ci 3712; Giustiniano; Balanzana; M 2580; Kellner (*Herrn*); Ci 3725; M 1568; Zena; Sansovino 1; MG 327; M 793; M 791; Doglioni; M 125-2; M 91-3; Giacomo; M 2046; Morosina; MG 106; Co 1421; Co 1307; Ci 2234; M 2395; M 43; Donato; M 54; Co 1456; Vianoli; M 1999; M 64; F 6566; Curti.

⁷³ M 2034; P 785; M 2565; M 2556; M 2566; P 355; ASV 58; M 2564; ASV 61; M 798; M 788; Ci 1899; M 2576; PD 482; PD 380; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; Q 13; Co 710; pseudo-Trevisano 1327; Ci 3599; M 45; M Z 21 (on the margin); M 628; pseudo-Erizzo; M 2037; Alberegno; O 1120 (on the margin); M 39; PD 378; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 2; P 1192; M 2550; M 1586; pseudo-Alberegna; Fabris; M 2669; M 80; Sivos; M 77; M 1577.

⁷⁴ M IX 28-2; Rosso; Tiepolo 1.

⁷⁵ M 2560; Ci 2117; Ci 3518; F 6147; Co 1337; Sanuto; Cigotto; M 550; M 51; WL 74-3; Pigno; Daniele; pseudo-Barbaro; pseudo-Zancaruolo; Ci 1898; Gussoni; pseudo-Donato; Ci 2815; M 393; Ci 3556-3; Ci 3556-7; pseudo-Savina; Lio; Morosini P.; M 61 (in a second instance); M 74.

⁷⁶ Diacono; Dandolo A.-Brevis; Dandolo A.-Extensa; VH; pseudo-Dandolo E.; Co 1499; M 2545; Co 1013; Dandolo A. 2008; Dandolo A. 319; M 38; M 89; V 5281; M 559; F 6117; Gr 53; Ci 2116 (in a second instance); ASV 59; M 2546; DDR 121; Delfino; Contarini D.; M 796; pseudo-Dandolo E. 873; PD 380; Carpenio; M 125-3; M 723; F 3458; Ci 589; M 322; M 2567; M 2571; PD 312; Ci 3712; M 2581; Balanzana; Ci 3725; Zena; M 793; M 791; pseudo-Trevisano 519; M 91-3; Giacomo; MG 106; Co 1421; M 2395; Contarena; Donato; Co 1456; M 1565.

⁷⁷ pseudo-Dandolo E.; Co 1499; M 2545; Co 1013; M 38; M 89; V 5281; Gr 53; M 2546; DDR 121; Delfino; PD 380; Carpenio; M 2571; M 2581; Giacomo; Contarena.

⁷⁸ P 355; Ci 2116; ASV 61; pseudo-Trevisano 1327.

⁷⁹ pseudo-Savina; Vianoli; Curti.

⁸⁰ P 785; M 2556; F 6117; pseudo-Dandolo E. 873; Carpenio.

⁸¹ M 2034; M IX 28-2; M 2566; ASV 58; M 2564; Ci 2413; ASV 59; M 324; M 798; M 788; Ci 1899; M 2576; PD 482; pseudo-Cornaro; M 125-3; Q 13; M 723; DDR 449; M 2543; V 6089; Ci 3599; M 45; M 2567; M 628; U

Giacomo) or, more exceptionally, even “Michael Badoer [*duce*]” (seven chronicles⁸²), as contaminations with two other Venetian patrician families (Michieli and Badoari), among which the Badoari was by paradox exactly the one of the Doge at that very moment! Other fictitious family names result, such as “Michael *Banochauo*” (P 355), “Michael *Baneauo*” (Ci 2116), “Michael *Bondoxel/Bondose/Bondese*” (five cases⁸³), *Banchauo* (V 5275) or “Michael *Bonsignor*” (Ci 2302), as consequence of merging two nouns in one word. The title of “ban” also led to other versions, also fictitious, such as the first names of *Alban/Albano* (six cases⁸⁴), *Langauo* (M 2549), *Elbano* (three texts⁸⁵) or *Barj* (P 315-1 and M 39) applied to the felon. In the case of *Rotta*, the family name becomes a strange *Selauo*, perhaps by confusing *c* from *Sclauo* with *e*. He is regarded as ruling either in Sclavonia (62 cases⁸⁶) or Dalmatia (seven situations⁸⁷) or Croatia

(*Le Bret*) or over the Slavs (103 cases⁸⁸), regarded as “*trista gente*” in four manuscripts⁸⁹. The name of the Slavs becomes *Sciano* in the case of M 2549 and *Siane* in Ci 2116. A version that I must confess I am not able give other explanation than the one of “leader” is “Michael *Regulo/Regolo*” (16 cases⁹⁰) (perhaps just as a confusion with the term of *regulus*, meaning “ruler”). A strange name is the one of *Roitellet*, provided by *Fougasses*. There are also texts that add a negative fame to this character, the one of “great thief” (“*rubador grande*” in five cases⁹¹, “*grandissimo ladrone*” in M 2037, “*ladro grando*” in M 80), while some others use the manner of capturing Pietro, that is by using terms related to fraud (*fraudel/fraudolentemente* in 93 cases⁹²,

512; M 53; PD 312; Ci 3712; pseudo-Erizzo; pseudo-Navagero; M 2037; M 2573; Alberegno; O 1120 (added on the margin); Grandi; Balanzana; Ci 3725; Zena; MG 327; M 793; M 791; pseudo-Trevisano 519; P 1192; M 1586; Co 1421; Co 1307; Fabris; M 2395; Donato; M 54; M 80; Co 1456; M 1565; M 2676; M 1577; M 64; F 6566 (*Boni*).

⁸² M 37; M 559; Contarini D.; F 3458; Ci 589; M 322; M 91-3.

⁸³ Ci 2123; M 2580; M 2046; Morosina; Ci 2234.

⁸⁴ M 2548; B 149 (in a second instance); M 2559 (in a second instance); PD 378; M 2550; M 2669.

⁸⁵ M 2559; P 355 (in a second instance); M 555.

⁸⁶ A latina; pseudo-Dandolo E.; Giustiniano 5877; M 37; PD 392; M IX 28-1; M 89; M 559; Gr 53; Ci 2413; ASV 59; Sanuto (but referring to the Slavs in Monticolo ed.); Contarini D.; pseudo-Dandolo E. 873; M 723; DDR 449; Ci 2123; Ci 1982-1; F 3458; Ci 589; V 6089; M 322; PD 312; Ci 3712; Giustiniano; M 728-1; Balanzana; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; MG 327; M 793; M 791; Doglioni; M 125-2; Ci 3556-3; M 91-3; Ci 3556-7; Giacomo; M 2046; Morosina; MG 106; Co 1421; Co 1307; Lio; Vitaliani; Morosini P.; Ci 2234; M 2395; M 43; Donato; M 54; Co 1456; pseudo-Dandolo E. 102; Vianoli; M 1999; M 64; F 6566; Curti; Ci 2302; Astori.

⁸⁷ Marcello; Fougasses; F 6235; M 70; M 75; Sivos; M 974.

⁸⁸ Diacono; Dandolo A.-Brevis; Dandolo A.-Extensa; VH; Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 2034; Dandolo A. 2008; Dandolo A. 319; M 38; M 2560; P 785; M 2548; V 5281; M 2565; M 2556; M IX 28-2; B 149; M 2559; M 2566; F 6117; Ci 2117; P 355; Ci 3518; ASV 58; M 2564; F 6147; Co 1337; ASV 61; M 324; M 2546; DDR 121; Delfino; M 798; Cigotto; M 550; M 788; M 796; M 51; Ci 1899; M 2576; PD 482; WL 74-3; PD 380; Carpenio; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; M 125-3; Q 13; Co 710; Rosso; M 2543; pseudo-Trevisano 1327; Ci 3599; M 45; M 2567; pseudo-Zancaruolo; Ci 1898; M 2571; M 628; U 512; M 53; V 5275; pseudo-Erizzo; pseudo-Navagero; M 2037 (*Stiaui*); M 2573; Alberegno; O 1120; Gussoni; pseudo-Donato; M 39; Grandi; M 2581; PD 378; Ci 2815; Sansovino 1; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; pseudo-Trevisano 519; M 393; P 1192; M 2550; pseudo-Alberega; pseudo-Savina; Fabris; Contarena; M 2669; M 80; Sivos; M 61; Pacifico; M 77; M 2676; M 1577; M 74.

⁸⁹ M IX 28-1; Co 760-1; Ci 1982-1; M 728-1.

⁹⁰ Sabellico; Marcello (just *Regulo*); Co 710 (*Rigolo*); M Z 21 (*Pigolo*; on the margin); Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; F 6235; M 70; M 75; Sivos; M 61; M 2592; M 974; M 77 (*Regolan*).

⁹¹ M 628; Alberegno; pseudo-Alberega; Fabris; Sivos.

⁹² Diacono; Dandolo A.-Brevis; Dandolo A.-Extensa; VH; pseudo-Dandolo E.; M 37; Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 2034; Dandolo A. 2008; Dandolo A. 319; M 38; M Z 18; P 785; M 2548; M 2549; M 89; V 5281; M 559; M 2556; B 149; M 2559; F 6117; P 355; Gr 53; Ci 2116; Ci 2413; ASV 59; ASV 61; M 2546; DDR 121; Delfino; Contarini D.; M 788; M 796; pseudo-Dandolo E. 873; M 2576; PD 482; PD 380; Carpenio; M 555; P 315-1; Rotta; M 723; DDR 449; Rosso; M

deceptus in **Diacono**, *dolose/dollo/dolentemente* in five chronicles⁹³, *inganno* in 47 cases⁹⁴, *tradimento* in 33 situations⁹⁵) etc. The verbs used for this action refer to both his capture (by far most commonly is *prender* in 187 texts⁹⁶, but also “*cap-*

2543; Ci 2123; F 3458; Ci 589; V 6089; M 322; M 2571; V 5275; PD 312; Ci 3712; pseudo-Erizzo; O 1120; M 39; M 2581; PD 378; Balanzana; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; MG 327; M 793; M 791; M 91-3; M 2550; M 1586; Giacomo; M 2046; Morosina; MG 106; Co 1421; Co 1307 (although, it results that his return from Constantinople was *fraudolentemente*); Ci 2234; M 2395; Contarena; M 2669; M 43; Donato; M 54; Contarini M.; Co 1456; M 66-2; M 1565; M 64; Ci 2302.

⁹³ A latina; VH; Giustiniano 5877; PD 392; Vitturi.

⁹⁴ Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 2034; M 38; M Z 18; M 2548; M 2549; V 5281; M 2556; B 149; M 2559; F 6117; ASV 58; Ci 2116; ASV 61; Sanuto; M 2546; DDR 121; Contarini D.; PD 482; PD 380; Carpenio; pseudo-Cornaro; M 555; Q 13; Rosso (but written as *magno*, thus changing the sense); M 2543; M 322; pseudo-Trevisano 1327; Ci 3599; M 2571; V 5275; pseudo-Erizzo.; O 1120; M 2581; PD 378; M 2550; M 1586; Vitaliani; Contarena; M 2669; Contarini M.; pseudo-Dandolo E. 102; M 66-2; M 1577; Astori.

⁹⁵ M 2560; M 2548; M 2549; M 2556; B 149; M 2559; Ci 2117; P 355; ASV 58; Ci 2116; F 6147; Co 1337; ASV 61; Cigotto; M 51; WL 74-3; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Q 13; Ci 3599; Ci 1898; V 5275; Gussoni; pseudo-Donato; M 39; PD 378; M 2550; M 2669; Contarini M.; M 1577.

⁹⁶ pseudo-Dandolo E.; M 37; Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 2034; M IX 28-1; Dandolo A. 319; M 38; M Z 18; M 2560; P 785; M 2548; M 2549; M 89; V 5281; M 2565; M 559; M 2556; M IX 28-2; B 149; Vitturi; M 2559; M 104; M 2566; Dr 160; F 6117; M 2569; Ci 592; Ci 2117; P 355; Ci 3518; Gr 53; ASV 58; M 2564; Ci 2116; F 6147; P 318; Ci 2413; Sabellico-ital.; Co 1337; Ci 3753; ASV 59; Cavalli; ASV 61; Sanuto; M 2544; M 324; M 2546; DDR 121; Delfino; M 798; Contarini D.; Cigotto; M 550; M 788; Antonio; M 796; M 51; M 52; Zancaruolo; M 2555; Co 760-1; Co 760-2; Ci 1899; pseudo-Dandolo E. 873; M 2576; PD 482; WL 74-3; PD 380; Carpenio; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; M 125-3; Q 13; Co 710; M 723; DDR 449; Rosso; M 2543; Ci 2123; Ci 1982-1; F 3458; Ci 1982-2; Ci 589; pseudo-Barbaro; V 6089; M 322; pseudo-Trevisano 1327; Ci 3599; pseudo-Abbiosi; M 45; M 2568-1; M 2567; M 47; pseudo-Zancaruolo; M Z 21; Ci 1898; M 2571; M 628; U 512; M 53; V 5275; PD 312; Ci 3712; pseudo-Erizzo; pseudo-Navagero; M 2037; M 2573; M 728-2; Valiero; Alberego; O 1120; Gussoni; PD 236; pseudo-Donato;

tus esse” in five cases⁹⁷, *retinere* in six chronicles⁹⁸, *intercipere* in **Sabellico** and **Marcello**, *trattenere* in **Giustiniano** and **M 1999**, “*far prigionero*” in 19 cases⁹⁹, *gefangen* in **Kellner**, *sorprender* in **M 61**, “*gefangen gesetzt*” in **Le Bret**) and his robbery (*privari* in **Diacono**, *spoliar/despoiar/expoliar* in 71 cases¹⁰⁰, *aufferre* in three works¹⁰¹, “*detemptus esse*” in **VH**, *rubar* in 24 situations¹⁰², *togliari* in 34

M 39; Grandi; M 2581; PD 378; M 728-1; Balanzana; P 315-2; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; Ci 2815; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; MG 327; M 793; Ci 3675; M 791; pseudo-Trevisano 519; M 125-2; M 91-3; P 1192; M 2550; M 1586; Giacomo; M 2046; pseudo-Alberga; Morosina; pseudo-Savina; MG 106; Co 1421; Co 1307; Alario; Lio; Fabris; Vitaliani; Ci 2234; M 2395; Contarena; M 2669; Donato; M 54; Contarini M.; M 80; Co 1456; M 70; M 75; pseudo-Dandolo E. 102; Vianoli; M 2592; M 66-2; M 974; M 77; M 1565; M 2676; M 1577; M 2028; M 64; F 6566; Curti; Ci 2302; M 74; Astori.

⁹⁷ Dandolo A.-Brevis; Dandolo A.-Extensa; VH; Monaci; Dandolo A. 2008.

⁹⁸ A latina; Giustiniano 5877; PD 392; M 104; Antonio; pseudo-Abbiosi..

⁹⁹ Co 710; Giustiniano; Caroldo; Sansovino 1; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; M 91-2; Ci 3556-3; Ci 3556-7; F 6235; Morosini P.; M 43; Sivos; M 66-2 (on the margin); M 1999; Pacifico; M 77.

¹⁰⁰ Dandolo A.-Brevis; Dandolo A.-Extensa; VH; Co 1499; M 2545; Filippo; Monaci; Co 1013; Dandolo A. 2008; Dandolo A. 319; M 38; M Z 18; P 785; M 2548; M 2549; V 5281; M 2556; B 149; Vitturi; M 2559; F 6117; P 355 (but transformed by mistake in *Spalatto*); ASV 58; Ci 2116; Sabellico-ital.; ASV 61; M 2546; DDR 121; Delfino; Contarini D.; M 788; M 796; M 2576; PD 482; PD 380; Carpenio; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; M 125-3; Q 13; Rosso; M 2543; pseudo-Barbaro; M 322; pseudo-Trevisano 1327; M 2567; M 2571; V 5275; pseudo-Erizzo; O 1120; M 39; M 2581; PD 378; Sansovino 1; pseudo-Trevisano 519; M 2550; pseudo-Savina; Fougasses; Contarena; M 2669; Contarini M.; M 70; M 75; Vianoli; M 61; M 66-2; M 974; Pacifico; M 1577; M 74.

¹⁰¹ A latina; Giustiniano 5877; PD 392.

¹⁰² M 37; M 2034; M 2560; M 2565; M 559; M 2566; P 355; M 2564; Co 1337; M 798; Cigotto; M 51; Ci 1899; PD 380; Pigno; M 2543; Ci 589; M 45; Gussoni (but changed to *rebellò*); pseudo-Donato; M 91-3; P 1192; M 1586; Sivos.

chronicles¹⁰³, *sualisar* in five cases¹⁰⁴, *sachegiar* in **Ci 3518**, *exuere* in **Sabellico** and **Marcello**, *genommen* in **Kellner**, *pigliar* in **Dogliani**, *spreciar* in **M 2592**¹⁰⁵, *berauben* in **Le Bret**). Only a few texts (14) speak about an assault against Pietro, by using the verb *arsaltar*¹⁰⁶, thus suggesting to a certain extent that Pietro would have been accompanied not only by a retinue, but by a more or less powerful military force. Moreover, **Ci 3518** speaks about a resistance from the side of Pietro and his company. Actually, the immediately following context, that is the delivery to Bulgaria, is noted as if Pietro was sent by Michael along with “*la sua compagnia*” (38 cases¹⁰⁷) or “*la sua zente*” (three codices¹⁰⁸).

Indeed, despite the fact that **Giustiniano** and **Alario** do not refer to Tsar Simeon at all, as if in the end Pietro would have escaped directly from the hands of Michael and his Slavs, it is in accordance with the great majority of the chronicles that this Michael sent his precious prey to Simeon (as hostage in five cases¹⁰⁹ or slave in six of them¹¹⁰, or as donation in five chronicles¹¹¹ or in

exile in four cases¹¹² or simply as placing the Venetian nobleman under the custody of this latter in ten texts¹¹³). This fact could imply the hypothesis that, at that time, it is possible that Michael was under the domination of the Bulgarian tsar¹¹⁴ and the delivering of such an important prey to his lord was a gesture of *captatio benevolentiae*.

The verbs used for the delivery from Michael to Simeon oscillates between the following: usually *mandar* (177 cases¹¹⁵), but also “*transmissus esse*” (**Diacono**), “*missus esse*” (six texts¹¹⁶),

¹¹² **Diacono**; **Dandolo A.-Brevis**; **VH**; **Dandolo A. 319**.

¹¹³ **Dandolo A.-Extensa**; **Monaci**; **Dandolo A. 2008**; **Sanuto**; **M 796**; **M 125-3**; **M 2567**; **Caroldo**; **pseudo-Trevisano 519**; **M 91-2**.

¹¹⁴ Among the Venetian chronicles, the relationship between Croatia and Bulgaria at those times is underlined only by **Le Bret**.

¹¹⁵ **pseudo-Dandolo E.**; **M 37**; **Co 1499**; **M 2545**; **Filippo**; **Co 1013**; **M 2034**; **M 38**; **M Z 18**; **M 2560**; **P 785**; **M 2548**; **M 2549**; **M 89**; **V 5281**; **M 2565**; **M 559**; **M 2556**; **M IX 28-2**; **B 149**; **Vitturi**; **M 2559**; **M 104**; **M 2566**; **Dr 160**; **F 6117**; **M 2569**; **Ci 592**; **Ci 2117**; **P 355**; **Ci 3518**; **Gr 53**; **ASV 58**; **M 2564**; **F 6147**; **P 318**; **Ci 2413**; **Co 1337**; **Ci 3753**; **ASV 59**; **Cavalli**; **ASV 61**; **Sanuto**; **M 2544**; **M 324**; **M 2546**; **DDR 121**; **M 798**; **Contarini D.**; **Cigotto**; **M 550**; **M 788**; **Antonio**; **M 51**; **M 52**; **Zancaruolo**; **M 2555**; **Co 760-2**; **Ci 1899**; **pseudo-Dandolo E. 873**; **M 2576**; **PD 482**; **WL 74-3**; **PD 380**; **Carpenio**; **Pigno**; **Daniele**; **pseudo-Cornaro**; **M 555**; **P 315-1**; **Rotta**; **M 125-3**; **Q 13**; **M 723**; **DDR 449**; **Rosso**; **M 2543**; **Ci 2123**; **F 3458**; **Ci 1982-2**; **Ci 589**; **pseudo-Barbaro**; **V 6089**; **M 322**; **Ci 3599**; **pseudo-Abbiosi**; **M 45**; **M 2568-1**; **M 2567**; **M 47**; **pseudo-Zancaruolo**; **M Z 21**; **Ci 1898**; **M 2571**; **M 628**; **U 512**; **M 53**; **V 5275**; **PD 312**; **Ci 3712**; **pseudo-Erizzo**; **pseudo-Navagero**; **M 2037**; **M 2573**; **M 728-2**; **Valiero**; **Alberegno**; **O 1120**; **Gussoni**; **PD 236**; **Caroldo**; **pseudo-Donato**; **M 39**; **Grandi**; **M 2581**; **PD 378**; **Balanzana**; **P 315-2**; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; **Zena**; **Ci 2815**; **Sansovino 1**; **MG 327**; **M 793**; **Ci 3675**; **M 791**; **pseudo-Trevisano 519**; **M 393**; **Dogliani**; **M 125-2**; **M 91-2**; **Ci 3556-3**; **M 91-3**; **P 1192**; **M 2550**; **M 1586**; **Giacomo**; **M 2046**; **pseudo-Alberega**; **Morosina**; **pseudo-Savina**; **MG 106**; **Co 1421**; **Co 1307**; **F 6235**; **Lio**; **Fabris**; **Vitaliani**; **Morosini P.**; **Ci 2234**; **M 2395**; **Contarena**; **M 2669**; **M 43**; **Donato**; **M 54**; **Contarini M.**; **M 80**; **Co 1456**; **Sivos**; **pseudo-Dandolo E. 102**; **Vianoli**; **M 66-2**; **M 1999**; **M 974**; **Pacifico**; **M 1565**; **M 2676**; **M 1577**; **M 2028**; **M 64**; **F 6566**; **Curti**; **Ci 2302**; **M 74**; **Le Bret** (*überschickete*); **Astori**.

¹¹⁶ **Dandolo A.-Brevis**; **Dandolo A.-Extensa**; **A latina**; **VH**; **Giustiniano 5877**; **PD 392**.

¹⁰³ **M 2548**; **M 2549**; **B 149**; **M 2559**; **ASV 58**; **Ci 2116**; **ASV 61**; **Sanuto**; **M 550**; **pseudo-Cornaro**; **M 555**; **Q 13**; **Co 710**; **pseudo-Barbaro**; **Ci 3599**; **M Z 21** (added on the margin); **V 5275**; **Caroldo**; **PD 378**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **M 393**; **Dogliani**; **M 125-2**; **M 2550**; **pseudo-Savina**; **F 6235**; **M 2669**; **Contarini M.**; **M 66-2**; **M 77**; **M 1577**.

¹⁰⁴ **M 104**; **Antonio**; **M 51**; **pseudo-Abbiosi**; **Alario**.

¹⁰⁵ Perhaps due to a wrong transcription of *spoliato*.

¹⁰⁶ **Ci 2117**; **Ci 3518**; **F 6147**; **Co 1337**; **Cigotto**; **M 550**; **WL 74-3**; **Pigno**; **Daniele**; **pseudo-Zancaruolo**; **Ci 1898**; **pseudo-Donato**; **Ci 2815**; **M 393**.

¹⁰⁷ **pseudo-Dandolo E.**; **M 37**; **M 89**; **M 559**; **Gr 53**; **Ci 2413**; **ASV 59**; **pseudo-Dandolo E. 873**; **M 723**; **DDR 449**; **Ci 2123**; **F 3458**; **Ci 589**; **V 6089**; **Ci 3712**; **Balanzana**; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; **Zena**; **MG 327**; **M 793**; **M 791**; **M 91-3**; **Giacomo**; **M 2046**; **Morosina**; **MG 106**; **Co 1421**; **Co 1307**; **Lio**; **Ci 2234**; **M 2395**; **M 54**; **Co 1456**; **M 1565**; **M 64**; **Ci 2302**.

¹⁰⁸ **PD 312**; **Donato**; **F 6566**.

¹⁰⁹ **ASV 58**; **pseudo-Cornaro**; **Q 13**; **Ci 3599**; **M 1577**.

¹¹⁰ **pseudo-Barbaro**; **Ci 3556-3**; **Ci 3556-7**; **Vianoli**; **M 974**; **Curti**.

¹¹¹ **pseudo-Barbaro**; **Vianoli**; **M 974**; **Pacifico**; **Curti**.

menar (four manuscripts¹¹⁷), “*relegatum esse/relegar*” (eight works¹¹⁸), *confiner* (12 cases¹¹⁹), “*posto sotto guardia*” (five situations¹²⁰), *verbaner* (**Kellner**), *consignar* (**Ci 3556-7**).

The name of the Bulgarian ruler is most usually explicit in the Venetian chronicles; there are relatively few (56) cases in which his name is not mentioned¹²¹, but still either noting that it is about a king (11 cases¹²²), or declaring that the action took place in Bulgaria (45 works¹²³), with the note that **pseudo-Trevisano 1327** refers to “*Bosina ouer Bulgaria*”. In all the remainder cases, the name of Simeon is present, along with his royal title, and varies among the following versions: mostly, *Simon/Sjmon* (95 cases¹²⁴), but

also *Simone* (22 texts¹²⁵), *Simeone* (six chronicles¹²⁶), *Symon* (six codices¹²⁷), *Simion* (five manuscripts¹²⁸), *Simeon* (four cases¹²⁹) or, in isolated cases, *Masimon* [sic!] in **DDR 121**, *Siame* in **PD 380**, *Simeones* in three cases¹³⁰, *Simeonis* in **Dandolo A.-Extensa**, *Simiones* in **Dandolo A.-Brevis**, *Simo* in **M Z 18**, *Simom* in **M 2556** and **M 2567**, *Simones* in **Giustiniano 5877** and **Dandolo A. 2008**, *Sinnon* in **Rotta**, *Ssimon* in **M 2545**, *Sumon* in **M 2548**, *Suno* in **Ci 2123**, *Syman* in **F 6147**, *Symeones* in **Monaci**, *Symones* in **PD 392**. He is usually regarded as king of either Bulgaria (67 texts¹³¹) (written usually as *Bulgaria/Bulgar-*

¹¹⁷ **M IX 28-1**; **Co 760-1**; **Ci 1982-1**; **M 728-1**.

¹¹⁸ **Sabellico**; **Marcello**; **Co 710**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **M 77**.

¹¹⁹ **M IX 28-1**; **Sabellico-ital.**; **Co 760-1**; **Co 710**; **Ci 1982-1**; **pseudo-Trevisano 1327**; **Fougasses**; **M 70**; **M 75**; **M 61**; **M 2592**; **M 974**.

¹²⁰ **Delfino**; **PD 380**; **Sansovino 1**; **Sivos**; **Le Bret** (*bewachet*).

¹²¹ **M 37**; **M IX 28-1**; **M 2565**; **M IX 28-2**; **Vitturi**; **Dr 160**; **M 2569**; **Ci 592**; **P 355**; **P 318**; **Sabellico**; **Ci 3753**; **Cavalli**; **M 2544**; **DDR 121**; **M 798**; **M 52**; **Marcello**; **Zancaruolo**; **M 2555**; **Co 760-1**; **Co 760-2**; **Carpenio**; **Co 710**; **Ci 1982-1**; **Ci 1982-2**; **pseudo-Trevisano 1327**; **M 2568-1**; **M 47**; **M Z 21**; **M 628**; **M 2037**; **M 728-2**; **Valiero**; **Alberegno**; **PD 236**; **Caroldo**; **M 728-1**; **P 315-2**; **Kellner**; **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **Ci 3675**; **M 91-2**; **pseudo-Alberegno**; **Fougasses**; **Fabris**; **M 80**; **M 70**; **M 75**; **M 2592**; **M 1999**; **M 77**; **M 2028**.

¹²² **M 37**; **Vitturi**; **P 355**; **Ci 3753**; **DDR 121**; **Carpenio**; **Valiero**; **Caroldo**; **P 315-2**; **M 91-2**; **M 1999**.

¹²³ **M IX 28-1**; **M 2565**; **M IX 28-2**; **Dr 160**; **M 2569**; **Ci 592**; **P 318**; **Sabellico** (*Mysia*); **Cavalli**; **M 2544**; **M 798**; **M 52**; **Marcello** (*Missia*); **Zancaruolo**; **M 2555**; **Co 760-1**; **Co 760-2**; **Co 710**; **Ci 1982-1**; **Ci 1982-2**; **pseudo-Trevisano 1327**; **M 2568-1**; **M 47**; **M Z 21**; **M 628**; **M 2037**; **M 728-2**; **Alberegno**; **PD 236**; **M 728-1**; **Kellner** (*Misia*); **Tiepolo 129**; **Q 16**; **Tiepolo 1**; **Tiepolo 2**; **Ci 3675**; **pseudo-Alberegno**; **Fougasses** (*Misie*); **Fabris**; **M 80**; **M 70** (*Missina*); **M 75** (*Messina*); **M 2592** (*Misia*); **M 77**; **M 2028**.

¹²⁴ **pseudo-Dandolo E.**; **Filippo**; **Co 1013**; **M 38**; **M 2560**; **P 785**; **M 2549**; **M 89**; **M 559**; **B 149**; **M 2559**; **F 6117**; **Ci 2117**; **Ci 3518**; **Gr 53**; **ASV 58**; **Ci 2116**;

Ci 2413; **Co 1337**; **ASV 59**; **ASV 61**; **M 324**; **M 2546**; **Contarini D.**; **Cigotto**; **M 788**; **Antonio**; **M 796**; **M 51**; **Ci 1899**; **pseudo-Dandolo E. 873**; **M 2576**; **PD 482**; **Pigno**; **pseudo-Cornaro**; **M 555**; **M 125-3**; **Q 13**; **M 723**; **DDR 449**; **Rosso**; **F 3458**; **pseudo-Barbaro**; **V 6089**; **M 322**; **Ci 3599**; **pseudo-Abbiosi**; **Ci 1898**; **M 2571**; **U 512**; **M 53**; **V 5275**; **PD 312**; **Ci 3712**; **pseudo-Erizzo**; **M 2573**; **O 1120**; **Gussoni**; **pseudo-Donato**; **Grandi**; **M 2581**; **PD 378**; **Balanzana**; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; **Zena**; **M 793**; **pseudo-Trevisano 519**; **Dogliani**; **M 125-2**; **M 2550**; **Giacomo**; **M 2046**; **Morosina**; **pseudo-Savina**; **MG 106**; **Co 1421**; **Co 1307**; **Lio**; **Vitaliani**; **Ci 2234**; **Contarena**; **M 2669**; **Donato**; **Contarini M.**; **pseudo-Dandolo E. 102**; **M 66-2**; **Pacifico**; **M 1565**; **M 2676**; **M 1577**; **Ci 2302**; **M 74**; **Astori**.

¹²⁵ **Delfino**; **M 550**; **WL 74-3**; **P 315-1**; **Ci 589**; **pseudo-Navagero**; **M 39**; **Sansovino 1**; **MG 327**; **M 91-3**; **Ci 3556-7**; **M 1586**; **Morosini P.**; **M 2395**; **M 43**; **M 54**; **Co 1456**; **Sivos**; **Vianoli**; **M 61**; **M 974**; **M 64**.

¹²⁶ **Dandolo A. 319**; **Sanuto**; **M 393**; **Ci 3556-3**; **F 6235**; **Curti**.

¹²⁷ **Co 1499**; **V 5281**; **M 104**; **M 2566**; **Daniele**; **M 2543**.

¹²⁸ **M 2564**; **M 45**; **pseudo-Zancaruolo**; **Ci 2815**; **P 1192**.

¹²⁹ **M 2034**; **Sanuto-Monticolo**; **F 6566**; **Le Bret**.

¹³⁰ **Diacono**; **A latina**; **VH**.

¹³¹ **pseudo-Dandolo E.**; **Co 1499**; **Filippo**; **Co 1013**; **M 2034**; **M 38**; **M Z 18**; **P 785**; **M 2548**; **M 2549**; **M 89**; **V 5281**; **M 2565**; **M 2556**; **M IX 28-2**; **Vitturi**; **M 2566**; **M 2569**; **Ci 592**; **Gr 53**; **ASV 58**; **M 2564**; **Ci 2116**; **P 318**; **ASV 61**; **M 324**; **M 788**; **M 51**; **Ci 1899**; **pseudo-Dandolo E. 873**; **PD 482**; **PD 380**; **pseudo-Cornaro**; **M 555**; **P 315-1**; **Rotta**; **Q 13**; **Rosso**; **M 2543**; **Ci 3599**; **M 45**; **U 512**; **M 53**; **V 5275**; **pseudo-Erizzo**; **M 2573**; **O 1120**; **Gussoni**; **M 39**; **Grandi**; **PD 378**; **M 791**; **Dogliani**; **M 125-2**; **P 1192**; **M 2550**; **M 1586**; **Giacomo**; **MG 106**;

ja in 34 cases¹³² or *Bolgaria/Bolgarja* in 29 codices¹³³, but also *Borgaria* in **M 89**, *Burgaria* in **M 2564** and **PD 380**¹³⁴, *Bulgeria* three times¹³⁵, *Volgaria* in **Ci 2116**) or of the Bulgarians (32 cases¹³⁶) (*Bulgari/Bulgarj* in 23 cases¹³⁷ and *Bulgarorum* in four cases¹³⁸, but also *Bulgarichii* in **VH**¹³⁹, *Bolgari* in **M 2576** and **P 315-1**, *Bulchari* in **M 2567**, *Bulgarij* in **pseudo-Zancaruolo**, *Bulghari* in **Ci 3556-7**). In only two cases (**F 6117** and **Le Bret**), he is noted as Bulgarian king (*Bolgarjcho* in **F 6117**, *bulgarische* in **Le Bret**), while more of them (13) regard him as “vulgar” king¹⁴⁰ (*uolgarjco* in **Contarini-D.**, *uualgarjchano* in **DDR 121**, *uulgaricho* in **M 322**, *uulgarico* in **Dandolo**

A. 319, *uulcharicho* in **M 2546**, *volcharicho* **M 2545**, *volgaricho* in **M 2571** and **M 2581**, *vulcharichii* in **A latina** and **Giustiniano 5877**, *vulcharicii* in **PD 392**, *vulgaricus* in **Diacono** and **Dandolo A.-Brevis**). In some of those cases that do not mention Simon by name, Bulgaria is also noted, as: *Bulgaria* in 28 cases¹⁴¹, *Bolgaria/Bolgarja* in nine cases¹⁴², *Borgara* in three cases¹⁴³, *Bulgeria* in **M 2037**, *Borgaria* in **M 728-1**, if not referring to the Bulgarians: *Bulgari* (**M 2555** and **M 1999**). Meanwhile, the so often substitution of the term of “Bulgaria” with the one of “Hungary” (47 cases¹⁴⁴) in the title of Simeon should not surprise, since the surrounding political realities made that the Venetian authors be accustomed more with the Hungarian Kingdom, through the agency of the repeated Venetian-Hungarian confrontations for the jurisdiction over the Dalmatian coast, than with a more exotic area, as the Bulgarian space. It is also the singular case of **M 393**, where King Simeon has no political determination, neither of Bulgaria, nor of Hungary. One should also note the use of the denomination of “Mysia” in eight cases¹⁴⁵ instead of “Bulgar-

F 6235; Vitaliani; Contarena; **M 2669**; Contarini M.; pseudo-Dandolo E. 102; **M 1577**; Astori.

¹³² **M 38**; **M 2565**; **M IX 28-2**; Vitturi; **M 2569**; **Ci 592**; **Gr 53**; **M 2564**; **M 324**; **M 51**; **Ci 1899**; pseudo-Dandolo E. 873; **M 555**; **M 45**; **U 512**; **M 53**; pseudo-Erizzo; **M 2573**; Gussoni; **M 39**; Grandi; **M 791**; **P 1192**; **M 1586**; Giacomo; **MG 106**; **F 6235**; Vitaliani; Contarena; **M 2669**; Contarini M.; pseudo-Dandolo E. 102; **M 1577**; Astori.

¹³³ pseudo-Dandolo E.; **Co 1499**; Filippo; **Co 1013**; **M 2034**; **M Z 18**; **P 785**; **M 2548**; **M 2549**; **V 5281**; **M 2556**; **M 2566**; **ASV 58**; **Ci 2116**; **P 318**; **ASV 61**; **M 788**; **PD 482**; **PD 380**; pseudo-Cornaro; **M 555**; Rotta; **Q 13**; **M 2543**; **Ci 3599**; **V 5275**; **O 1120**; **PD 378**; **M 2550**.

¹³⁴ Actually, *imburgaria* in **PD 380**.

¹³⁵ Rosso; Doglioni; **M 125-2**.

¹³⁶ **Dandolo A.-Extensa**; **VH**; Monaci; **Dandolo A. 2008**; **M 104**; Sanuto; Delfino; **M 796**; **M 2576**; **P 315-1**; **M 125-3**; pseudo-Barbaro; pseudo-Abbiosi; **M 2567**; pseudo-Zancaruolo; **M 39**; **Ci 2815**; Sansovino 1; pseudo-Trevisano 519; **Ci 3556-3**; **Ci 3556-7**; pseudo-Savina; Morosini P.; Contarini M.; Sivos; Vianoli; **M 61**; **M 66-2**; **M 974**; Pacifico; Curti; **M 74**.

¹³⁷ **M 104**; Sanuto; Delfino; **M 796**; **M 125-3**; pseudo-Barbaro; pseudo-Abbiosi; **M 39**; **Ci 2815**; Sansovino 1; pseudo-Trevisano 519; **Ci 3556-3**; pseudo-Savina; Morosini P.; Contarini M.; Sivos; Vianoli; **M 61**; **M 66-2**; **M 974**; Pacifico; Curti; **M 74**.

¹³⁸ **Dandolo A.-Extensa**; **VH** (“*Bulgarichii vel Bulgarorum*”); Monaci; **Dandolo A. 2008**.

¹³⁹ “*Bulgarichii vel Bulgarorum*”.

¹⁴⁰ **Diacono**; **Dandolo A.-Brevis**; **A latina**; **Giustiniano 5877**; **M 2545**; **PD 392**; **Dandolo A. 319**; **M 2546**; **DDR 121**; **Contarini D.**; **M 322**; **M 2571**; **M 2581**.

¹⁴¹ **M 2565**; **M IX 28-2**; **Ci 3753**; Cavalli; **M 798**; **M 52**; **Co 760-2**; **Co 710**; **Ci 1982-2**; pseudo-Trevisano 1327; **M 2568-1**; **M 628**; **M 728-2**; Valiero; Alberegno; Caroldo; **P 315-2**; Tiepolo 129; **Q 16**; Tiepolo 1; Tiepolo 2; **Ci 3675**; **M 91-2**; pseudo-Alberegno; Fabris; **M 80**; **M 77**; **M 2028**.

¹⁴² **Dr 160**; **M 2569**; **Ci 592**; **P 318**; **M 2544**; **Zancaruolo**; **M 47**; **M Z 21**; **PD 236**.

¹⁴³ **M IX 28-1**; **Co 760-1**; **Ci 1982-1**.

¹⁴⁴ **M 37**; **M 559**; **B 149**; **M 2559**; **M 104** (although it refers to the king of the Bulgarians in the same phrase); **P 355**; **ASV 58** (but then erased and replaced with Bulgaria); **Ci 2413**; **ASV 59**; Antonio; Carpenio; **M 723**; **DDR 449**; **Ci 2123**; **F 3458**; **Ci 589**; **V 6089**; pseudo-Abbiosi (but in the same phrase, it refers to him as king of the Bulgarians); **PD 312**; **Ci 3712**; pseudo-Navagero; Balanzana; **M 2580**; **Ci 3725**; **M 1568**; Zena; **MG 327**; **M 793**; **M 791**; **M 91-3**; **M 2046**; Morosina; **Co 1421**; **Co 1307**; Lio; **Ci 2234**; **M 2395**; **M 43**; Donato; **M 54**; **Co 1456**; **M 1565**; **M 2676**; **M 64**; **F 6566**; Curti (added later; in the text, it is about Bulgarians); **Ci 2302**.

¹⁴⁵ Sabellico; Marcello; Kellner; Fougasses; Sivos; **M 61** (although it refers also to Bulgaria); **M 2592**; **M 974** (although referring also to Bulgaria).

ia”, as a possible humanistic tempt, although it becomes *Missina* in **M 70** and even *Messina* in **M 75**, in confusion with the Sicilian city. However, it is possible that this option be due to the lack of understanding of the expression of “*missus fuit*”, present in 14th-century **Dandolo A.-Brevis** or **Dandolo A.-Extensa**. In the same sense, one should note the pun between “Bulgarian king” and “vulgar king”, which, probably by chance or having the undermining Simeon’s social origins and condition as purpose, is present in 14 texts¹⁴⁶. In the same sense, there are four cases that refer to the Bulgarians as “*gente ria*”¹⁴⁷ (actually, it is about those that had referred as “*trista gente*” to the Slavs of Michael). At a certain moment, the narration even refers to a “vulgar castle” (16 cases¹⁴⁸) instead of Bulgaria, in connection to which I am not able to give an explanation (sometimes, the name could suggest a fictitious toponym). As for the settlement where the delivery of Pietro and his retinue took place, the expression of “*ali confini/al confin*” [at the border(s)], present in so many texts (98¹⁴⁹), could not be explained otherwise than considering it as “being confined”.

¹⁴⁶ **Diacono**; **Dandolo A.-Brevis**; **A latina**; **Giustiniano 5877**; **M 2545**; **PD 392**; **Dandolo A. 319**; **Ci 2116**; **M 2546**; **DDR 121**; **Contarini D.**; **M 322**; **M 2571**; **M 2581**.

¹⁴⁷ **M IX 28-1**; **Co 760-1**; **Ci 1982-1**; **M 728-1**.

¹⁴⁸ **M 2560** (*vulgaricho*); **Ci 2117** (*uulgariche*); **Ci 3518** (*vulgarico*; *uulgarico*); **F 6147** (*vulgarich*); **Co 1337** (*vulgaricho*); **Cigotto** (*uulgaricho*); **M 550** (*uulgarico*); **M 51** (actually, “*chastel Bulgarescho in Bulgaria*”); **WL 74-3** (*vulgarico*); **Pigno** (*uulgaricho*); **Daniele** (*vulgarich*); **pseudo-Zancaruolo** (“*vulgaricho in el dest[r]ecto de re Simion di Bulgarij*”); **Ci 1898** (*vulgarich*); **Gussoni** (actually, “*un castello in Bulgaria*”); **pseudo-Donato** (“*castello Ugaricho*”); **Ci 2815** (“*vulgarico, in el destretto del Re Simion di Bulgarij*”).

¹⁴⁹ **A latina**; **Giustiniano 5877**; **Co 1499**; **M 2545**; **PD 392**; **Filippo**; **Co 1013**; **M 2034**; **M 38**; **M Z 18**; **M 2560**; **P 785**; **M 2548**; **M 2549**; **V 5281**; **M 2565**; **M 2556**; **M IX 28-2**; **B 149**; **Vitturi**; **M 2559**; **M 104**; **M 2566**; **Dr 160**; **F 6117**; **M 2569**; **Ci 592**; **Ci 2117**; **P 355**; **Ci 3518**; **ASV 58**; **M 2564**; **F 6147**; **P 318**; **Co 1337**; **Cavalli**; **ASV 61**; **M 2544**; **DDR 121**; **M 798**; **Contarini D.**; **Cigotto**; **M 550**; **M 788**; **Antonio**; **M 51**; **M 52**; **Zancaruolo**; **M 2555**; **Co 760-2**; **Ci 1899**; **M 2576**; **PD 482**; **WL 74-3**; **PD 380**; **Carpenio**; **Pigno**; **Daniele**; **pseu-**

As for the outcome of the event, the chronicle **Diacono** informs about the sending of the archdeacon Domenico of Malamocco, on which occasion, as recognition of the success of the mission by the delivering of various gifts in exchange for the liberation of Pietro, the Venetian clerk was promoted as bishop. This version was retaken by 21 chronicles (more concretely, by those that had a more or less “official” feature)¹⁵⁰, although Domenico’s promotion in clergy hierarchy is absent in one of the texts (that is, **pseudo-Trevisano 519**). If one accepts the hypothesis of a passage of the clerk to Simeon’s court in order to negotiate the redemption of Pietro with the Bulgarian tsar, a travel in the Black Sea area in the 10th century should be excluded; another explanation should be more plausible, that is the domination of Simeon over several harbours in the Adriatic area, where the negotiations and the restoration of the could very well would take place. Another possibility could be the travelling “*per terra*” of the distance between Venice and Preslav.

The redemption of Pietro is also noted in eight other cases without referring to Domenico, but to Orso’s involvement in paying the Bulgarian king¹⁵¹. **Sivos** even explains this: “*esendo questo Dose richissimo de beni di fortuna.*”

Answering the question how much did the Venetians pay for the redemption, the chronicles oscillate between gifts (16 cases¹⁵²) (which were

do-Cornaro; **M 555**; **P 315-1**; **Rotta**; **Q 13**; **Rosso**; **M 2543**; **Ci 1982-2**; **M 322**; **Ci 3599**; **pseudo-Abbiosi**; **M 45**; **M 2568-1**; **M 47**; **pseudo-Zancaruolo**; **M Z 21**; **Ci 1898**; **M 2571**; **M 628** (although the term of *confin* is left under a lacuna); **V 5275**; **pseudo-Erizzo**; **M 2037** (although left under a lacuna); **M 728-2**; **O 1120**; **Gussoni**; **PD 236**; **pseudo-Donato**; **M 39**; **M 2581**; **PD 378**; **Ci 2815**; **Ci 3675**; **P 1192**; **M 2550**; **M 1586**; **pseudo-Savina**; **Contarena**; **M 2669**; **M 2028**; **M 74**.

¹⁵⁰ **Dandolo A.-Extensa**; **VH**; **Dandolo A. 2008**; **Sanuto**; **Delfino**; **M 796**; **PD 380**; **M 125-3**; **M 2567**; **Caroldo**; **Sansovino 1**; **pseudo-Trevisano 519**; **Doglioni**; **M 125-2**; **M 91-2**; **F 6235**; **Morosini P.**; **Vianoli**; **M 61**; **M 974**; **Le Bret**.

¹⁵¹ **Monaci**; **pseudo-Zancaruolo**; **pseudo-Erizzo**; **Ci 2815**; **Ci 3556-3**; **Alario**; **Sivos**; **M 1999**.

¹⁵² **Diacono**; **Dandolo A.-Extensa**; **VH**; **Dandolo A. 2008**; **Sanuto**; **Delfino**; **M 796**; **PD 380**; **M 125-3**; **M**

great in three works¹⁵³, innumerable in **VH**, many in six cases¹⁵⁴, very great in three codices¹⁵⁵, important in **Sansovino 1** or simply gifts in **Diacono** and **F 6235** and money/gold (nine cases¹⁵⁶) (“a great amount of money” in five texts¹⁵⁷ or simply gold in four chronicles¹⁵⁸). The remaining five cases¹⁵⁹ do not get involved in these details.

However, this outcome, referring to the redemption of the hostage, is embraced by only a small number of chroniclers, the greatest number of them (187¹⁶⁰) advancing another version,

2567; Caroldo; Sansovino 1; pseudo-Trevisano 519; Doglioni; M 91-2; F 6235.

¹⁵³ Dandolo A.-Extensa; Dandolo A. 2008; Doglioni.

¹⁵⁴ Sanuto; M 125-3; M 2567; Caroldo; pseudo-Trevisano 519; M 91-2.

¹⁵⁵ Delfino; M 796; PD 380.

¹⁵⁶ Monaci; pseudo-Zancaruolo; pseudo-Erizzo; Ci 2815; Ci 3556-3; Alario; Sivos; M 1999; Le Bret.

¹⁵⁷ Monaci; pseudo-Zancaruolo; Ci 2815; Sivos; Le Bret.

¹⁵⁸ pseudo-Erizzo; Ci 3556-3; Alario; M 1999.

¹⁵⁹ M 125-2; Morosini P.; Vianoli; M 61; M 974.

¹⁶⁰ A latina; pseudo-Dandolo E.; Giustiniano 5877; M 37; Co 1499; M 2545; PD 392; Filippo; Co 1013; M 2034; M IX 28-1; Dandolo A. 319; M 38; M Z 18; M 2560; P 785; M 2548; M 2549; M 89; V 5281; M 2565; M 559; M 2556; M IX 28-2; B 149; Vitturi; M 2559; M 104; M 2566; Dr 160; F 6117; M 2569; Ci 592; Ci 2117; P 355; Ci 3518; Gr 53; ASV 58; M 2564; Ci 2116; F 6147; P 318; Ci 2413; Sabellico; Co 1337; Ci 3753; ASV 59; Cavalli; ASV 61; M 2544; M 324; M 2546; DDR 121; Delfino; M 798; Contarini D.; Cigotto; M 550; M 788; Antonio; M 51; M 52; Zancaruolo; M 2555; Co 760-1; Co 760-2; Ci 1899; pseudo-Dandolo E. 873; M 2576; PD 482; WL 74-3; PD 380; Carpenio; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; Q 13; Co 710; M 723; DDR 449; Rosso; M 2543; Ci 2123; Ci 1982-1; F 3458; Ci 1982-2; Ci 589; pseudo-Barbaro; V 6089; M 322; pseudo-Trevisano 1327; Ci 3599; pseudo-Abbiosi; M 45; M 2568-1; M 47; M Z 21; Ci 1898; M 2571; M 628; U 512; M 53; V 5275; PD 312c Ci 3712; pseudo-Erizzo; pseudo-Navagero; M 2037; M 2573; M 728-2; Valiero; Alberegno; O 1120; Giustiniano (but referring to the imprisonment at Michael); Gussoni; PD 236; pseudo-Donato; M 39; Grandi; M 2581; PD 378; M 728-1; Balanzana; P 315-2; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; MG 327; M 793; Ci 3675; M 791; M 393; Doglioni; M 91-3; P 1192; M 2550; M 1586; Giacomo; M 2046; pseudo-Alberegna; Morosina; pseudo-Savina; MG 106; Fougasses; Co 1421; Co 1307; Lio; Fabris; Vitaliani; Ci 2234; M 2395; Contarena; M 2669; M 43; Donato; M 54; Contarini M.; M 80; Co 1456; M 70; M 75;

according to which Pietro Badoaro escaped by himself (the verbs are *fuggir/fugam arripere* in 73 cases¹⁶¹, *schanpar* in 108 texts¹⁶², “*profectus esse*” in **Sabellico**, *partir* three times¹⁶³, *éschapper* in **Fougasses**), with the detail saying *cautamente* in 41 cases¹⁶⁴ (changed by mistake to *causalmente* by **Ci 2234**), “*chon ssagazittade*” in five codices¹⁶⁵ or referring to “*suo inzegno*” (six

Sivos; pseudo-Dandolo E. 102; M 61; M 2592; M 66-2; M 1999; Pacifico; M 77; M 1565; M 2676; M 1577; M 2028; M 64; F 6566; Curti; Ci 2302; M 74; Astori.

¹⁶¹ A latina; pseudo-Dandolo E.; Giustiniano 5877; M 37; PD 392; M IX 28-1; M 89; M 559; Ci 3518; Gr 53; Ci 2413; ASV 59; Delfino; M 550; Co 760-1; pseudo-Dandolo E. 873; PD 380; Co 710; M 723; DDR 449; Rosso; Ci 2123; Ci 1982-1; F 3458; Ci 589; pseudo-Barbaro; V 6089; PD 312; Ci 3712; Giustiniano; M 728-1; Balanzana; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; MG 327; M 793; M 791; M 393; Doglioni; Giacomo; M 2046; MG 106; Co 1421; Co 1307; F 6235; Lio; Vitaliani; Ci 2234; M 2395; M 43; Donato; M 54; Co 1456; M 70; M 75; Sivos; pseudo-Dandolo E. 102 (although using *forzi* instead of *fuzi*); M 61; M 1999; Pacifico; M 77; M 1565; M 64; F 6566; Curti; Ci 2302; Astori.

¹⁶² Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 2034; M 38; M Z 18; M 2560; P 785; M 2548; M 2549; V 5281; M 2565; M 2556; M IX 28-2; B 149; Vitturi; M 2559; M 104; M 2566; Dr 160; F 6117; M 2569; Ci 592; Ci 2117; P 355; ASV 58; M 2564; Ci 2116; F 6147; P 318; Co 1337; Ci 3753; Cavalli; ASV 61; M 2544; M 324; M 2546; DDR 121; M 798; Contarini D.; Cigotto; M 788; Antonio; M 51; M 52; Zancaruolo; M 2555; Co 760-2; Ci 1899; M 2576; PD 482; WL 74-3; Carpenio; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; Q 13; M 2543; Ci 1982-2; M 322; Ci 3599; pseudo-Abbiosi; M 45; M 2568-1; M 47; M Z 21; Ci 1898; M 2571; M 628; U 512; M 53; V 5275; pseudo-Erizzo; pseudo-Navagero; M 2037; M 2573; M 728-2; Valiero; Alberegno; O 1120; Gussoni; PD 236; pseudo-Donato; M 39; Grandi; M 2581; PD 378; P 315-2; Ci 3675; P 1192; M 2550; pseudo-Alberegna; pseudo-Savina; Fabris; Contarena; M 2669; Contarini M.; M 80; M 2592; M 66-2; M 2676; M 1577; M 2028; M 74.

¹⁶³ Sabellico-ital.; pseudo-Trevisano 1327; Morosina.

¹⁶⁴ pseudo-Dandolo E.; M 37; M 89; M 559; Gr 53; Ci 2413; ASV 59; Delfino; PD 380; M 723; Ci 2123; F 3458; Ci 589; V 6089; PD 312; Ci 3712; Balanzana; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; MG 327; M 793; M 791; M 91-3; Giacomo; M 2046; Morosina; Co 1421; Co 1307; Vitaliani; M 2395; M 43; Donato; M 54; Co 1456; pseudo-Dandolo E. 102; M 61; M 64; Ci 2302; Astori.

¹⁶⁵ M 2545; F 6117; M 2546; M 2571; M 2581.

chronicles¹⁶⁶) and his “*molta astucia*” (**Sivos**). On the other hand, he was supposed to have done it in secret: *occultamente* (in **Sabellico-ital.** and **M 2592**), *ascostamente* (in **pseudo-Trevisano 1327**), *secretamente* (in **Giustiniano** and **F 6235**), “*di nascosto*” (in **Dogliani**), “*en cachettes*” (in **Fougasses**) or just that he “*tanto fexe [did as much as]*” (14 manuscripts¹⁶⁷) or “*hebbe modo [had the possibility]*” (15 cases¹⁶⁸) to escape. It is about a version in which the Doge's son acts more interestingly if not heroically.

There are eight cases that mention both these possibilities¹⁶⁹, with the inclination of **Sivos** towards the version referring to the redemption of the Doge's son: “*la qual cosa è più credibile*”. As for **Ci 3556-7**, it seems to embrace none of the two versions, noting only that the prisoner was liberated, while **Dandolo A.-Brevis**, **Marcello** and **Kellner** write nothing about any liberation, as if Pietro would have remained prisoner in Bulgaria. Anyhow, the case of **Alario** is original once again, leaving the impression that it was not Domenico, but Pietro himself to be later appointed as bishop of Olivolo! In the end, Pietro reached Venice (176 cases¹⁷⁰) / repatriated

or returned home (11 texts¹⁷¹) safe and sound (21 chronicles¹⁷²), being well received by his father and his Venetian fellows (53 cases¹⁷³).

* * *

The episode has not seemed to be taken into the attention of the modern scholars, being mentioned only rarely and tangentially. For instance, J. J. Norwich ignores it completely (Norwich 1983). Other scholars (Lazzarini 1903: 277; Ravagnani 1992: 21; Nicol 1990: 55) only mention the first part of the event, that is Pietro Badoari's presence in Constantinople. This ‘selection’ is somehow justified in the case of the first two studies, since their declared intention

2543; Ci 2123; F 3458; Ci 1982-2; Ci 589; V 6089; M 322; pseudo-Trevisano 1327; Ci 3599; pseudo-Abbiosi; M 45; M 2568-1; M 47; pseudo-Zancaruolo; M Z 21; Ci 1898; M 2571; M 628; U 512; M 53; V 5275; PD 312; Ci 3712; pseudo-Erizzo; pseudo-Navagero; M 2037; M 2573; M 728-2; Valiero; Alberegno; O 1120; Giustiniano; Gussoni; PD 236; pseudo-Donato; M 39; Grandi; M 2581; PD 378; Balanzana; P 315-2; M 2580; Ci 3725; M 1568; Zena; Ci 2815; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; MG 327; M 793; Ci 3675; M 393; Dogliani; M 91-3; P 1192; M 2550; M 1586; Giacomo; M 2046; pseudo-Alberrega; Morosina; pseudo-Savina; MG 106; Fougasses; Co 1421; Co 1307; Lio; Fabris; Vitaliani; Ci 2234; M 2395; Contarena; M 2669; M 43; Donato; M 54; Contarini M.; M 80; Co 1456; M 70; M 75; pseudo-Dandolo E. 102; M 61; M 2592; M 66-2; M 77; M 1565; M 2676; M 1577; M 2028; M 64; F 6566; Curti; Ci 2302; M 74; Astori.

¹⁷¹ A latina; Giustiniano 5877; PD 392; M IX 28-1; Dandolo A. 319; Co 760-1; Ci 1982-1; M 728-1; Sivos; Pacifico.

¹⁷² M 2034; M 2560; Vitturi; M 104; Ci 2117; F 6147; Co 1337; Cigotto; Antonio; M 51; WL 74-3; Pigno; Daniele; M 2543; pseudo-Abbiosi; Ci 1898; Giustiniano; Gussoni; pseudo-Donato; Dogliani; M 1586.

¹⁷³ M 2545; M IX 28-1; M 2560; M 2548; B 149; Vitturi; M 2559; M 104; F 6117; Ci 2117; P 355; Ci 3518; ASV 58; Ci 2116; F 6147; Co 1337; ASV 61; M 2546; Cigotto; Antonio; M 51; Co 760-1; WL 74-3; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Q 13; Co 710; Ci 1982-1; pseudo-Trevisano 1327; Ci 3599; pseudo-Zancaruolo; Ci 1898; M 2571; V 5275; Gussoni; pseudo-Donato; M 39; M 2581; PD 378; M 728-1; Ci 2815; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; M 2550; M 2669; Contarini M.; M 77; M 1577.

¹⁶⁶ M 628; M 2037; Alberegno; pseudo-Alberrega; Fabris; M 80.

¹⁶⁷ M 2565; M 2566; M 2564; M 798; Ci 1899; M 45; M 628; M 2037; Alberegno; P 1192; M 1586; pseudo-Alberrega; Fabris; M 80.

¹⁶⁸ Ci 3753; M 324; U 512; M 53; pseudo-Navagero; M 2573; Valiero; Grandi; P 315-2; Tiepolo 129; Q 16; Tiepolo 1; Tiepolo 2; M 77; M 2676.

¹⁶⁹ Delfino; PD 380; pseudo-Erizzo; Dogliani; F 6235; Sivos; M 61; M 1999.

¹⁷⁰ pseudo-Dandolo E.; M 37; Co 1499; M 2545; Filippo; Co 1013; M 2034; M 38; M Z 18; M 2560; P 785; M 2548; M 2549; M 89; V 5281; M 2565; M 559; M 2556; M IX 28-2; B 149; Vitturi; M 2559; M 104; M 2566; Dr 160; F 6117; M 2569; Ci 592; Ci 2117; P 355; Ci 3518; Gr 53; ASV 58; M 2564; Ci 2116; F 6147; P 318; Ci 2413; Sabellico; Co 1337; Ci 3753; ASV 59; Cavalli; ASV 61; M 2544; M 324; M 2546; DDR 121; Delfino; M 798; Contarini D.; Cigotto; M 550; M 788; Antonio; M 51; M 52; Zancaruolo; M 2555; Co 760-2; Ci 1899; pseudo-Dandolo E. 873; M 2576; PD 482; WL 74-3; PD 380; Carpenio; Pigno; Daniele; pseudo-Cornaro; M 555; P 315-1; Rotta; Q 13; Co 710; M 723; DDR 449; Rosso; M

was to analyze only the matters connected to the Dogal title. In exchange, the episode is present in its entirety in studies as those delivered by S. Romanin (Romanin 1853: 222), A. Da Mosto (Mosto 1966: 27 – 28), Iv. Dujčev (Dujčev 1973: 243), Cl. Rendina who retakes Da Mosto's study, sometimes word by word (Rendina 2003: 56) or G. Ortalli (Ortalli 1992: 760). Naturally, these scholars have proposed, although expeditiously, certain hypotheses connected to the event in discussion.

Thus, regarding the imperial person in Constantinople, Romanin had Constantine and Alexander in mind, a fact that is contrary to the testimony of **Diacono**, which, as mentioned above, considers that it should have been about Leo. While other scholars have not involved in identifying him, Dujčev's factual presentation, retaken to a significant extent by Ortalli, established that it was about an event occurred after Leo's death (March 912) and under the circumstances of the new offensive of the Bulgarian tsar, who reached the walls of Constantinople in 913.

Romanin had also advanced the original hypothesis according to which the title of *protospatarios* was considered as being destined to Orso, but this option has not been embraced by the other scholars, who, relying upon the Venetian sources (**Diacono** and **Dandolo A.-Extensa** especially), have regarded Pietro himself as beneficiary of this title.

Regarding the place where Pietro was captured, Romanin placed it in the Dalmatian parts, while Da Mosto, Rendina and Ortalli have spoken about Croatia either directly, or through the agency of Michael's position as ban/duke of this province. In order to identify the character that kidnapped Pietro, Ester Pastorello, in her edition of **Dandolo A.-Extensa**, referred to the authority of Joannes Lucius (Lucius 1966: 60)¹⁷⁴, who opted for Miroslav, the son of Cresimir or

of Mucimir, killed by ban Pribunj in 949. Lucius' reference leads to Constantine Porphyrogenitus. However, another reference to the chronicler-emperor should be more rational, where it is about a certain Michael specifically, regarded as "*archwn*" of Zahumlja (Porphyrogenitus 1949: chapter 32), a fact underlined first by G. Monticolo, in his edition of **Diacono**¹⁷⁵. S. Romanin seemed to reconcile the two versions, by naming the offender as "*Miroslav o Michele, bano dei Croati*". However, the hypothesis considering Miroslav has been abandoned in the more recent studies, so that the reference to Michael remains as the only acceptable (according to Da Mosto, Dujčev, Rendina, Ortalli), which is more in accordance with the Venetian secondary sources¹⁷⁶.

While Rendina regards "*o răpire în toată regula* [a full blown kidnapping]", Ortalli advances a different interpretation, specifying that the fact was not a story of street thugs, but, relying upon Dujčev's investigation, a well determined fragment in a much larger conflict, that is between Byzantines and Bulgarians, referring to the general context. According to it Michael, prince of Zahumlja (Hum) was in competition with Prince Peter of Serbia (891 – 917), who acted in favor of Byzantium, and thus Michael was Simeon's natural ally. Previously, Romanin had noted that Simeon would have probably had reasons of enmity against the Venetians, but without delivering more details. Although there is no data to establish with certitude if the Doge's son reached the court in Preslav, Ivan Dujčev inclined to this version.

As for the references to sources, Romanin preferred to give credit to Lucius (Romanin 1853: 222, n. 3). On the other side, Ortalli makes reference to **Diacono** (Ortalli 1992: 787, n. 184), but also, when dealing with the character of Michael, to Constantine Porphyrogenitus (Ortal-

¹⁷⁵ G. Monticolo, in **Diacono**, p. 132 n. 2.

¹⁷⁶ I. Dujčev (Dujčev 1973: 243) proposes Michael Višević (910 – circa 930), prince of Zahumlja, as solution.

¹⁷⁴ *apud* E. Pastorello, in **Dandolo A.-Extensa**, p. 168 n.

li 1992: 787, n. 183). On their turn, Lazzarini and Ravegnani take both **Diacono** and **Dandolo A.-Extensa** into account (Lazzarini 1903: 277, n. 2; Ravegnani 1992: 21, n. 9), Dujčev referred exclusively to **Diacono** (Dujčev 1973: 243 – 245, n. 5), thus confining all of them to the Venetian chronicles, while Da Mosto or Rendina offer no detail regarding the sources. As a whole, one could conclude that those that have dealt with the event in discussion follow relentlessly the version proposed by **Diacono** and ‘officialized’ by **Dandolo A.-Extensa** and the references, when they are present, targets **Diacono** mainly. Henceforth, the version of the greatest number of chronicles, according to which Pietro Badoaro was finally able to escape by himself, without the necessity of the mediation of Domenico of Malamocco, has not penetrated among the modern scholars. Beside the undisputed authority of the chronicles that mention the diplomatic mediation of the clerk, an explanation could also be the fact that the remainder of the chronicles did not enjoy printing and, therefore, they have been less accessible to the modern scholars.

About Pietro Badoaro, it is known that he would become Doge later, but having a short rule (939 – 942), with no significant events. However, the greatest number of chronicles takes advantage of his dogeship in order to reiterate that it was about the one that had been prisoner in the Balkans¹⁷⁷. They usually refer to the Slavs, while

the Bulgarians are noted only by **Diacono**, **Morosini P.** and **Le Bret** (as “*Vulgaricum regem*”, “*Rè di Bulgari*” and “*die Bulgarey*” respectively) in this context. Originally, **B 149**, **M 2559** and **Ci 3599** refer to the Istrians, **Le Bret** to the Croats, **Onofri** to Istria and **M 974** to Dalmatia as place of captivity, **PD 312** and **Donato** to “*Michiel Doxe signor di Ongaria ouer di Schiaunia*” and, even more interesting, **Ci 5899** and **M 91-3** to the Saracens. Meanwhile, **Sabellico**, **Marcello** and **Kellner** place the event in Illyricum (Sclavonia in Sabellico’s Italian edition, **Dogliani** and **Fougasses** and referring to “*Istrianer oder Illyricaner*” in **Kellner**). As for **Tiepolo 1** and **Tiepolo 2**, they only refer to his way back from Constantinople, while **Ci 3725**, **Zena**, **M 791**, **Ci 2234** and **Pacifico** only to his former captivity, with no additional details. In some cases, as the sentence is constructed, it could result that it had been about his father, Orso, as being captured in the Balkans, instead of Pietro¹⁷⁸. Surprisingly, the reference to the captivity is also note in this context in eight chronicles that had

¹⁷⁷ **Diacono**, 152; **Dandolo A.-Brevis**, 359; **Dandolo A.-Extensa**, 172; **A latina**, 70; **VH**, 54-55; **pseudo-Dandolo E.**, 42; **Giustiniano 5877**, 9b; **Co 1499**, 9a, coll. 2; **PD 392**, 5b, coll. 2; **Monaci**, 66; **Co 1013**, [30a]; **Dandolo A. 2008**, 52a; **M IX 28-1**, 8b, coll. 1; **Dandolo A. 319**, 87a; **P 785**, 32a; **M Z 20**, 39a; **V 5281**, 5b, coll. 1; **M IX 28-2**, 124a; **B 149**, 15a, coll. 1-15a, coll. 2; **M 2559**, 11a, coll. 1; **M 104**, 71a; **M 2563**, 4a; **Dr 160**, 6b; **M 2569**, 39b; **P 355**, 9b; **Gr 53**, 8a, coll. 1; **P 318**, 32a, coll. 1; **Sabellico**, 66 (**Sabellico-ital.**, 37); **ASV 59**, 20a; **Cavalli**, 47a; **Sanuto**, 461; **Delfino**, 188a; **Contarini D.**, 66a, coll. 1; **M 541**, 11b; **M 796**, 29b; **M 51**, 39b, coll. 1; **M 52**, 94b; **Marcello**, [23]; **Zancaruolo**, 12b; **Co 760-1**, 6b, coll. 2; **Co 760-2**, 109b; **Ci 1899**, 43b; **pseudo-Dandolo E. 873**, 86b, coll. 1; **PD 482**, 18a; **M 46**, 20a; **P 315-1**, 15a; **Rosso**, 15b (although

it refers to a fictitious Paolo Badoer as being elected as Doge); **M 2543**, 14b; **Ci 1982-1**, 6b, coll. 2; **Ci 1982-2**, 112a; **Ci 589**, 24b; **pseudo-Barbaro**, 70b; **M 322**, 35b; **pseudo-Trevisano 1327**, 14b; **Ci 3599**, 67b; **pseudo-Abbiosi**, 11b; **M 2567**, 19a, coll. 1; **M Z 21**, 8a; **V 5275**, 11b; **PD 312**, 23 bis a; **Ci 3712**, 91a; **pseudo-Erizzo**, 67a; **M 728-2**, 138b; **O 1120**, 24a-24b; **Caroldo**, 69; **M 2581**, 26a; **P 787**, 34a; **Kellner**, 13a; **Ci 3725**, 63a; **Magno 513**, 70a; **Zena**, 87b; **Sansovino 1**, 548; **Tiepolo 1**, 71; **Tiepolo 2**, 71; **Ci 3675**, XXVII a; **M 791**, 59b; **pseudo-Trevisano 519**, 47a, coll. 2; **Dogliani**, 49; **M 91-2**, 421a; **M 91-3**, 606b; **P 1192**, 33a; **M 2550**, 53a; **Co 1305**, 24a; **Ci 590**, 33a; **Giacomo**, 11a; **MG 106**, 31a; **Fougasses**, 29a; **Co 1421**, 91a-91b; **Morosini P.**, 76; **Ci 2234**, 283; **Contarena**, 20b; **M 2669**, 95b; **M 44**, 16a; **Donato**, 12a; **Onofri**, 26 [= 24]; **Vianoli**, 122; **M 974**, 138-139; **Pacifico**, 39; **M 1565**, 6a; **M 74**, 45b-46a; **Le Bret**, 195.

¹⁷⁸ The most striking cases: **M Z 20**; **M 2563**; **Dr 160**; **M 2569**; **Gr 53**; **P 318**; **Contarini D.**; **M 52**; **Zancaruolo**; **Co 760-2**; **PD 482**; **P 315-1**; **Ci 1982-2**; **Ci 589**; **M 322**; **pseudo-Trevisano 1327**; **Ci 3599**; **pseudo-Abbiosi**; **M 2567**; **V 5275**; **PD 312**; **Ci 3712**; **M 728-2**; **O 1120**; **M 2581**; **Magno 513**; **Ci 3675**; **M 791**; **M 91-3**; **M 2550**; **Giacomo**; **MG 106**; **Co 1421**; **Ci 2234**; **M 2669**; **Donato**.

previously ignored the episode when narrating Orso's dogeship¹⁷⁹.

In the end, one should underline again and again that the Venetian chronicles taken into account are written much later than the event, the first historical work written in Venice, that is **Di-acono**, being edited only during the first years of the 11th century, therefore at a distance of one century from the event. However, I consider that one should pay attention to them, especially because it is about an incident that was unpleasant for the Venetian community and henceforth, with no sense of eulogy, so that the Venetian chroniclers had no reason to resort to a fake news. Therefore, I incline to believe in the veracity of this event, even under the circumstances of the lack of primary evidence.

¹⁷⁹ M 2559; M 104; M 541; M 46; P 787; Magno 513; Co 1305; Ci 590.

REFERENCES

- Da Mosto 1966:** A. Da Mosto. *I Dogi di Venezia nella vita pubblica e privata*. Milan, 1966.
- Dujčev 1973:** I. Dujčev. Rapporti fra Venezia e la Bulgaria nel medioevo. – In: *Venezia e il Levante fino al secolo XV: Storia-Diritto-Economia* I. Ed. by Agostino Pertusi, Florence, 1973, 237 – 259.
- Heyd 1983:** W. Heyd. *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge* (ed. Furcy Raynaud), I. Amsterdam, 1983 (reprinted of edition Leipzig 1885 – 1886).
- Lazzarini 1903:** V. Lazzarini. I titoli dei dogi di Venezia. – *Nuovo Archivio Veneto*, new series, 1903, 2, 271 – 311.
- Lucius 1966:** J. Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*. Amsterdam, 1966, 60.
- Marin 2005:** Ş. Marin. Giustiniano Partecipazio and the Representation of the First Venetian Embassy to Constantinople in the Chronicles of the Serenissima. – *Historical Yearbook*, 2005, 2, 75 – 92.
- Marin 2010 – 2011:** Ş. Marin. A Double Pathfinder's Condition: Andrea Dandolo and His Chronicles. – *Annuario. Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica*, 12-13, 2010 – 2011, 41 – 122.
- Marin 2018:** Ş. Marin. One Chronicler or More? Considerations regarding the Chronicle(s) ascribed to Giovanni Diacono. – *Revista Arhivelor. Archives Review*, 95, 2018, 1 – 2, 23 – 64.
- Nicol 1990:** D. M. Nicol. *Venezia e Bisanzio*. Milan, 1990 [original ed.: *Byzantium and Venice*, Cambridge 1988].
- Norwich 1983:** J. Norwich. *A History of Venice*. London, 1983 [first ed., 1977 – 1981].
- Ortalli 1992:** G. Ortalli. Il ducato e la «civitas Rivoalti»: tra carolingi, bizantini e sassoni. – In: *Storia di Venezia, I: Origini-Età ducale*, ed. by Lellia Cracco Ruggini, Massimiliano Pavan, Giorgio Cracco, Gherardo Ortalli). Rome, 1992, 725 – 790.
- Porphyrogenitus 1949:** Constantine Porphyrogenitus. *De administrando imperio* (ed. by Gy. Moravcsik, transl. by R. J. H. Jenkins). Budapest, 1949.
- Ravegnani 1992:** G. Ravegnani. Dignità bizantine dei dogi di Venezia. – *Studi Veneto offerti a Gaetano Cozzi*. Vicenza, 1992, 19 – 29.
- Rendina 2003:** C. Rendina. *Dogii Venetiei. Istorie și secrete*. Bucharest, 2003 [original ed.: *I Dogi. Storia e segreti*. Rome, 1984].
- Romanin 1853:** S. Romanin. *Storia documentata di Venezia*, I. Venice, 1853.
- Tafel, Thomas 1964, I:** *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante* (ed. by G. L. Fr. Tafel, G. M. Thomas), I: 814 – 1205. Amsterdam, 1964.

APPENDIX. ABBREVIATIONS OF THE VENETIAN CHRONICLES REFERRED TO IN THIS ARTICLE

- A latina** = Cronaca "A Latina." *Cronaca veneziana del 1343* (ed. Caterina Negri de Montenegro), Spoleto 2004
- Alario** = Anon. [= Enea Alario], *Cronaca di Venezia* [in miscellanea], Venice, Biblioteca della Fondazione Querini-Stampalia, manuscript IV, 63 [= 776], pp. 84a-150b, seventeenth century
- Alberegno** = Michele Alberegno, *Cronaca veneta* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 273 [= 2569], pp. 2a-142a, sixteenth century
- Altinate** = *Origo Civitatem Italiae seu Veneticorum (Chronicon Altinate et Chronicon Gradense)* (ed. R. Cessi), Rome 1933
- Antonio** = Antonio di Matteo di Curato, *Cronaca Veneta* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 162 [= 8037], pp. 1a-176b, fifteenth to sixteenth century
- Astori** = Enrico Dandolo [?] [= Giovanni Battista Astori], *Cronicha*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 3424 [= 2832], pp. 3-233, nineteenth century
- ASV 58** = Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, Archivio di Stato, manuscript Storia Veneta 57 (olim Codd. Brera 50), pp. 85a-192b, fifteenth century
- ASV 59** = Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, Archivio di Stato, manuscript Storia Veneta 59 (olim 940), pp. 1a-215a, fifteenth century
- ASV 60** = Anon., *Sommario di Cronaca. Repertorio della Chronica Veneziana di Marin Sanudo. Notizie sino al 1487*, Venice, Archivio di Stato, manuscript Storia Veneta 60 (olim Austria), pp. 1a-35b, fifteenth to sixteenth century
- ASV 61** = Anon., *Cronaca Veneta*, Venice, Archivio di Stato, manuscript Storia Veneta 61 (olim Restituito dall'Austria), pp. 1a-140a, fifteenth century
- AVB** = Anon., *Annales Venetici breves*, in *Testi Storici Veneziani (XI – XIII secolo)* (ed. by Luigi Andrea Bertò), Padua 2000 [1999], p. 86-99
- AVM** = *Annales Veneti. Saec. XII* (ed. H.V. Sauerland), "Nuovo Archivio Veneto" 7 (1894), I, p. 6-8
- B 149** = Anon., *Cronaca Veneta sino all'anno 1427*, Berlin, Staatsbibliothek, Hamilton collection, manuscript 149, pp. 1a, coll. 1-128b, coll. 2, fifteenth century
- Balanzana** = Anon. [= Balanzana], *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino al 1555*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 68 [= 8317], pp. 4a-196b, sixteenth century
- Biondo** = Blondi Flavii Forliviensis, *De Origine et Gestis Venetorum Liber*, in *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae*, V, part 1 (ed. Johann Georg Graevius), Leyden 1722, pp. 1-26
- Canal** = Martino da Canal, *Les estoires de Venise. Cronaca veneziana in lingua francese dalle origini al 1275* (ed. Alberto Limentani), Florence 1972
- Caroldo** = Giovanni Giacomo Caroldo, *Istorii venețiene*, 1 (ed. Șerban V. Marin), Bucharest 2008
- Carpenio** = Caroldo [?] [= Enea Carpenio], *Cronica de tutta la provintia, de la città de Veniesia* [in miscellanea], Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticani Latini fonds, manuscript 6085, pp. 1a-132a, sixteenth century
- Cavalli** = Anon. [= Bernardino Cavalli], *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino al 1446*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 48 [= 7143], pp. [1a]-222a, fifteenth century
- Ci 1898** = Anon., *Cronaca veneta in terza rima*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 285 [= 1898], pp. [1a]-[337a], sixteenth century

- Ci 1899** = Anon., *Cronaca veneta in terza rima*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 286 [= 1899], pp. 2a-167b, sixteenth century
- Ci 1900** = Anon., *Cronaca veneta in terza rima*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 287 [= 1900], pp. [1a]-180a, sixteenth century
- Ci 1982-1** = Anon., *Cronaca veneta in terza rima* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 276 [= 1982], pp. 1a, coll. 1-79b, coll. 2, sixteenth century
- Ci 1982-2** = Anon., *Cronaca veneta in terza rima* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 276 [= 1982], pp. 108b-179b, sixteenth century
- Ci 2113** = Anon., *Cronaca veneta* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2611 [= 2113], pp. 1a-58b, fifteenth century
- Ci 2116** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2607 [= 2116], pp. 1a, coll. 1-115a, coll. 2, fifteenth century
- Ci 2117** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2612 [= 2117], pp. 1b-48b, fifteenth century
- Ci 2123** = Anon., *Cronaca veneta* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2622 [= 2123], pp. 2b-135b, sixteenth century
- Ci 2234** = Anon., *Cronica veneziana* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 3009 [= 2234], pp. 259-474, seventeenth century
- Ci 2302** = Anon., *Cronica Veneta d'autore incognito, Tomo I: Dall'anno 421 fino all'anno 1412*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 1471 [= 2302], pp. 1-284, eighteenth century
- Ci 2413** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2666 [= 2413], pp. [1a]-256b, fifteenth century
- Ci 2754** = Anon., *Cronaca Navagera*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 1455 [= 2754], pp. 1a-176b, sixteenth century
- Ci 2815** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2675 [= 2815], pp. [2a]-197b, sixteenth century
- Ci 3276-42** = Anon., *Storia veneta generale* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2977 [= 3276], file 42, pp. 1-10, eighteenth century
- Ci 351** = Anon., *Cronaca veneziana* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2642 [= 351], pp. 3b-92a, sixteenth century
- Ci 3518** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2754 [= 3518], pp. 1a-130b, fifteenth century
- Ci 3556-3** = Anon., *Frammenti di storia veneta* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2654 [= 3556], file 3, pp. [1a]-[22a], sixteenth to seventeenth century
- Ci 3556-7** = Anon., *Frammenti di storia veneta* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2654 [= 3556], file 7, pp. [1a]-53b, sixteenth to seventeenth century
- Ci 3599** = Anon., *Cronaca veneta* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2879 [= 3599], pp. 46a-177b, sixteenth century
- Ci 3675** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 302 [= 3675], pp. i a-cii a, sixteenth century
- Ci 3712** = Anon., *Cronaca veneta* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 301 [= 3712], pp. 83a-286a, sixteenth century

- Ci 3725** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 303 [= 3725], pp. 58a-174a, sixteenth century
- Ci 3753** = Anon., *Cronica della città di Venezia dal 440 al 1478*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 1104 [= 3753], pp. 2a, coll. 1-336b, coll. 2, fifteenth century
- Ci 589** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 259 [= 589], pp. 1a-[141b], sixteenth century
- Ci 590** = Anon., *Cronaca veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 260 [= 590], pp. 1a-143a, sixteenth to seventeenth century
- Ci 592** = Anon., *Cronaca veneziana* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 2606 [= 592], pp. 1a-295a, fifteenth century
- Cigotto** = Ogniben Cigotto, *Cronaca di Venezia fino al 1438*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2562 [= 12454], pp. 1a-167a, fifteenth to sixteenth century
- Co 1013** = Anon., *Cronicha de tuta la provenca della citade de Veniexia*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1013, pp. [1a]-[142a], fifteenth century
- Co 1032** = Anon., *Cronaca di Venezia dalle origini al 1427* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1032, pp. 34b-111a, seventeenth century
- Co 1045** = Anon., *Cronaca di Venezia, dalle origini sino al 1527* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1045, pp. 28b-243b, sixteenth century
- Co 1305** = Anon., *Cronaca di Venezia*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1305, pp. 1a-140a, sixteenth to seventeenth century
- Co 1306** = Anon., *Cronica dell'inclita città di Venetia la qual tratta di tutto quello è successo dall'origine della città fino all'hora presente, et di dove sonno derivati li nobili veneti et di tutti li suoi portamenti et come sonno successi di grado in grado con tutte le sue armi et di tutti li principi di Venetia* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1306, pp. 1a-73b, seventeenth century
- Co 1307** = Anon., *Cronaca veneta, dalle origini al 1592*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1307, pp. 87b-112b, 120a-126b, [133a]-[160a], seventeenth century
- Co 1337** = Anon., *Cronaca veneta, fino al 1443*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1337, pp. 1a-214a, fifteenth century
- Co 1421** = Anon., *Cronaca di Venezia, va dalla fondazione al 1486*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1421, pp. 77a-327b, seventeenth century
- Co 1456** = Anon., *Cronaca di Venezia e origine delle famiglie venete patrizie*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1456, pp. 3a-438a, seventeenth century
- Co 1499** = Anon., *Cronaca di Venezia dalle origini al 1369*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1499, pp. 1a, coll. 1-37a, coll. 1, fourteenth century
- Co 710** = Anon., *Cronaca di Venezia, dal 421 al 1274*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 710, pp. 1a-44b, sixteenth century
- Co 760-1** = Anon., *Cronaca di Venezia in terza rima* (in miscellanea), Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 760, pp. 1a, coll. 1-70a, coll. 1 sixteenth century
- Co 760-2** = Anon., *Cronaca di Venezia dal 703 al 1413* (in miscellanea), Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 760, pp. 107a-166b, sixteenth century

- Contarena** = Anon. [= Contarena], *Cronica della citta di Venetia con la vitta de dogi copiata da altra molto antiqua et di carrattere caduto*, Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 37c, pp. 1a-83b, seventeenth century
- Contarini D.** = Donato Contarini, *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino al 1433* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 95 [= 8610], pp. 1a, coll. 1-253a, coll. 2, fifteenth to sixteenth century
- Contarini G. B.** = G. B. Contarini fù di sier D., *Della Veneta Historia*, parte prima, Venice, 1663
- Contarini M.** = Anon. [= Marco Contarini], *Cronica di Venetia mista, Parte II*, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript CCXXII [= 6167], pp. 1a-369b, seventeenth century
- Cornelia** = Anon., *Cronaca breve di Venezia, chiamata Cornelia* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. XI, 110 [= 7238], pp. 153a-168b, sixteenth century
- Curti** = Rocco Curti, *Cronaca dei Dogi* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 201 [= 7461], pp. 2a-[39a], eighteenth century
- Dandolo A. 2008** = Andrea Dandolo, *Chronicon a pontificatu S. Marci ad annum usque 1339*, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticani Latini fonds, manuscript 2008, fifteenth century
- Dandolo A. 319** = Andrea Dandolo, *Cronaca tradotta in volgare*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 319 [= 8046], pp. 1a-97b, fifteenth century
- Dandolo A.-Brevis** = *Andreae Danduli, Chronica brevis*, in *Rerum Italicarum Scriptores*, 12, part I (ed. Ester Pastorello), Bologna 1938, pp. 351-373
- Dandolo A.-Extensa** = *Andreae Danduli Ducis Veneticorum Chronica per extensium descripta aa. 46–1280 d. C.*, in *Rerum Itali-*
- carum Scriptores*, 12 (ed. Ester Pastorello), Bologna 1923, pp. 5-327
- Daniele** = Anon. [= Daniele di Prato], *Cronica della nobel città de Veniexia et della sua provincia et del destrecto*, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottoboniani Latini fonds, manuscript 1446, pp. 1a-123a, sixteenth century
- DDR 121** = Anon., *Cronichetta sumaria di Venetia scritta nella lingua venetiana* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Donà dalle Rose fonds, manuscript 121, pp. 4a-48a, fifteenth to sixteenth century
- DDR 449** = Anon., *Cronaca veneziana* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Donà dalle Rose fonds, manuscript 449, pp. 1a-22b, sixteenth century
- Delfino** = Pietro Dolfino, *Cronaca di Venezia fino al 1422*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2557 [= 12449], pp. 111a-399b, eighteenth century
- Diacono** = Giovanni Diacono, *Historia Veneticorum* (ed. Luigi Andrea Bertò), Bologna 1999
- Diedo** = Giacomo Diedo, *Storia della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino l'anno 1747*, 1, Venice 1751
- Dogliani** = G. N. Dogliani, *Historia Venetiana scritta brevemente da . . . delle cose successe dalla prima foundation di Venetia sino al'anni di Christo MDXCVII*, Venice 1598
- Donato** = Antonio Donà, *Cronaca Veneta dall'anno 687 al 1479*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 10 [= 8607], pp. 1a-143b, seventeenth century
- Dr 160** = Anon., *Cronaca di Venezia dall'849 al 1444*, Dresden, Sächsische Landesbibliothek, manuscript F 160, pp. 4a-208b, fifteenth century
- F 3458** = Anon., *Cronica di Venezia dal principio sino al 1410*, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript CCLX [= 3458], pp. 7a-136a, sixteenth century

- F 6117** = Anon., *Cronaca veneziana* [in miscellanea], Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript CCXLIII [= 6117], pp. 39a, coll. 1-192a, coll. 2, fifteenth century
- F 6147** = Anon., *Cronaca veneta, dalla fondazione della città al 1454*, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript VIII [= 6147], pp. 41a-261b, fifteenth century
- F 6166** = Anon., *Cronica di Venetia mista, ovvero historia antica veneta, con le famiglie nobili et loro origine, dal principio della città sino all'anno 1545. Parte I*, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript CCXXI [= 6166], pp. 105a-370b, seventeenth century
- F 6211** = [Andrea Navagero?], *Cronaca veneta dal principio al 1498*, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript XXXVI [= 6211], pp. 1a-283b, sixteenth century
- F 6234** = Anon., *Cronaca veneta dal principio sino al 1523* [in miscellanea], Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript LVIII [= 6234], pp. 4a-69a, sixteenth century
- F 6235** = Anon., *Cronaca della Città et Repubblica di Venetia dal principio al 1339* [in miscellanea], Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript LIX [= 6235], pp. 1a-322a, seventeenth century
- F 6566** = Anon., *Cronaca veneta dei Dogi e delle famiglie patrizie, dall'origine della città al 1627* [in miscellanea], Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript LXXXVII [= 6566], pp. 1a-119b, eighteenth century
- F 6821** = Anon., *Casade di Venetia, et Cronica veneta dal principio sino al 1427* [in miscellanea], Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript CCX [= 6821], pp. 43a-162b, sixteenth to seventeenth century
- Fabris** = Gio. Fabris, *Compendio di cronaca veneta, cominciante dall'a. 421* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2454 [= 10505], pp. 1a-49a, seventeenth century
- Faliero** = Francesco Falier [?], *Cronaca o Historia Veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 875, pp. 1-404, eighteenth century
- Faroldo** = Ivlio Faroldo prete Cremonese, *Annali Veneti*, Venice 1577
- Filippo** = Filippo di Domenico, *Cronaca di Venezia dall'origine al 1400* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 1120, pp. [1a, coll. 1]-[130b, coll. 1], fifteenth century
- Fougasses** = Thomas de Fougasses, *Histoire generale de Venise, depuis la fondation de la ville, iusques à present*, 1, Paris 1608
- Giacomo** = Giacomo [?], *Cronica trata la provintia dela città de Venetia*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 319, pp. 1a-46b, sixteenth to seventeenth century
- Girolamo** = Anon. [= Girolamo], *Cronaca veneta in terza rima*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 277 [= 1983], pp. [1a]-74b, sixteenth century
- Giustiniano** = *Petri Justiniani patritii Veneti Aloysii f. Rerum Venetarum ab urbe condita historia*, Venice 1560
- Giustiniano 5877** = Pietro Giustiniano, *Cronica Venetiarum annos Domini divisa sub brevi titulo compilata Petro Iustiniano Iustiniani filio authore* [in miscellanea], Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Latin 5877, pp. 1a ff., fourteenth century
- Gr 53** = Anon., *Chronicha de Veniexia*, Venice, Museo Civico Correr, Gradenigo fonds, manuscript 53, pp. 2a, coll. 1-59a, coll. 1, fifteenth century
- Grandi** = Anon. [= Paolo di Grandi], *Principio storia veneta*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 1473 [= 3604], pp. [1a]-343b, sixteenth century

- Gussoni** = Giorgio Dolfin [= Nicolò Gussoni], *Cronicha dela nobil cità de Venetia et dela sua provintia et destretto, Origini-1458* (ed. Angela Caracciolo Aricò), 1, Venice 2007
- H 12** = Anon., *Chronica venetiana dalla sua fondatione sino al 1432*, Harvard, Harvard University Library, manuscript Riant 12, pp. [1a]-[214a], seventeenth century
- Kellner** = Heinrich Kellner, *Chronica Das ist Warhaffte eigentliche vnd kurtze Beschreibung aller Hertzogen zu Venedig Leben Was sich bey jhrer Regierung zugetragen, Wann vnd wie dieselbigen regiert vndabgestorben, Wess Geschlechts vnd Wapens ein jeder gewesen, Sampt jren Grabschriften, so viel man deren bekommen mögen, von dem ersten biss auff den jetzt regierenden*, Frankfurt 1574
- Laugier** = Marc Antoine Laugier, *Histoire de la République de Venise, depuis sa Fondation jusqu'à present*, 1, Paris 1759
- Le Bret** = Johann Friedrich Le Bret, *Staatsgeschichte der Republik Venedig*, I, Leipzig-Riga 1769
- Lio** = Roberto Lio, *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino all'anno 1558*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 69 [= 7727-7730], pp. 1a-[255a], seventeenth century
- M 104** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città fino al 1443* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 104 [= 8611], pp. 65a-175a, fifteenth century
- M 125-2** = Anon., *Racconto dell'istoria venetiana del Doglioni* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 125 [= 7460], pp. 162a-193b, sixteenth to seventeenth century
- M 125-3** = Anon., *Cronaca Veneziana della fondazione della Città fino al Doge Ordelafo Falier* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 125 [= 7460], pp. 215a-227a, sixteenth century
- M 1565** = Anon., *Memorie Venete, ossia Epoca Veneziana di Autore Anonimo, ricopiata da originale esistente presso S. E. Marco Flangini, Senatore, da Antonio Maria Dinarelli . . . dall'anno 687 al 1479*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1565 [= 9574], pp. 1a-136b, eighteenth century
- M 1568** = Anon., *Cronaca Veneziana dalla fondazione della città sino all'anno 1556*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1568 [= 8016], pp. 94b-437b, sixteenth century
- M 1577** = Anon., *Cronaca della Città di Venezia dalla sua fondazione fino all'anno 1400*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1577 [= 7973], pp. 3-390, eighteenth century
- M 1586** = Anon., *Cronaca Veneta dal principio della città fino al 1450*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1586 [= 9611], pp. 1a-229b, sixteenth to seventeenth century
- M 1669** = Anon., *Cronichetta di Venezia* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1669 [= 7645], pp. 527-611, eighteenth century
- M 1800** = Anon., *Estratti da una Cronaca Anonima dal principio della Città fino all'anno 1616*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1800 [= 7682], pp. 3-267, eighteenth century
- M 1833** = Anon., *Storia Veneta dalla fondazione della Repubblica sino all'anno 1750*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1833 [= 8376], pp. 1a-377b, eighteenth century
- M 1999** = Anon., *Epitome della Storia della Repubblica di Venezia* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1999 [= 7918], pp. 1a-171b, seventeenth to eighteenth century

- M 2028** = Anon., *Cronica Veneta, dal 703 al 1420*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2028 [= 8559], pp. 1a-187a, eighteenth century
- M 2034** = Anon., *Cronaca Veneta dalla fondazione della Città fino all'anno 1453* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2034 [= 8834], pp. 6a-483b, coll. 1, fifteenth century
- M 2037** = Anon., *Cronaca di Venezia dalla morte di Attila a quella del Carmagnola* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2037 [= 8561], pp. 125b-210a, sixteenth century
- M 2046** = Anon., *Origine delle famiglie patrizie Venete coi loro stemme e colori. Cronaca di Venezia dal principio della città fino all'anno 1478. Serie dei Dogi di Venezia fino a Francesco Contarini*, 1623 [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2046 [= 7803], pp. 103a-311b, sixteenth to seventeenth century
- M 2395** = Anon., *L'origine delle case e Famiglie de Nobili veneziane; et altre cose attinenti alla Città, e Republica Venetiana (Cronaca fino al 1380)* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2395 [= 10319], pp. 107a-219b, seventeenth century
- M 2541** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1310*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2541 [= 12433], pp. 1a-175b, seventeenth century
- M 2543** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1356*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2543 [= 12435], pp. 1a-101b, sixteenth century
- M 2544** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1382*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2544 [= 12436], pp. 1a-80a, coll. 1, fifteenth to sixteenth century
- M 2545** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1386*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2545 [= 12437], pp. 1a, coll. 1-123a, coll. 2, fourteenth to fifteenth century
- M 2546** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1386*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2546 [= 12438], pp. [1a]-[89a], fifteenth to sixteenth century
- M 2548** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1405*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2548 [= 12440], pp. 1a, coll. 2-68b, coll. 1, fifteenth century
- M 2549** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1410*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2549 [= 12441], pp. 2a, coll. 1-64a, coll. 1, fifteenth century
- M 2550** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1410* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2550 [= 12442], pp. 26a-130b, sixteenth to seventeenth century
- M 2555** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1414* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2555 [= 12447], pp. 1a-61a, sixteenth century
- M 2556** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1422*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2556 [= 12448], pp. 1-215, fifteenth century
- M 2559** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1427*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2559 [= 12451], pp. 1a, coll. 1-100a, coll. 1, fifteenth century
- M 2560** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1432*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2560 [= 12452], pp. 1a-189b, fifteenth century
- M 2563** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1441* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2563 [= 12455], pp. 1a-53b, fifteenth century
- M 2564** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1443, preceduta da una storia di Attila ed*

- imperatori fino ad Enrico IV*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2564 [= 12456], pp. 1a-279b, fifteenth century
- M 2565** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1443, preceduta da una cronaca di storia antica dalla Creazione al 1183 A.C.* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2565 [= 12457], pp. 19a-125b, fifteenth century
- M 2566** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1443*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2566 [= 12458], pp. 1a-145a, fifteenth century
- M 2567** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1444*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2567 [= 12459], pp. 3a, coll. 1-231b, coll. 1, sixteenth century
- M 2568-1** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1444* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2568 [= 12460], pp. 1b-193a, sixteenth century
- M 2568-2** = Anon., *Breve cronaca fino al 1369* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2568 [= 12460], pp. 194b-233a, sixteenth century
- M 2569** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1446*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2569 [= 12461], pp. 1a-215a, fifteenth century
- M 2571** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1457* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2571 [= 12463], pp. 2a-464a, sixteenth century
- M 2572** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1471*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2572 [= 12464], pp. 2a-[155a], seventeenth century
- M 2573** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1478* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2573 [= 12465], pp. 17b-510a, sixteenth century
- M 2576** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1501*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2576 [= 12468], pp. 2a-93a, sixteenth century
- M 2580** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1556*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2580 [= 12472], pp. 4a-325b, sixteenth century
- M 2581** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1570*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2581 [= 12473], pp. 1a-440a, sixteenth century
- M 2592** = Anon., *Cronaca di Venezia fino al 1247* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2592 [= 12484], pp. 3a-36a, seventeenth century
- M 2602** = Anon., *Cronica o' uero Memoriale di tutte le famiglie nobili di Venetia tanto uiuenti, come estinte* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2602 [= 12494], pp. 187a-220b, seventeenth century
- M 2669** = Anon., *Cronica di Venetia fino al 1414* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2669 [= 12864], pp. 73a-218b, seventeenth century
- M 2676** = Anon., *Cronica manoscritta di Venezia ed informazione di essa Città*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2676 [= 12878], pp. 1a-60b, eighteenth century
- M 303** = Anon., *Memorie della città di Venezia* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 303 [= 8165], pp. 37a-82a, sixteenth century
- M 31** = Anon., *Cronaca delle famiglie Patrizie Veneziane*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 31 [= 8021], pp. 66a-207a, sixteenth to seventeenth century
- M 322** = Anon., *Cronaca Veneta dal principio della Città sino all'anno 1433* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Mar-

- ciana, manuscript It. VII, 322 [= 8621], pp. 2a-269a, sixteenth century
- M 324** = Anon., *Cronaca Veneta dal principio della Città sino all'anno 1385*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 324 [= 8038], pp. 1a-212b, fifteenth to sixteenth century
- M 327** = Anon., *Cronaca Veneta dal principio della Città sino al 1527*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 327 [= 7776], pp. 1a-326b, sixteenth to seventeenth century
- M 37** = Anon., *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino all'anno 1360*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 37 [= 8022], pp. 1a-63a, fourteenth century
- M 38** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città fino al 1388*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 38 [= 8748], pp. 1a, coll. 1-47b, coll. 1, fifteenth century
- M 39** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città fino all'anno 1405*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 39 [= 8609], pp. 1a-85b, sixteenth century
- M 393** = Anon., *Cronaca Veneta dall'origine della Città sino all'anno 1593*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 393 [= 8647], pp. [1a]-313a, sixteenth century
- M 43** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città fino al 1432*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 43 [= 7602], pp. 5a-220a, seventeenth century
- M 44** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città fino al 1433*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 44 [= 7865], pp. 1a-240a, seventeenth century
- M 45** = Anon., *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino al 1443*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 45 [= 7302], pp. 1a-239b, sixteenth century
- M 46** = Anon., *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino al 1444*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 46 [= 7603], pp. 1a-100a, sixteenth century
- M 47** = Anon., *Cronaca Veneziana dall'origine della Città fino all'anno 1446*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 47 [= 8139], pp. 1a, coll. 1-156b, coll. 2, sixteenth century
- M 51** = Anon., *Cronaca Veneta* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 51 [= 8528], pp. 1a, coll. 1-320a, coll. 2 fifteenth to sixteenth century
- M 52** = Anon., *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino al 1478* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 52 [= 7604], pp. 3a-117a, fifteenth to sixteenth century
- M 53** = Anon., *Cronaca Veneziana dalla fondazione della Città fino al 1479*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 53 [= 7419], pp. 1a-356a, sixteenth century
- M 54** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città fino al 1486*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 54 [= 8140], pp. 1a-373b, seventeenth century
- M 541** = Anon., *Cronaca di Venezia della fondazione della Città sino all'anno 1435*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 541 [= 7314], pp. 1a-141b, fifteenth to sixteenth century
- M 550** = Anon., *Cronaca dall'origine di Venezia sino all'anno 1442*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 550 [= 8496], pp. 1a-172a, fifteenth to sixteenth century
- M 555** = Anon., *Cronaca dall'origine della Città di Venezia sino all'anno 1410*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 555 [= 7790], pp. 1a, coll. 1-113a, coll. 1, sixteenth century

- M 559** = Anon., *Cronaca di Venezia, detta di Pietro Dolfino, dall'origine della Città sino all'anno 1418* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 559 [= 7888], pp. 1a-143b, fifteenth century
- M 58** = [Andrea Navagero?], *Cronaca Veneta dal principio della Città fino all'anno 1498*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 58 [= 8637], pp. 1a-199a, sixteenth to seventeenth century
- M 59** = Anon., *Cronaca di Venezia dall'origine della Città fino all'anno 1498*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 59 [= 8454], pp. 1a-106a, sixteenth to seventeenth century
- M 60** = Anon., *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino al 1498*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 60 [= 8024], pp. 2a-131b, sixteenth century
- M 61** = Anon., *Cronaca Veneta dal principio della Città fino al 1515*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 61 [= 7763], book 8, pp. 1-53, seventeenth century
- M 628** = Anon., *Cronaca breve Veneziana dalla origine di Venezia sino all'anno 1465* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 628a [= 8049], pp. 60a-123b, sixteenth century
- M 64** = Anon., *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino alla morte del Doge Gritti*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 64 [= 8321], pp. 1a-383a, eighteenth century
- M 66-2** = Anon., *Cronaca Veneta detta Barba dal principio della Città fino al 1545* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 66 [= 7766], pp. 74a-390a, seventeenth to eighteenth century
- M 67** = Anon., *Cronaca Veneta dal principio della Città fino all'anno 1549* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 67 [= 9132], pp. 1a-215a, seventeenth century
- M 70** = Anon., *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino al 1599* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 70 [= 9133], pp. [18a]-[87b], seventeenth century
- M 723** = Anon., *Cronaca delle Famiglie Patrizie Veneziane* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 723 [= 8041], pp. 55a-107a, sixteenth century
- M 728-1** = Anon., *Cronaca Veneta in terza rima dall'origine della Città sino alla presa di Padova, ed alla morte dei Carraresi* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 728 [= 8070], pp. 1a, coll. 1-90a, coll. 1, sixteenth century
- M 728-2** = Anon., *Cronaca di Venezia del suo principio sino al Doge Tommaso Mocenigo eletto nel di 7 Gennaio 1413 (1414)* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 728 [= 8070], pp. 135a-214a, sixteenth century
- M 74** = Anon., *Cronaca Veneta dall'anno 420 fino al 1732*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 74 [= 7303], pp. 1a-653b, eighteenth century
- M 75** = Anon., *Cronaca Veneta dall'anno 421 al 1606* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 75 [= 9134], pp. 20a-90a, seventeenth century
- M 77** = Anon., *Cronaca Veneziana dall'anno 421 fino al 1379*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 77 [= 7420], pp. 1-332, eighteenth century
- M 788** = Anon., *Cronaca Veneta dalla fondazione della Città sino alla morte del Doge Francesco Foscari (an. 1456)*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 788 [= 7293], pp. 1a-194b, fifteenth to sixteenth century
- M 791** = Anon., *Cronaca di tutte le Casade della Nobil Città di Venetia*, Venice, Biblioteca

- Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 791 [= 7589], pp. 1a-201a, sixteenth century
- M 793** = Anon., *Cronaca di Venezia dall'origine della città al 1478*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 793 [= 8477], pp. 1a-196a, sixteenth century
- M 796** = Anon., *Cronaca Veneta da S. Marco Evangelista fino al 1457*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 796 [= 7613], pp. 1a-170b, fifteenth to sixteenth century
- M 798** = Anon., *Cronaca Veneta dall'origine della città sino all'anno 1478* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 798 [= 7486], pp. i a-lxviii a, fifteenth to sixteenth century
- M 80** = Anon., *Cronaca Veneta dall'anno 1400 fino al 1684* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 80 [= 8026], pp. 71a-130a, seventeenth century
- M 87** = Anon., *Cronichetta Veneziana fino al 1554*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 87 [= 7927], pp. 1a-97b, sixteenth to seventeenth century
- M 89** = Anon., *Cronaca Veneta dal principio della Città fino al 1410*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 89 [= 8391], pp. 1a, coll. 1-73a, coll. 1, fifteenth century
- M 91-2** = Anon., *Historie Venete dal principio della città fino al anno 1382* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 91 [= 7441], pp. 412a-441a, sixteenth to seventeenth century
- M 91-3** = Anon., *Cronaca sino al Doge Gio. Gradenigo* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 91 [= 7441], pp. 597a-633a, sixteenth to seventeenth century
- M 974** = Anon., *Storia cronologica de' Dogi di Venezia colle loro elezioni, e succesi nel tempo del loro Dogado; dall'anno 420 al 1173*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII. 974 [= 8221], pp. 1-295, eighteenth century
- M IX 28-1** = Anon., *Cronica veneziana in terza rima fin al 1501* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. IX, 28 [= 6790], pp. 1a, coll. 1-69b, coll. 1, fifteenth century
- M IX 28-2** = Anon., *Cronaca* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. IX, 28 [= 6790], pp. 121a-151b, 159a-178a, fifteenth century
- M XI 77** = Anon., *Istoria Veneta, dall'Origine sino al 1361* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. XI, 77 [= 6929], pp. 14a-43b, sixteenth to seventeenth century
- M Z 18** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città fino al MCCCCX* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. Z. 18 [= 4793], pp. 53a, coll. 1-103a, coll. 1, fifteenth century
- M Z 20** = Anon., *Cronaca Veneziana, senza nome d'autore. Incomincia da Attila, e finisce nel MCCCCXLII*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. Z. 20 [= 4746], pp. 2a-167a, fifteenth century
- M Z 21** = Anon., *Cronaca Veneziana dal principio della Città sino all'anno MCCCCXLVI*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. Z. 21 [= 4763], pp. 1a-159b, sixteenth century
- Magno 513** = Stefano Magno, *Cronaca Veneziana dall'origine della Città sino all'anno 1555*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 513 [= 7879], pp. 1a-198b, sixteenth century
- Magno 514** = Stefano Magno, *Cronaca Veneziana dall'origine della Città sino all'anno 1555*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 514 [= 7880], pp. 1a-203a, sixteenth century

- Marcello** = *Petri Marcelli de Vitis Principum et gestis Venetorum Compendium*, Venice 1502
- Marco** = *Marci Chronica universalis* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. XI, 124 [= 6802], pp. 1a-51a, sixteenth century
- MG 106** = Anon., *Cronica de Veniesia*, Venice, Museo Civico Correr, Archivio Morosini e Grimani fonds, manuscript 106, pp. 2a-76a, seventeenth century
- MG 249** = Anon., *Cronaca di Venezia, dalle origini al 1427* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Archivio Morosini e Grimani fonds, manuscript 249, pp. 2a-73a, sixteenth century
- MG 327** = Anon., *Cronaca veneta, sino alla metà del sec. XVI* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Archivio Morosini e Grimani fonds, manuscript 327, pp. 188-901, sixteenth century
- Monaci** = *Laurentii de Monacis Cretae Cancellari Chronica de rebus venetis Ab U. C. ad Annum MCCCLIV, sive ad conjurationem ducis Faledro* (ed. Flaminio Corner), Venice 1758
- Morosina** = Anon. [= Morosina], *Chronica Veneta dal primo doge Pauluzzo Anafesto fatto l'anno 708 fin a miser Lorenzo di Priuli fatto del 1556*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 351, pp. 1a-284a, sixteenth to seventeenth century
- Morosini P.** = Paolo Morosini, *Historia della Citta', e Repubblica di Venetia*, Venice 1637
- O 1120** = Anon., *Chronicha de tuta la provençia de la nobel çitade clamada Veniexia* [in miscellanea], Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottoboniani Latini fonds, manuscript 1120, pp. 1a-258b, sixteenth century
- Onofri** = Fedele Honofri, *Cronologia Veneta*, Venice 1663
- P 1192** = Anon., *Cronaca veneziana*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 1192, pp. 1a-246b, sixteenth to seventeenth century
- P 315-1** = Anon., *Cronaca veneziana* [in miscellanea], Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 315, pp. 1a-76b, sixteenth century
- P 315-2** = Anon., *Cronaca veneziana* [in miscellanea], Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 315, pp. 78a-196b, sixteenth century
- P 318** = Anon., *Croniche de Venetia fina al 1446* [in miscellanea], Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 318, pp. 3b, coll. 2-150b, coll. 1, fifteenth century
- P 337** = Anon., *Chronica di Venetia*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 337, pp. 75a-222b, sixteenth century
- P 355** = Anon., *Cronaca veneziana*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 355, pp. 3a-52a, fifteenth century
- P 785** = Anon., *Cronaca veneziana*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 785, pp. 2a-198b, fifteenth century
- P 787** = Anon., *Cronaca veneziana*, Paris, Bibliothèque Nationale de France, manuscript Italien 787, pp. 1a-164b, sixteenth century
- Pacifico** = [Pier Antonio Pacifico], *Cronica Veneta sacra e profana, o sia un Compendio di tutte le cose più illustri ed antiche della citta' di Venezia*, Venice 1736
- PD 236** = Anon., *Cronica de Veniexia* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 236c, pp. 2a-291a, sixteenth century
- PD 312** = Anon., *Cronica de tutte le Casade Nobili de Venetia* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 312c, pp. 14b-155a, sixteenth century
- PD 378** = Anon., *Cronica con le casade*, Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 378c, pp. [1a]-316a, sixteenth century

- PD 380** = Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 380c, fascicle 4, pp. 21a-30b, sixteenth century
- PD 391** = [Andrea Navagero?], *Origine della città di Vinetia*, Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 391c, pp. [1a]-[80b], sixteenth century
- PD 392** = Anon., *Cronaca veneziana*, Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 392c, pp. 1a, coll. 1-55a, coll. 2, fourteenth to fifteenth century
- PD 482** = Anon., *Cronicha de tuta la provincia de la citae de Venexia* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 482c, pp. 1a-97a, sixteenth century
- Pigno** = Anon. [= Marco Pigno], *Cronica di Venetia*, Venice, Museo Civico Correr, Provenienze Diverse fonds, manuscript 388c, pp. 96a-273b, sixteenth century
- pseudo-Abbiosi** = Camilo Abbiosi detto il Seniore di Ravenna, *Cronaca di Venezia dall'origine della Città fino all'anno 1443*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2052 [= 8981], pp. 1a-149b, sixteenth century
- pseudo-Alberega** = Anon. [= Alberega], *Cronaca Veneziana dalla morte di Attila fino al Doge Girolamo Priuli* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 91 [= 7441], pp. 350a-379b, sixteenth to seventeenth century
- pseudo-Barba 583** = Anon., *Cronaca Barba dall'origine di Venezia sino all'anno 1549*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 583 [= 8815], pp. 1a-236b, seventeenth century
- pseudo-Barba 66** = Anon., *Cronaca Veneta detta Barba dal principio della Città fino al 1545* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 66 [= 7766], pp. 1a-69b, seventeenth to eighteenth century
- pseudo-Barbaro** = Daniele Barbaro [?], *Cronaca di Venezia fino al 1275*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2554 [= 12446], pp. 1a-376b, seventeenth century
- pseudo-Cornaro** = Pietro Cornaro [?], *Cronaca veneta, dalle origini sino al 1400*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 876, pp. 65a-154a, sixteenth century
- pseudo-Dandolo E.** = *Cronica di Venexia detta di Enrico Dandolo. Origini-1362* (ed. Roberto Pesce), Venice 2010
- pseudo-Dandolo E. 102** = Enrico Dandolo [?], *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino al 1373*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 102 [= 8142], pp. 1a-100a, seventeenth century
- pseudo-Dandolo E. 873** = [Enrico Dandolo?], *Cronaca di Venezia, dalle origini al 1433*, Venice, Museo Civico Correr, Correr fonds, manuscript 873, pp. 78a, coll. 1-169a, coll. 1, sixteenth century
- pseudo-Donato** = Tommaso Donato Patriarca di Venezia [?], *Cronaca Veneta dall'origine della Città sin all'anno 1528*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 323 [= 8646], pp. 7a-[271a], sixteenth century
- pseudo-Erizzo** = *Cronaca Veneta attribuita a Marcantonio Erizzo, fino all'anno 1495*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 56 [= 8636], pp. 1a-611a, sixteenth century
- pseudo-Navagero** = *Storia della Repubblica Veneziana scritta da Andrea Navagero patrizio veneto*, in *Rerum Italicarum Scriptores*, 23 (ed. Lodovico Antonio Muratori), Milan 1733, pp. 923-1216
- pseudo-Savina** = Girolamo Savina [?], *Cronaca Veneta dal principio della Città sino al 1616*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 134 [= 8035], pp. 1a-378a, seventeenth century
- pseudo-Trevisano 1327** = Nicolò Trevisano, *Cronica*, Venice, Museo Civico Correr, Cor-

- rer fonds, manuscript 1327, pp. 5a-139b, sixteenth century
- pseudo-Trevisano 519** = Niccolò Trevisan, *Cronaca di Venezia, continuata da altro Autore sino all'anno 1585, nel mese di Luglio, cioè sino alla morte del Doge Niccolò da Ponte*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 519 [= 8438], pp. 29a, coll. 1-340b, coll. 1, sixteenth century
- pseudo-Zancaruolo** = *Cronaca Veneta supposta di Gasparo Zancaruolo, dall'origine della Città fino al 1446*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 1274 [= 9274], pp. i a-cclxxxj b, eighteenth century
- Q 13** = Anon, *Cronaca Veneta o piu veramente Miscellanea di cronache e memorie Venete* [in miscellanea], Venice, Fondazione Querini-Stampalia, manuscript IV, 13 [= 1105], pp. 35a-72b, sixteenth century
- Q 16** = Agostino Agostini, *Istoria Veneziana di Agostino Agostini. Dal principio della fondazione di Venezia sino all'anno 1570*, Venice, Biblioteca della Fondazione Querini-Stampalia, manuscript IV, 16 [= 770], pp. 2a-309a, sixteenth century
- Ravignani** = Benintendi Ravignani, *Cronica Venetiarum*, Princeton, Princeton University Library, manuscript 90, pp. 1a-18b, fourteenth century
- Rosso** = Anon., *Cronica Veneta del Rosso dal principio al 1355*, Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Foscarini fonds, manuscript CCLVI [= 6467], pp. 1a-66a, sixteenth century
- Rotta** = Giovanni Antonio Rota, *Cronaca Veneta a lui attribuito, che arriva al Doge Marino Grimani* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 125 [= 7460], pp. 1a-74a, sixteenth century
- Sabellico** = M. Antonii Sabellici, *rerum Venetarum ab urbe condita, ad Marcum Barbaricum, Sereniss. Venetiarum Principem & Senatum, Decadis Primae*, in *Degl'Istorici delle Cose Veneziane, i quali hanno scritto per Pubblico Decreto*, Venice 1718
- Sabellico-ital.** = Marco Antonio Sabellico, *Dell'Historia Venitiana*, Venice 1668
- Sansovino 1** = Francesco Sansovino, *Venetia Città nobilissima et singolare*, 2 (ed. Giustiniano Martinioni), Venice 1968 [1663], pp. [1]-754
- Sansovino 2** = Francesco Sansovino, *Cronico particolare delle cose fatte da i Veneti dal principio della Città fino all'anno 1581*, 2 (ed. Giustiniano Martinioni), Venice 1968 [1663], pp. [1]-86
- Sanuto** = Marini Sanuti Leonardi filii Patricii Veneti *De Origine Urbis Venetae et vita omnium Ducum feliciter incipit*, in *Rerum Italicarum Scriptores*, 22 (ed. Lodovico Antonio Muratori), Milan 1733, pp. 399-1252
- Sanuto-Monticolo** = Marini Sanuti, Leonardi filii, patricii Veneti *De origine Urbis Venete et Vita omnium Ducum Venetorum incypit feliciter*, in *Rerum Italicarum Scriptores Raccolta degli storici italiani dal cinquecento al millecinqucento*, tomo XXII, parte IV, vol. I (ed. Giovanni Monticolo), Città di Castello 1900, pp. 1-572
- Sivos** = Giancarlo Sivos, *Cronaca Veneta dal 421 al 1621*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 121 [= 8862], pp. 4a-226b, seventeenth century
- Tiepolo 1** = Giovanni Tiepolo fù de Agostin Patrizio, *Cronica di Venezia* (ed. Emilio Aleo), 1, Bologna 2012
- Tiepolo 2** = Giovanni Tiepolo fù de Agostin Patrizio, *Cronica di Venezia* (ed. Emilio Aleo), 1, Bologna 2012
- Tiepolo 129** = Giovanni Tiepolo Patriarca di Venezia, *Cronaca Veneta ad esso attribuita dall'anno 421 al 1524*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 129 [= 8323], pp. 63a-242b, sixteenth century
- U 512** = Anon., *Cronicha in breve forma dela magnificha et inclita città de Venetia*, Vat-

- ican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Urbinati Latini fonds, manuscript 512, pp. x a-274a, sixteenth century
- V 5275** = Anon., *Cronica di Venezia dalle origini al dogato di Giovanni Mocenigo*, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticani Latini fonds, manuscript 5275, sixteenth century
- V 5281** = Anon., *Cronica di Venezia fino al 1410*, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticani Latini fonds, manuscript 5281, pp. 1a, coll. 1-40b, fifteenth century
- V 6089** = Anon., *Cronica Venetiarum. Dalle origini all'anno 1428*, Vatican, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticani Latini fonds, manuscript 6089, pp. 2a-231b, sixteenth century
- Valiero** = Anon. [= Amadio Valier], *Cronica veneta*, Venice, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 296 [= 3630], pp. 1a-196b, sixteenth century
- Verdizzotti** = Francesco Verdizzotti, *De' fatti Veneti dall'origine della Repubblica sino all'anno M. D. IIII*, Venice 1674
- Vero** = *Joannis Baptistae Veri canonici Patavini Rerum Venetarum Libri sex*, Padua 1692
- VH** = *Historia vulgo Petro Iustiniano Iustiniani filio adiudicata* (ed. Roberto Cessi-Fanny Bennato), Venice 1964
- Vianoli** = Alessandro Maria Vianoli, *Historia Veneta*, 1, Venice 1680
- Vitaliani** = Enrico Dandolo [?] [= Daniele delli Vitaliani], *Cronicha*, Venice, Museo Civico Correr, Cicogna fonds, manuscript 3423 [= 2831], pp. 1a-71a, seventeenth century
- Vitturi** = Antonio Vituri, *Cronaca Veneta dall'origine della città fino all'anno 1396*, Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2051 [= 8271], pp. 1a, coll. 2-60b, coll. 2, fifteenth century
- WL 74-3** = Anon., *Cronicha de la magnifica et nobil citade de V[e]n[e]tia* [in miscellanea], Venice, Museo Civico Correr, Wcovich-Lazzari fonds, manuscript 74, pp. 1a-196b, sixteenth century
- Zancaruolo** = Gasparo Zancaruol, *Cronaca di Venezia fino al 1446* [in miscellanea], Venice, Biblioteca Nazionale Marciana, manuscript It. VII, 2570 [= 12462], pp. 1 a-179a, sixteenth century
- Zena** = Anon. [= Zena], *Cronaca dalla fondazione di Venezia (421) al 1556*, Dresden, Sächsische Landesbibliothek, manuscript F 20, pp. 63a-331b, sixteenth century

Șerban V. Marin,
Head of Department of
National Archives of Romania,
Bucharest, Romania,
serbmarin@gmail.com

ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА СИНА НА ЕДИН ДОЖ НА БАЛКАНИТЕ ПРЕЗ X ВЕК. СЛУЧАЯТ НА ПИЕТРО БАДОАРО

Шербан Марин

Резюме: Статията се основава на 276 венециански хроники, 220 от които отделят място на определено събитие от венецианското минало, което не може да бъде идентифицирано в съвременните източници. Става дума за мисията на Пиетро Бадоаро, син на Орсо Бадоаро и бъдещ дож, в Константинопол в началото на X век. За негово нещастие, при завръщането си във Венеция, той е заловен от Михаил, славянски владетел на Балканите, и след това предаден като пленник на цар Симеон Български. В крайна сметка синът на дожа успява да избяга и да се върне у дома или с помощта на баща си, или чрез собствените си способности. Като се занимава с хроники, написани много по-късно от случилото се, статията има за цел да систематизира и представи наличната информация за него. От друга страна, тъй като описаното събитие не попада в графата „славни“ и в този смисъл венецианските хронисти нямат причина и интерес да го изфабрикуват с пропагандна цел, авторът на тази статия го смята за реално случило се.

Ключови думи: Пиетро Бадоаро, Балкани, X век, цар Симеон Български, венециански хроники.

АРИСТОКРАЦИЯТА НА ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО СПОРЕД ОФИЦИАЛНИТЕ ДОКУМЕНТИ, РЕЛИГИОЗНАТА И СВЕТСКАТА ЛИТЕРАТУРА ОТ ЕПОХАТА

Николай Овчаров

THE ARISTOCRACY OF THE SECOND BULGARIAN TZARDOM ACCORDING TO OFFICIAL DOCUMENTS, RELIGIOUS AND SECULAR LITERATURE OF THE ERA

Nikolay Ovcharov

Abstract: *In the proposed study, completely new observations are made on the aristocracy of the Second Bulgarian Tzardom based on little-known written sources from the world's libraries and archives. First of all, the research examines the question of the existence of feudal relations in our country in the 12th – beginning of the 15th century, as well as feudalism as a social system in general. After examining recently discovered inscriptions and marginaliae, as well as the information contained in the manuscripts and especially in the Wlach-Moldovan royal charters of the era, it becomes clear that there was a separate aristocratic hierarchical ladder in the Bulgarian Tzardom. It should not be confused with the developed hierarchy of official ranks, which was occupied by Byzantium, has its place in our country, and is already well developed by modern historians. Until now, it was only known that the few surviving domestic written sources refer only to „големи“ (“large”) and „малу“ (“small”) boyars. Previously unknown degrees are now found marking the lower levels of nobility, named in the sources as „войници“ (“soldiers”) and „юнаци“ (“heroes”). Also, according to the famous Romance of Troy from the personal library of Tzar Ivan Alexander (1331 – 1371) and documents from the principalities of Wallachia and Moldavia, Bulgarian aristocrats were also called „вумезу“, i.e. knights. Between them and the ruler existed relations of vassalage, formed probably by a vassal oath. Its transgression and non-appearance of military service at the call of the sovereign was punishable by death and confiscation of property. The here presented work is a part of a much larger study being prepared by the author. It will touch upon a number of aspects of the feudalization of Bulgarian society during this period, manifested in social relations, the change of fortification, the clothing of the nobles, the introduction of the heraldry, etc.*

Keywords: *Second Bulgarian Tzardom, aristocracy, structure of aristocratic society.*

Загадката, наречена „феодализъм“

Темата за аристокрацията през епохата на Средновековието е тясно свързана с въпроса за феодализма¹. Спокойно може да се каже, че дискусиата за неговото съществуване в Европа продължава повече от век. От чисто научен спор към средата на миналото столетие тя прерасна в ожесточена идеологическа борба, когато марксистката историографска школа наблегна върху начина и модела на производство, осъществявано чрез експлоатация на зависимото крепостно селячество, изплащане на феодална рента и т.нар. класова борба между господстващата и потиснатата класа. В този модел всичко изглеждаше изяснено, но с времето се разбра, че той съвсем не обяснява задоволително обществените процеси.

Ето защо е необходимо да разгледам накратко развитието на изследванията в научното направление, определяно у нас преди 1989 г. като „буржоазна историография“. През първата половина на ХХ в. те са доминирани от схващанията на Марк Блок, който в публикуваната си през 1939 г. книга „La société féodale“ (Bloch 1939) определя Европа от IX – XIII в. като уникална амалгама от „западни, мюсюлмански, византийски и славянски“ черти. Той изследва феодализма от гледна точка на колективната психология чрез начина на мислене на хората от онова време, в това число на селяните, които до този момент фактически не са били забелязвани. Неговият съвременник Ото Хинце пък обръща внимание на приспособяването на варварските народи към старите антични институции и в този смисъл приема феодализма като синтез между едните и другите (Hintze 1929: 89, 108).

¹ Авторът в момента работи по голямо изследване върху аристокрацията на Второто българско царство. Предлаганата студия е част от тази разработка.

Годините след Втората световна война са белязани от идеите на белгийския медиевист Франсоа Луи Гансхоф. Според него феодализмът е система от вертикални йерархични връзки и подчинение между сеньори и васали, свързани чрез клетви за вярност и военна служба, носена срещу предоставянето на земя. В този смисъл той е съществувал единствено сред благородниците, докато огромната част от останалото население била изцяло закрепостена и натоварена с производството на храни и блага за тях. Гансхоф обаче подчертава, че тази форма на обществена организация се проявява в „чист“ вид само през XI – XIV в. и то в района с богати германо-римски традиции между реките Лора и Елба, т.е. в Северна Франция и Западна Германия (Ganshof 1944).

Краят на ХХ в. е вече времето на критичното направление на британската изследователка Сюзън Рейнолдс (Reynolds 1994). Тя отхвърля старите идеи за феодализма и представя средновековно общество, структурирано чрез „хоризонтални“ групи. Рейнолдс предлага фундаментална ревизия на общоприетите концепции за феодализма, твърдейки, че теорията за феодалите и васалитета, която е централна за разбирането на средновековното общество в продължение на векове, всъщност се основава на неразбиране на първичните източници. Тя смята, че използваните в документите от XII – XIII в. термини не притежават непременно значенията, приписвани им от днешните историци. Според нея пряката собственост върху земята през Средновековието е била по-разпространена, отколкото се смята, а упадъкът на централната власт в държавите от Западна Европа е силно преувеличен.

Тези нови виждания предизвикват през ХХI в. специална конференция, проведена в Берген през септември 2006 г. Издадени в отделна книга през 2011 г., докладите от нея

провокират дори с названието: „Феодализмът. Новите пейзажи на дебата. Средновековната провинция“ (Bagge et al. 2011). Интересният момент в този дебат е привличането на данни и от по-странични европейски страни – скандинавските държави, Унгария, Румъния и др.

Направените изводи са много любопитни (Bagge et al. 2011: 12 – 13). Основният доклад е на С. Рейнолдс, но нейните крайни възгледи не са посрещнати еднозначно. Между авторите се очертава съгласие, че идеята за монарха, като първоначален собственик на всички владения, е правна фикция от XII – XIII в. Феодите не винаги са дарения от краля или висш господар и не е имало задължителна връзка между васалитет и феод. Реалният феодализъм наистина се различава от „чистата“ картина на Гансхоф, който по принцип визира определен район от Стария континент. Участниците в симпозиума обаче се обединяват около идеята, че е прибързано да се обявява краят на неговата теория.

Също така се приема, че ареалът на „класическия“ феодализъм трябва да се разшири с районите на Южна Франция и вероятно на Испания. В останалата част на Европа т.нар. феодализъм никога не е съвсем „чист“. Оказва се, че някъде селяните притежават земята, а другаде сеньорите отиват на заден план от бързо развиващите се градове. На друго място някой могъщ господар налага истинска власт, а не само авторитета и правото си на „помощ и съвет“ върху своите васали. На практика европейският свят през Средновековието се оказва много по-сложен и разнообразен.

Пример в това отношение са Дания и Унгария. И двете страни били гъсто населени, имали много земеделска земя и успешно усвоявали западните военни технологии, което води до рязко разграничение между военен елит и зависимо селско население. Тези кралства се интегрират добре в западния християнски свят, а техните елити приемат западно-европейските феодални институции. И все пак авторите виждат много черти, които разграничават Дания и Унгария от класическия модел на Гансхоф.

За нас е важна статията на Козмин Попа-Горяну за развитието на феодализма в откъдунавските княжества Влахия и Молдова през XIV – XVII в. Той отбелязва проблемите в изследванията, причинени от политизацията на термина „феодализъм“ в комунистическите държави. Това е направило впечатление и на тримата уважавани редактори на тома, които подчертават, че макар да „е трудно да се говори за истински феодализъм“ във Влахия и Молдова, то там несъмнено има „паралели с феодалното владение, както и с васалитета“ (Bagge et al. 2011: 12, 217 – 232).

Този извод е особено ценен, защото насочва към проблема за т.нар. византийски феодализъм. А без съмнение той пряко засяга и България, която през цялата средновековна епоха се развива под силното влияние на Източната Римска империя.

Въпросът за навлизането на феодални отношения във Византия и близките до нея страни² през XII – XV в. е един от основните в науката. Както и общо за феодализма в Европа, в по-ранната и повлияна от марксистките идеи историография, като че ли всичко е подредено. Водени от позицията, че феодализмът е задължителен етап от историческото развитие, учените от това направление създават рамка, достатъчно широка, за да включи византийския кръг поне в последния етап от развитието му. Приравнявайки безусловно късновизантийското със западното общество, те характеризират феодализма като „наличие на сеньориално имение, населено от зависими

За означаване общността от народи, формирана през Средновековието под византийското религиозно и културно влияние, бих използвал въведения от британския учен Д. Оболенски термин *Byzantine commonwealth* (Obolensky 1971).

² За означаване общността от народи, формирана през Средновековието под византийското религиозно и културно влияние, бих използвал въведения от британския учен Д. Оболенски термин *Byzantine commonwealth* (Obolensky 1971).

селяни“ или „упражняване на публична власт от частни лица“, т.е. като социална система, белязана от „териториалния аспект на политическите отношения и политическия аспект на териториални отношения“ (Watanabe 1965: 5, 32 – 40; 6, 8 – 24; Kazhdan, Constable 1982: 6 – 7; 118 – 121).

Паралелно с марксистите, т.нар. византийски феодализъм се приема и от учени немарксиста, каквито са най-вече представителите на руската школа. Още преди революцията руските историци смятат, че феодализмът е по-общо явление. През 1933 г. Александър Василиев публикува теория, според която западната форма на феодализъм е част от общ процес, започнал както там, така и във византийския свят от късната Римска империя. А руският емигрант Георгий Острогорски създава през 50-те години на XX в. цялостна концепция за византийския феодализъм (Ostrogorski 1954).

Според Острогорски феодалната перспектива пред Византия се открива през XI в., когато едрата аристокрация взема имперската власт. Той свързва този процес с появата на пронията (*pronoia*, гр. πρόνοια, буквално „грижа“, „попечение“, но и „провидение“). Най-общо това представлява предоставяне от страна на императора на фискални и ползвателски права върху определен набор от източници на приходи на даден индивид или група лица. В по-късните си изследвания Г Острогорски директно приравнява *pronoia* към феодалното владение (Ostrogorski 1971: 17). В същото изследване той слага знак за равенство между византийската аристокрация и западното благородство, а оттам – на византийското със западното феодално общество.

Много интересна е еволюцията на друг руски емигрант – Александър Каждан, който в ранните си години е на марксистки позиции. Към края на XX в. той формулира теория, предизвикала доста дебати в науката

(Kazhdan 1993: 83 – 100). Ученият приема, че във Византия са съществували и трите форми на собственост – частна, феодална и държавна. Феодалните отношения идват след тези, които са основани на частната собственост, а накрая, докато съвпадат, те се допълват, а не си противоречат.

Каждан разсъждава върху факта, че ако представата за феодалната система се ограничи по схващанията на Гансхоф до йерархичната структура на господстващата класа, Византия несъмнено остава извън нея. През XII – XIII в. западни наблюдатели подчертават традиционно нейерархичния състав на византийското общество, но по-късно там очевидно се появяват форми на йерархия, напомнящи за западните институции. Ето защо Каждан предлага за византийския свят да се използва по-широка рамка, а самите отношения нарича „квазифеодални“. За него феодализацията там е ясна, но задължително трябва да се има предвид, че държавата в лицето на василевса остава собственик на цялата земя. Оттук произлизат трудностите при обяснението на характера на такива „условни дарения“ (по Е. Арвайлер) като пронията и харистицията.

По същото време зад идеята за феодализацията във *Byzantine commonwealth* застават учени като Л. Максимович и Дж. Халдън (Maksimovic 1988; Haldon 1992). Н. Икономидес пък смята крайно твърдението, че „феодализмът е безполезна концепция“. Той настоява западният феодален модел да бъде поставен в перспектива и така ще е „по-полезен и дори необходим интелектуален инструмент за разбиране на източното Средновековие“. А византийската икономическа система по същество е „същата, която познаваме за западния феодализъм“ (Oikonomides 1998: 257 – 263).

Евлин Патладжан разглежда тези мнения и застава на позиция, че Византия има място в общата европейска ситуация, в която

навсякъде на преден план излиза родството и лоялността, воинското дело и християнската идея. Там със сигурност тези отношения се развиват по-бавно, отколкото в латинския Запад, но в крайна сметка по сравним начин, прекъснат грубо от османското нашествие. Мощното значение на държавата във Византия обаче дава по-друг курс на феодализация, която се развива най-вече в самото сърце на империята – Константинопол (Patlagean 2007: 392 – 393).

Противници на съществуването на феодализъм във византийския свят също не липсват, като те са основно от френската школа. За пионера на академичната история на Византия във Франция Алфред Рамбо (1842 – 1905) отговорът на въпроса за византийски феодализъм според традиционната дефиниция за почит, васалитет и феод, е отрицателен. За Пол Льомерл и неговите ученици това е ясно и дори не подлежи на обсъждане. Той отхвърля всяко „изкушение за феодализъм“, без обаче да дефинира какво има предвид. Льомерл е последван от отказа на Елене Арвайлер и Давид Якоби, като само Никола Зворонос не е съгласен, имайки предвид клетвата за лоялност към императора. Е. Патладжан смята, че такива категорични становища не почиват толкова на факти, колкото на едно вкоренено културно пристрастие (Patlagean 2007: 47).

Дори критично настроените учени признават, че през XII – XV в. има видими сходства между западните и византийските институции. Макар да отричат съществуването на „класически“ феодализъм, те въвеждат термини като „тенденция за феодализация“ и „процеси на феодализация“ във Византия (Bartusis 1992: 358 – 360; Поляковская 2003: 30 – 32). Показателно в това отношение е последното изследване на Христос Малатрас. Този учен е сред последователите на С. Рейнолдс и по принцип е настроен критично към термина „феодализъм“ (Malatras 2023: 23 –

25). И все пак той коректно отбелязва силното развитие на хоризонталните и вертикалните социални връзки в късновизантийското общество, макар те да не достигат до отношенията в средновековна Западна Европа. На практика това се доближава до феодалния модел на отношенията васал – лорд, въпреки че във византийския свят последната стъпка – институционализирането, никога не се е състояла (Malatras 2023: 225, 436 – 437).

На фона на толкова много изследвания, касаещи проблемите на феодализма въобще, и в частност на т.нар. византийски феодализъм, е странно, че у нас почти липсват такива разработки. По отношение на общите теоретични постановки за феодализма, нашата наука е още на нивото едва ли не на лекциите на Йордан Николов от миналия век (Николов 2002). Не е много по-различна и ситуацията с дискутирания въпрос за т.нар. византийски феодализъм, където продължават да доминират марксистическите разбирания. До голяма степен това се отнася и до изследването на обществения строй във Второто българско царство през XII – XIV в.

Всъщност последните проучвания показват много сериозно навлизане на феодални отношения на Балканите през тази епоха. Преди всичко ясно се наблюдава промяна в типа крепостно строителство, като много твърдини са преустроени според феодалните разбирания (Овчаров, Коджаманова 2003: 69 – 71; Попов 2011). Със сигурност у нас и в съседните страни през XIV в. започва изграждане на истински феодални замъци, за които има и писмени данни. Такива са например резиденцията на Йоан Кантакузин Питион до Димотика, крепостта Вукелон при с. Маточина, Свиленградско, Пирковата кула в Кюстендил, унищожената днес резиденция на кърнските деспоти в Казанлък, редица сръбски крепости (Овчаров 2022а).

Примерите от фортификационното строителство безусловно се подкрепят от различни западноевропейски феодални „моди“, намерили добър прием и в България, Сърбия и Византия през втората половина на XIII – XIV в. Става дума за даряването от царя на позлатени рицарски колани, завещавани от наградения само на най-големия син, наследявал феодалната собственост – „бащината“; за връчването на благородника от страна на монарха на обшита с бисери дреха, наследявана пак от старшия син; за подаряването от сюзерена на сребърна чаша за пиене на вино; за носенето на масивни сребърни позлатени или златни наушници – инсигнии на благородните дами и т.н. Закономерно през XIV в. в Българското царство се появява една от висшите форми на феодалните отношения – хералдиката (Овчаров 2023: 243 – 262).

Естествено се достига и до промени в социалните отношения, което много добре се илюстрира от навлизането на Балканите на западната система на апанажа (Овчаров 2022б: 95 – 96). А тази система за раздаване от владетелите на цели области без съмнение е свързана с въпроса за аристокрацията. През този период у нас и в съседните балкански страни се създава благородническо съсловие с йерархия, която наподобява много на западната феодална йерархична стълбица. Вековната история на *Byzantine commonwealth* обаче предполага и големи разлики. Най-важна от тях е съществуването на сложната система на служебната администрация. В изследванията много често се бърка чисто служебната листа от титли и длъжности с почетните звания, изразяващи принадлежността към елита. Това е обяснимо, защото в самите средновековни документи не се прави рязка граница между двете. Очевидно на хората от епохата тези понятия са били познати и не се нуждаели от пояснение.

„Велики“ боляри, „мали“ боляри и „войници“

През последните години с въпроса за институциите и титлите във Второто българско царство са се занимавали редица автори (Билиарски 1998; Ангелов 2003: 396 – 405; Попов 2017; Попов 2019: 32 – 69). Нищожко малкото оцелели официални документи от XII – XIV в. ясно свидетелстват за съществуването на болярско съсловие у нас. Същевременно в някои грамоти, като Мрачката на цар Иван Александър Асен и Рилската на неговия син цар Иван Шишман, се прави категорична разлика между „боляри“ и „работници на царството“. Така отчетливо се наблюдават двете съществуващи паралелно йерархични стълбици – служебна и аристократична (Билиарски 1998: 12 – 13; 127 – 128; 139).

Досега е известно единствено, че болярите се делили на „велики“ и „мали“. Това се вижда в няколко царски грамоти, както и в Палаузовия препис на Поменика към Синодика на цар Борил от края на XIV в. и в извършения по заповед на цар Иван Александър Асен препис на Манасиевата хроника от 40-те години на XIV в. (Cod. Vat. Slav. 2). В първия документ авторите се обръщат: ... възъмь волѣрмь малымъ же и великымъ, а във втория са отбелязани ... волѣрзи малы и великы, и нижнаа люд(и), като аристокрацията е отделена ясно от простолюдието (Попруженко 1928: 93; Божилов и др. 2010: 396)³.

Понятието „боляри“ е равностойно на термина „властели“ (ед.ч. „властел“, „властелин“), който се употребявал в България, но най-вече в средновековна Сърбия. Това показва близостта между българската и сръбската обществена система през XIV в., което е много важно, защото тези сходства помагат да се запълнят част от „белите“ петна при изучаването на българското общество от епохата.

³ https://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_165

Най-ранните свидетелства за сръбски аристократи се откриват в житията на св. Стефан Неман от 1208 г. и на св. Симеон от 1216 г. Там за първи път се срещат термини като „велможа“, „болярин“, „властел“, „княз“, „воевода“ и „войник“, които имат отношение към оформящото се благородническо съсловие (Ивановић 2014: 40 сл.). Много е интересно, че при кралете Стефан Радослав (1228 – 1234) и Стефан Владислав (1234 – 1243), които са верни васали на цар Иван Асен II, в Сърбия все още се използва думата „болярин“ (Šarkić 2010: 8 – 9). По-късно тя е изместена именно от понятието „властели“, които също се делели на „велики“ и „мали“. Терминът се използва в десетки грамоти, за да добие напълно официализиран израз в „Законника на Стефан Душан“ от средата на XIV в., където на правата и задълженията на властелите са посветени близо 30 члена (Бубало 2010; Бубало 2015: 119 – 146).

За моето изследване е особено интересно използваното през XIII в. в Сърбия понятие „войници“. Още през първата половина на това столетие ясно са очертани отделните обществени групи на „властелите“, „войниците“ и „бедните“. Така, в написания около 1220 г. „Номоканон“ (Законник) на св. Сава, гръцкият термин $\acute{\omicron}$ $\acute{\alpha}$ ρ χ ω ν е заместен с думите „властелин“, „княз“ или „болярин“. Терминът „войник“ пък е използван като синоним на гръцката дума σ τ ρ α τ ι ω τ η ς (Ивановић 2014: 42).

Смята се, че до края на XII в. всички участници във военните кампании в Сърбия били считани за редови воители с изключение на лицата, които вече били „болярин“ или „властели“, т.е. благородници. По времето на великия жупан Стефан Неман бойците от по-нисък произход, доказали се в боя, за награда са включвани във формираната група на „войниците“ и така ставали благородници (Благојевић 2007: 235 – 236). Ако в на-

чалото на XIII в. всеки участник във военна кампания можел при проява на храброст да бъде причислен към аристокрацията, то при управлението на Стефан Душан тази възможност отдавна не съществувала (Кршљанин 2013: 144).

Тогава понятията трябвало да бъдат променени, като терминът „войници“ е заменен с „властеличичи“. В завършената сръбска йерархия те принадлежат към слоя на пониското благородство, който е под „великите“ и „малите“ властели. В официалния юридически речник терминът е въведен твърдо чак в „Законника на Стефан Душан“ (Кршљанин 2013: 134 – 136). Това от своя страна е свързано с формирането на военно благородническо съсловие, което, както в цяла Европа, се символизира от тежковъоръжените конници. Властели и властеличичи плащали глобите си към централната власт именно в коне, докато селяните – във волове. Разликата между двете групи благородници пък е отбелязана в по-голямата бройка коне, дължима от властелите (Благојевић 2007: 235 – 236). Чисто феодални са и военните васални задължения към сюзерена, отразени най-вече в чл. 37, 38, 40, 41 на „Законника на Стефан Душан“, но и в други сръбски текстове от епохата (Билярски 1998: 199; Бубало 2010): „... всеки болярин или властелин, който не дойде със своята войска на война [по призива] на царя, да се лиши от живота си и от имота си...“

В този смисъл е много правилно заключението на професора от университета в Харвард Френсис Дворник: „Развитието на аристокрацията в Сърбия започва в края на XII в. под западноевропейско, но и под византийско влияние. Най-висшето благородство произлиза от семействата на жупани и други високи служители, както и от потомците на отделни клонове на кралското семейство. Отначало неговите представители са наричани „велможи“, а после е възприет терминът

„властелин“ (мн.ч. – „властели“), който е калка на гръцкото „архонт“. Представителите на по-ниските редици на благородството се наричат „войници“ (като византийските воители – стратиотите) и съответстват на западните рицари“ (Дворник 2001: 186).

Но да се върнем към ситуацията във Второто българско царство. Вече споменах, че до момента в нашата медиевистика е известно единствено делението на българската аристокрация от XII – XIV в. на „велики“ и „мали“ боляри. В средновековната лексика има и други понятия за тях, като споменатата още в Супрасълския сборник от X в. старобългарска дума „велможи“, използвана и в сръбските текстове. Така в грамотата на цар Иван Александър Асен за Зографския манастир на Атон от 1342 г. са отбелязани ... вѣголюбивии велѣмѣже (Ильинский 1911: 21 – 23). А в приписката на книжовника Пръвослав от 1350/1360 г. в поръчаната му книга четем: ... (по)велѣнїемѣзъ всепоуѣтенѣга въ велѣмѣжехъ възгарскаго царства логодетѣ мѣта (Коцева 1980: 247 – 258).

Житието на св. Сава от Теодосий Хилендарец показва още някои особености в названията на българските и сръбските аристократи от първата половина на XIII в. Приближените на цар Иван Асен II са наречени „благородни слуги“. Верният васал на българския владетел крал Стефан Радослав пък ... ѹстѣнѣшиѣго же ѡтѣ своихъ благородныхъ къ своемоѣ тѣстевы Асаноу цароу пославъ („... изпрати най-почтения от своите благородници при своя тѣст, цар Асен“). „Благородник“ е наречен и господарят на Просек, българският болярин Стрез (Живот 1860: 199 – 204).

„Великите“ и „малите“ боляри във Второто българско царство са съпоставими с мегистаните и архонтите във Византия (Жаворонков 1998, 96 – 97; Malatras 2023: 122) и „великите“ и „малите“ властели в Сърбия. Липсват обаче византийските стратиоти-

прониари (Bartusis 1982) и сръбските „войници“, които в епохата на Стефан Душан са преименувани на властеличичи. Дали обаче наистина те не са съществували в България?

В изследването си за институциите на Второто царство И. Билярски отбелязва видното място, отделяно в българската литература от XIV в. на воинското съсловие (Билярски 1998: 195 – 200). Тази линия е особено силна в съчиненията на Патриарх Евтимий, писани когато над България надвисва страшната османска опасност. В разказа за пренасянето на мощите на св. Иван Рилски в Търновград в края на XII в. той пише, че са носени от 300 ... мѣжестѣвныхъ вѣинѣзъ (Иванов 1970: 382). В описанието на царския двор и обкръжението на владетеля в столицата пък се казва: Помени, Господи, всеѣкое начальство и власть и иже во полатѣ братїю нашу и воинство (Kaluzniacki 1971: 383 – 384). Така армията е поставена до понятията „началство и власт“ и явно се имат предвид царя, болярите и воинството във владетелския двор („палата“).

Билярски подчертава многобройните молитви за победа в произведенията на търновския архиерей и в „Канон молебен за царя“ на неговия съратник, книжовника Ефрем. Бидейки противник на идеята за наличието на феодализъм у нас, този учен е озадачен от непрекъснатото подчертаване и изричното отделяне от народа на съсловието на воините (Билярски 1998: 200). В тази насока той дава примери с *milites* на Запад, *wojowie* в Чехия и Полша, както и данни за Русия. Така накрая достига и до сръбските документи и до заключението, че в Сърбия по такъв начин са определяни дребните благородници (Тарановски 1996: 19). Но очевидно на И. Билярски му липсва българският извор, който категорично да потвърди тези наблюдения.

Такъв източник все пак съществува. Става дума за публикуваните от Кл. Иванова неизвестни исторически бележки за Иван

Шишман, направени върху последната страница на ръкопис № 298 от Библиотеката на Румънската академия на науките (Ivanova 1988: 88 – 94). По-късно имах възможността да получа факсимиле от оригинала и да работя пряко с него. След като елиминирах многобройните по-късни приписки и драсканици, там се очертават пет важни текста. В тях намиралият се в Никопол „Търновски господин“ се обръща към свои военачалници с нареждания да дойдат веднага там с отрядите си. Става дума за Иван Шишман в периода 1393 – 1395 г., когато е загубил царската си титла и се е укрепил там с остатъците от армията си (Овчаров 1996: 62 – 85). Всъщност това са упражненията на писаря, използвал празната последна страница за място за чернова, преди да изпише официалните писма до командирите (Овчаров, Стоименов 1999: 64 – 89).

Първо е изпълнен общ конспект, по който са направени останалите три писма (*Всепочтаночму болѣрину по врѣзму г(о)сп(о)дет(в)а ми*). От него е ясно почителното отношение на владетеля към своите благородници, очевидно негови васали. Става дума за „оризми“⁴, т.е. владетелски писма с някакви разпоредби. Абсолютно същата терминология (по *врѣзму господства ми*) използват влашките велики воеводи от XIV – XV в. Но ако за тях това е оправдано, предвид на по-ниския ранг на титлата, то Иван Шишман е владетелят, чиято Рилска грамота от 1378 г. все още съдържа израза: *...по врѣзму царства ми*. Понижението на титлата явно е главното условие, с което Иван Шишман се задържа на власт след падането на Търновград в 1393 г. (Овчаров 1996).

В следващите три писма общото „болярин“ е заменено с имената на конкретните личности Баул и Алдимир. Едното послание е недовършено, но другите две имат напълно завършен вид, като в началото им са направени схематични рисунки на ръка, държаща

свитък. Това е т.нар. „акакия“ (*ἀκακία*), изписвана в началото на официалните документи във византийската и българската канцелария и изразяваща правото на императора/царя да издава заповеди (Овчаров, Стоименов 1999: 73 – 75).

1. *Г(о)сп(о)д(и)нъ тръновски до тебе Бауле, цю ми сѣ тукѣ воиници поскоро да избереши та да си дошълъ с ними въ никополи по врѣзму г(о)сп(о)д(в)а ми*

2. *Г(о)сп(о)д(и)нъ тръновски врѣсуетъ до тебе Алдимире, цю ми сѣ тукѣ воиници по скоро да додътъ съ дрѣматосиѣ си и дик ... комъ въ никополи по врѣзму г(о)сп(о)д(в)а ми*

Понятието „войници“ досега е възприемано в смисъл на „бойци“, „ратници“, но в светлината на казаното дотук добива съвсем различно значение. Иван Шишман се обръща към останалите живи след османската офанзива от 1393 г. „всепочитани боляри“ с нареждане бързо да свикат своите „войници“ и да се събере оцелялата армия при Никопол. Стана ясно, че през първата половина на XIII в. в Сръбското кралство високите аристократи са наричани „боляри“, а по-нискостоящите благородници – „войници“. Вече в Душановата епоха през XIV в. последните стават властелиниччи, а във Византийската империя тогава най-многобройната прослойка на аристократичното съсловие са стратиоти-прониарите, което в превод също значи „войници“.

Допълнителна информация дава един термин от писмото до Алдимир. В публикацията от 1999 г. аз приех словосъчетанието *... воиници (...)* съ *дрѣматосиѣ си* в първото му разчитане като „с въоръжението си“. Оказва се обаче, че думата *αρματωσία* присъства в новогръцкия език, като едно от значенията ѝ е „снаряжение на войник“⁵. Изяснен е произходът ѝ от латинския език – *αρματωσία*

⁵ Означава също „морски такелаж“ и „оборудване за риболов“, вж: *Λεξικό Τριανταφυλλίδη, Λεξικό Κριάρá и Λεξικό Γεωργακά* < <https://www.greek-language.gr/> >

< αρματόνω (αρματωσ-) + -σία < άρμα от лат. *arma* („оръжие“). В средновековния гръцки език тя се появява със значение на οπλισμός („броня“, „цялостно военно снаряжение“). Именно като такова понятие терминът навлиза в среднобългарския език.

Още Ф. Миклошич посочи глагола αρματωσати, -σάσῃ, -σάσῃσι, vb. άρματόνειν: ngr., *armare bello* („да се въоръжи за война“) (Miklosich 1866). Основа на това заключение са примерите от т.нар. Троянска притча в нейния български вариант от известния Ватикански препис на Манасиевата хроника от 40-те години на XIV в. (Цонев 1892: 224 – 244). По-долу аз ще се спра подробно на това важно светско произведение, а тук само ще отбележа, че е превод от хърватски ръкопис, който пък е адаптация на рицарски роман, дошъл от Западна Европа (Маринковић 1961 – 1962: 9 – 66).

В Троянската притча отлично се вижда какво са имали предвид българите под термина αρματοςια в средата на това столетие. Всички главни герои под Троя носят αρματοςσ, т.е. метална броня, покриваща плътно цялото тяло. Ахил е ... весъ αρματοςсанъ, толико ходила его без желъза или „... целият брониран, само петите му – без желязо“. При превземането на Троя в дървения кон влизат 300 ... витезъ хравръиуъ и, αρματοςавъ.

В този смисъл ... воиници (...) съ аръματοςια си следва да се преведе като „войници, обковани в плътна желязна броня“. Героите от Троянската притча с „арματος“ са витези, т.е. рицари. В по-късните руски варианти на същия сюжет от XV в. нататък понятията са преведени като „обковани в броня боляри“ и воини от дружината на княза (Словарь 1975: 194). Явно такава е била и представата на средновековните българи.

Така безценните текстове от ръкопис № 298 от Библиотеката на Румънската академия на науките дават възможност да се възстано-

ви структурата на българската аристокрация от края на XIV в. Става ясно, че под „великите“ и „малите“ боляри стои прослойката на „войниците“, която е била и най-голяма. Писмата на Иван Шишман показват военното задължение на тези хора спрямо повисокостоящите боляри – в случая Алдимир и Баул. Вероятно тази прослойка е отговаряла на сръбските властеличичи и византийските военни стратиоти-прониари от същата епоха.

За да се изяснят задълженията на българската аристокрация, следва да се привлекат споменатите членове от „Законника на Стефан Душан“, както и цитираният сръбски текст от епохата, където се казва изрично: ѿгда иматъ вранъ бити (...) всаки кнезъ и воивода и воларинъ да приидеть со воискомъ своомъ ка царюу своемуу. „Оризмите“ от ръкопис № 298 са именно специалните писма с разпоредби на владетеля до своите подчинени. Става дума за съвсем конкретни военни нареждания, каквито имат много точни аналогии в Западна Европа от същата епоха.

Имам предвид кралския акт във Франция, наричан *semonce générale des nobles*, чрез който благородните барони са призовавани в армията в името на техния дълг за вярност. През XIV в. въпросният акт измества остарелия *cum servitio debito* (дължима услуга). По време на Стогодишната война с Англия първоначално е използван древният принцип на свикване на войските *arrière-ban*, по силата на който под знамената са събирани всички годни да носят оръжие боеспособни мъже, благородници и простолюдие, между 18 (понякога дори 14) и 60-годишна възраст (Contamine 2004).

В хода на интензивните сражения в Стогодишната война се разбира, че тази практика е неефективна и непопулярна сред хората. Промяната на *arrière-ban* със *semonce générale des nobles* се вижда отлично в „Хроника“ на Жан Фроасар (1337 – 1405), когато описва

акостирането на английския крал Едуард III в пристанището на Кале. Чувайки новината, френският крал Жан II Добрия изпраща „много голямо и специално нареждане в цялото си кралство: всеки рицар и оръженосец, на възраст между 15 и 60 години, да дойде в определен ден, в който трябва да присъства в град Амиен или някъде там, защото той беше готов да тръгне срещу англичаните и да се бие срещу тях“. После кралят призовава със серия писма „всички благородници“, „всякакви хора, които са получили благородство от неговите предшественици“, „бароните и благородниците“ да дойдат „с въоръжението си“. Богатите феодални господари трябвало да бъдат придружени от няколко екипирани бойци (Froissart 1869: 140).

Разгледаните синхронни документи от Западна Европа обясняват в значителна степен и „оризмите“ на Иван Шишман. Точно както френските барони трябвало да се подчинят на *semonce générale des nobles*, така през 1393 – 1395 г. болярите на българския владетел били задължени да свикат своите „войници“ с тежкото им въоръжение. Между другото Иван Шишман е искал не само да усили защитата на Никопол, но целял да подпомогне стария си съратник, влашкия воевода Мирчо Стари, в решителното му сражение срещу турците. След кървавата битка при Ровине на 17 май 1395 г. султан Баязид I решава да накаже останалия без войска в Никопол български владетел и на 3 юни го екзекутира пред стените на собствения му град (Овчаров 2016: 92 – 94).

Религиозната и светската литература като извор за средновековната аристокрация

Писаните през XIII – XIV в. литературни произведения няма как да не отразяват в някаква степен съвременния живот, независимо дали са с религиозно или със светско

съдържание. Разбира се, първата група има далеч по-схоластичен и догматичен характер, но и тя не е била изолирана от злободневието. Особено във времената, когато в края на XIV в. се е решавал въпросът за независимостта на страната.

Вече се спрях на произведенията на Патриарх Евтимий с неговото специално отношение към воините в многобройните молитви за тяхната победа над агаряните. Негов достоен съратник е книжовникът Ефрем със своя забележителен „Канон молебен за царя“, запазен в ръкопис № 342 от сбирката на Хилендарския манастир, където 36 пъти се пожелава подкрепа за цар Иван Шишман, на неговия син, престолонаследника Александър, и на цялото българско воинство (Матеич 1980: 230 – 238). А в житийните си творби Патриарх Евтимий отбелязва и други свързани с благородническата йерархия термини като „велики и мали властели“, „синклит“ и др.

Така в Житието на св. Параскева (Петка) в Търновския Зографски сборник (№ 172, olim 103 II g.6)⁶ е обрисуван цар Иван Асен II, който излиза от Търновград да посрещне мощите на светицата... *съзъ вьсѣми велмжжы своими... Жизнеописанието на св. Михаил Воин от Потука пък свидетелства, че той бил... славный ввевода, израдный хрбвврникъ, неповѣдимый вржжникъ... Многы же повѣды на бранехъ показа различныхъ, а ради сего и въ ввеводскый възчинень вываеть санъ*⁷.

Тук се показва начинът, по който един воин се издига чрез храброст в сраженията в благороден сан. Бъдещият светец смело се хвърля в ... *брань великж и несътръпимж, събраша вва...* Заставайки начело на римското воинство, той печели победата над „агаряните“. Макар в литературното произведение да

⁶ https://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_155

⁷ https://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_215

става дума за много по-ранен исторически епизод, несъмнено Патриарх Евтимий е имал предвид своята епоха и жестоката схватка с османците.

Данните от Житието на св. Михаил Воин пряко се свързват с тези от Палаузовия препис в Поменика към Синодика на цар Борил, писан по същото време. Само че там враговете са вече конкретизирани и това са „безбожните турци“. Героите също са реални и назовани поименно личности, като всички са от средите на аристокрацията – „малки и велики боляри... своята кръв проляли за православната вяра християнска“ и „рода на Българското царство“. Това са Семир, Йончо, Добромир, Иваниш, Михаил, Богдан и други, общо 20 на брой. Трябва да се подчертае, че всички тези боляри са дадени без някаква служебна титла. Изключение са воеводата Балдю и протокелийците (протокилийници) Проданко и Приязд, които също „били убити за вярата на своя господин“ (Божилов и др. 2010: 33а, 39б). Това е много важно като се има предвид, че и двете титли са на висши военни в българската армия (Билиарски 1998: 200, 215). Прави впечатление обаче, че и тримата са споменати отделени и доста преди останалите.

Подборът на личностите, на които се обявява вечна памет заради саможертвата в борбата с турците, въобще не е ясен. Не може да не се отбележи обаче, че веднага след воеводата Балдю и протокилийците Проданко и Приязд следват личности с най-висши служебни титли като великия воевода Константин, великия примикюр Цамблак и великия логотет Добромир. Според данните от същия препис те не са загинали в бой с турците, а са се оттеглили в манастир, където са починали (Божилов и др. 2010: 33а, 39б).

Това ще рече, че тримата трябва да бъдат свързани със споменатата по-долу група на 20-те нетитулувани боляри и са били техни командири. Несъмнено тези 23-ма воини

са участвали в битките срещу османците и са положили костите си. При всяко положение текстът на този Поменик е писан след смъртта на Иван Шишман през 1395 г., защото на л. 33б му се обявява „вечна памет“. Но тук искам да обърна внимание на един пасаж, останал извън вниманието на изследователите. Макар на някои места Иван Шишман да е наречен „велик и благоверен цар“, при споменаването на смъртта на воеводата Балдю и протокилийците Приязд и Проданко, той е даден като „господин“, „... оубіени въшж за вѣры г(оспо)д(и)на своего“⁸. А това пряко кореспондира с неговите писма от ръкопис № 298 от Библиотеката на Румънската академия на науките.

Всички тези факти свидетелстват, че разхвърляните на пръв поглед из текста данни имат тясна връзка помежду си. Очевидно в Поменика става дума за последния етап от съпротивата, визиран и в писмата от ръкопис № 298. Очертава се диспозицията „господин“ Иван Шишман – тримата военачалници от великите боляри – двайсетте по-ниски благородници: всички паднали в сраженията. Болярите са загинали за християнската вяра, за Българското царство и за своя господар. Така отлично се виждат васалните взаимовръзки, свързвали йерархично всички тези лица.

Тук е редно да се припомни изказаната преди десетина години хипотеза на А. Калоянов и М. Спасова (Калоянов, Спасова 2011: 300 – 308). Авторите правилно виждат написването на тези части от Поменика след падането на Търновград в 1393 г. Не е издържана обаче тезата, че става дума за част от избити-

⁸ За да приключи със съмненията относно понижаването в периода 1393 – 1395 г. на титлата на Иван Шишман от „цар“ в „господин“ ще припомня, че в Октоиха-параклитик, пазен в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под № 180 (313), българският престолонаследник Александър е наречен „господинчич/господичич“, вж: Oвcharov 1997. Днес четенето е напълно прието в науката.

те по сведенията на Григорий Цамблак през 1394 г. търновски първенци в църквата „Св. Равноапостоли Петър и Павел“. Текстът в Поменика от Бориловия синодик недвусмислено говори, че споменатите боляри и още много други са паднали в битка, в която са се сражавали срещу турците „мъжествено“ (мъжествено) и храбро. Това няма как да се отнася за изкланите с изненада в тесния храм беззащитни хора.

Преди да премина към същинската светска книжнина, искам да отбележа многобройните приписки, които славословят царете и особено Иван Александър Асен за тяхната меценатска дейност в подпомагането на книжовниците. Известни са различните епитети, измисляни от тях, за да възхваляват този цар. Там той често е назоваван „благороден“, „воиноводец“ и „велик воевода“, което го слага на върха на военната аристократична йерархия. Разбира се, тук трябва да се отчете куртоазността и присъщата на химничните славословия в похвалните слова патетика.

Има обаче един изключително важен пасаж и той е в известната Похвала в послесловието на Софийския псалтир („Песнивец“) от 1337 г., изпълнено от монаха Симон (БАН, сигн. 2, л. 311а – 312б) (Милтенова 2003). По моя преценка в него се чертае социална стратификация на българското общество, която не отстъпва на описанията на византийското общество, направени от патриарх Михаил Авториан, историка Георги Пахимер и в една грамота на император Андроник II Палеолог (Жаворонков 1998: 96 – 97, бел. 27 и 28; Malatras 2023: 124). Книжовникът се обръща към целия български народ: ... Оүзрите н(ы)нѣ мали и велици... патрїарси и с(в)ѣтителие. мниси же и иноци. сѣдїа и болѣре. и весь причѣтъ ц(ь)рк(о)вны. простыхъ раби и свободи. велмѣже и вѣсе воинство...

Тук се вижда класическата бинарна схема, характерна за византийското мислене. В

началото на XV в. архиепископът на Солун Симеон говори в една своя реч за „свещеници и хора, пастири и стадо, царе и народ, управлявани и управници, богати и бедни, старейшини и млади“. Оттук произлиза едно от най-често срещаните разделения на византийското общество – между богати (*plousios*) и бедни (*penēs* или *ptōchos*). Произходът на това разделение може да бъде проследен назад до късноантичното разделение на *honestiores* (по-високите, почетни класове) и *humiliores* (по-нисшите, по-ниски класове) (Malatras 2023: 119 – 120).

В случая бинарността по-скоро се изразява в социалните различия на отделните прослойки. На първо място е направена опозицията „малки и големи“, която може да се отнася както за болярството, така и за всички останали етажи на обществото. Следват другите бинарни двойки: „патриарси и свещеници“; „монаси и иноци“⁹; „съдии и боляри“; „прости роби и свободни люде“; „велможите и цялото воинство“.

Така, съвсем лаконично, авторът на Похвалата е обрисувал българското общество от XIV в. От една страна е духовенството, а от другата – светските хора. Последните са разделени на три групи. Първата е познатото от запазените царски грамоти разделение на служебна и аристократична йерархия – под „съдии“ очевидно трябва да се имат предвид отбелязаните там „работници на царството“. Втората са „людете“ – отроци, парици и свободни селяни. Най-сетне е разгледана самата аристокрация, състояща се от високопоставените боляри (велможите) и по-нискостоящите „войници“.

За да съм напълно коректен, трябва да посоча още една бинарна социална стратификация в българско произведение от XIV в. Когато се описва съставът на събора срещу ере-

⁹ По-надолу те са обобщени с формулата весь причѣтъ ц(ь)рк(о)вны – целият църковен клир.

тиците, свикан от цар Борил, се споменават: ... ВЪСЪМЪ АРХІЕРЕМЪ. и епископимъ и с(ва) ценникимъ, инникимъ и възсѣмъ болгаримъ възгарскимъ съшедшимъ сѧ съ ц(а)ремъ... (Божилов и др. 2010: 29а). Тук обаче виждаме подробно изброяване само на духовенството, докато аристокрацията е дадена като едно цяло – българството.

Още по-големи възможности за реконструкция на живота отпреди седем века дава малкото запазена, но затова пък изключително интересна светска литература. Ще започна не откъде да е, а от книгите от личната дворцова библиотека на цар Иван Александър Асен (1331 – 1371). По-специално става дума за двата известни преписа на хрониката на византийския автор Константин Манасий, направени през първите петнайсетина години от неговото дълго управление (Джурова и др. 1985: 49; Велинова 2013а).

В началото на този преглед ще припомня мнението на историка Пламен Павлов. Разглеждайки въпросните творби, той заключава, че тези книги са били „своеобразен „учебник“ за царските деца, откъдето бъдещият цар Иван Шишман, брат му Иван Асен¹⁰ и техните сестри получават първи уроци по история, но и по родолюбие...“¹¹. Ще добавя и факта, че те са написани на много по-разбираем език от този на съчиненията с религиозен характер. При все това, както отбелязва последният изследовател на Манасиевата хроника, Вася Велинова, става дума за високо художествена и поетична по дух прозаична версия на оригинала, в която ритъмът на текста е изграден на базата на най-добрите образци на ораторската проза, които търновските писатели познавали (Велинова 2013б: 25).

Самият избор на оригинала насочва към интересни наблюдения. Византийски-

¹⁰ Става дума за родния брат на Иван Шишман, който по номерацията на Асеневици е Иван Асен V.

¹¹ В. Труд, 19 март 2022 г.

ят писател Константин Манасий е автор на Световна хроника, създадена преди 1153 г. по поръчка на севастократорица Ирина, съпруга на Андроник Комнин, брат на император Мануил I Комнин (1143 – 1180). Книгата е замислена като дворцово четиво, предназначено за възпитание на престолонаследника – сина на Ирина и Андроник. Тя не губи актуалност и в следващите векове, като са запазени 147 превода на гръцки език (Велинова 2013б: 2 – 3).

За нас обаче е най-важно, че „царската“ книга е преведена на български език още през 30-те години на XIV в. и именно в началото на царуването на Иван Александър Асен. Точно датиран е само преписът на поп Филип от 1344 – 1345 г., който се съхранява в сбирката на Държавния исторически музей в Москва (ГИМ, Син. 38). Почти едновременно с него е изработен прочутият украсен с 69 прекрасни миниатюри, препис върху пергамент, пазен във Ватиканската Апостолическа библиотека със сигнатура Cod. Vat. Slav. 2. Известни са и три пълни преписа на Манасиевата хроника от XV – XVI в. (български, сръбски и руски), както и няколко фрагмента от по-късно време.

Точно първите два споменати преписа със сигурност са били изработени по поръчка на цар Иван Александър и са красели библиотеката му в двореца в Търновград. Но ако в този на поп Филип виждаме само среднобългарския превод на хрониста Манасий, то във Ватиканския препис, в частта за най-прочутата война в човешката история, е поместен много любопитният средновековен роман, известен като Троянска притча. Дойде времето да се спра подробно на този много важен литературен паметник.

Това произведение е публикувано още през XIX в. от Франц Миклошич, а в българската научна книжнина е въведено от Беньо Цонев през 1892 г. (Цонев 1892: 224 – 244). Още тогава става ясно, че по произход Троянската притча е побългарен превод от средно-

вековен хърватски оригинал, който пък е превод на западноевропейски рицарски роман. Особено ценни са изследванията на Радмила Маринкович от втората половина на ХХ в. Тя доказва и подчерта огромното значение на среднобългарската редакция във Ватиканския препис на Манасиевата хроника, която пази най-много черти на първообраза, направен някъде по Далматинското крайбрежие (Маринковић 1961 – 1962: 9 – 66; Маринковић 1986а: 17 – 38; Маринковић 1986б: 195 – 260).

Когато публикува Троянската притча, радостта на големия литературен историк Б. Цонев е неприкрита: „Докато на Запад, покрай черковната стихотворна литература, цъфти и вирее тук рицарска епика, там – провансалска лирика, там пък минезенгерство, то на Балканския полуостров, или по-добре – в България, ни дирят от сичко туй: ровиш, ровиш из мазните пергаменти и се светии, се Исус-Ристос и Богородица, се молби и славословия към тях – ето на, туй е то по-старата ни литература...“. „Ето защо не малко радост ни обзема, когато между пълните с богобоязън черковни книги ни блеснат няколко реда светска проза“ (Цонев 1892: 225).

Троянската притча позволява да се види автентичното звучене на българския език в средата на XIV в., както и редица термини и понятия, които не са запазени другаде. Много от тях са навлезли през този период от Западна Европа и са свързани именно със засилената феодализация. Р. Маринкович отбелязва, че централни в романа не са „любовни истории и авантюристични подвизи на придворни феодални, а героични песни за подвизи, един вид епос“. Разказът бил предназначен за висшите благородници (най-вече за царското семейство) и е „напълно възможно те да са виждали своите модели за подражание в героите от романа“ (Маринковић 1986б: 251).

По тази причина е много интересно да се направи сравнение между лексиката на

Манасиевата хроника в Син. 38 от ГИМ – Москва и тази в Троянската притча в Cod. Vat. Slav. 2. В тях нееднократно се говори за социалната позиция на персонажите, за армията и въоръжението, а също – за фортификацията и градоустройството.

Така в поместеното в ГИМ, Син. 38 „Събрание премъдраго летописца Манасия“ често става дума за социалното деление, но описаното общество не е античното, а средновековното. Висшите аристократи са наричани „боляри“ и „велики боляри“, които често са „от синклита“. Те са ... ѿ бл(а)городныхъ крѣвѣи, мѣжолѣпни, доброродни, хрѣбри, добли, добри и ѿрольвни, мѣжѣ крѣвѣи въси... и са обградени със своите въоръжени оръжжюносци. Болярите се открояват сред „простите хора“, както благородниците в „царския двор“ от „обикновения народ“: ... болѣры и простыми, и народомъ сѣщѣимъ по селѣхъ и въ ц(а)рскомъ дворѣ.

По-горе се видят йерархичното степенуване на аристокрацията във Византия, Сърбия и България, доколкото то може да се възстанови от запазените документи. За нас е важно заключението, че наред с „великите“ и „мали“ боляри през XIII – XIV в. е съществувала широка прослойка от по-ниски благородници, наричани „войници“ и подчинени васално на болярите. Сравненията с феодалната система в Западна Европа и данните от правни документи показват, че те били призовавани от своите преки сюзерени и трябвало да се явят в армията под заплаха от смъртно наказание и отнемане на имота.

В Син. 38 от ГИМ – Москва високите аристократи (болярите) са ясно отделени от по-ниско поставените благородници, съставляващи *воа* – „войнството“. Те са отбелязани като *копѣносца* и *мечники*, *стрѣлца*, и *щитники*, и *ворца*, *мѣжж хрѣбры*... Тези воители пък се открояват над обикновените бойци (*ратници*), представени най-вече от пехота (*пѣшцы*).

Но нещата стават особено интересни, когато достигаме до Троянската притча в Cod. Vat. Slav. 2. Както се каза нееднократно, тя е превод от незапазен препис на хърватски език на западноевропейски оригинал. Според съществуващите днес познания, най-ранното южнославянско ръкописно наследство на т.нар. Роман за Троя¹² включва именно среднобългарския препис от 40-те години на XIV в., три хърватски варианта от първата половина на XV в., както и един препис на сръбски език също от XV в. Повечето изследователи са на мнение, че езикът на неопцелия оригинал е бил латински или друг романски език (Цолић 2021: 7 – 13).

Изпълнявайки преписа в Търновград, незнайният книжовник е трябвало да търси подходящи думи за българската версия. Още в първите страници се вижда представяне на социална диференциация, с нищо неотличаваща се от съвременните примери. „Приам крал...¹³ призова болярите си, мали и велики, и по-долните хора...“ Терминът „боляри“ се използва още няколко пъти наред с другите две понятия за аристократите от българските средновековни ръкописи – „велможи“ и „властели“.

Забележително е неколкотократно споменаване на думата *оуръ*, *оурове* за означаване на високопоставените предводители на воинските отряди. Етимологическият анализ насочва към староунгарската дума **uru* („господар“, „сюзерен“). Чрез добавянето на *-t* постпозитивното притежателно местоимение „мой“ добива формата **urum*, която се превръща в титла на престолонаследници и воеводи (херцози) в средновековното Ун-

гарско кралство. В Троянска притча славянската дума „воевода“ се употребява често и очевидно означава същото. Но е интересно, че посредством този роман формата *оуръ* е навлязла от хърватска среда в българския език (Вельковић 2008: 63 – 64).

Рицарският роман в Cod. Vat. Slav. 2 обаче е най-важен с няколко понятия, които буквално променят представата ни за навлизането на феодални отношения в България. Преди всичко става дума за термина „витези“ (ед.ч. витегъ, витезъ, витезь)¹⁴, появяващ се много често в Троянската притча. Във всички случаи това са благородници, изпълняващи военна служба към сюзерена (двореж слоужити), като „дворба“ идва от дворъ, „владетелски двор“ – дворъ Менелаоушевъ, дворъ Агамена ц(а)ръ („Менелаевия двор“, „двора на Агамемнона царя“). Ето защо те са определяни като „най-храбри“ и „добри мъже“. Че са по-ниски в йерархията от най-високопоставените аристократи се вижда ясно от един пасаж, когато Парис се обръща към Елена: ... егы би видѣла троискыа витезы, не би рекла витези сътъ, нъ г(оспо)д(и)ни и властеле... Разликата се подчертава и на друго място: „... витези и воеводи“.

От Макс Фасмер насам учените са единодушни, че съществуващата във всички славянски езици дума „витег, витез, витези“ идва от древногерманското **viking-* и скандинавското *vikingr* (Фасмер 1986: 322 – 323). В авторитетния „Български етимологичен речник“ се отбелязва появата ѝ в Манасиевата хроника през XIV в. и се дава първоначалното значение за член на владетелската дружина у славяните и по-късното – за дребен феодал¹⁵. В много славянски езици така се обозначават средновековните рицари, но е уникална толкова ранната поява на термина в Троянската

¹² Това е названието на рицарския роман, докато Троянска притча е име, прието за българския вариант.

¹³ От хърватския прототип идват по-особените имена на героите от Троянската война, звучащи като Прѣмоушь (Приам), Менелаоушь (Менелай), Ацилешъ (Ахил) и др. В изложението давам тези наименования в нормализиран вид.

¹⁴ За да бъде прецизен в изследването, консултирах термините с изтъкнатия познавач на старобългарския език проф. Ана Кочева.

¹⁵ <https://ibl.bas.bg/lib/ber/#page/248/mode/1up>

притча в Cod. Vat. Slav. 2. Очевидно още преди средата на XIV в. той вече имал място в българския език заедно с производното понятие витежство (рицарство).

Прави впечатление, че думата „вitezи“ в Троянската притча често се появява заедно с други термини, показващи феодална зависимост. Преди всичко това са понятията за отношения на васал със сюзерен. Вече споменах думата „дворба“, визираща военна служба в полза на господаря – гърците отиват „да служат дворба за цар Менелай“. Витезите формират отряда на вожда, а тяхното подчинение е определено по закон. Така Менелай говори на Агамемнон: ... моа дружина мнѣ слоужити!

„Добрите вitezи“ си имат свои „отроци“. Думата *отрокъ* се споменава във Виргинската грамота на цар Константин Тих Асен и Мрачката грамота на цар Иван Александър Асен, където става дума за: „парици и отроци, или технитари, или каквито и да било люде“. Смята се, че тези отроци са селяни, които не притежавали земя и често работели като слуги и ратаи на преките си господари.

Очевидно в Троянската притча в Cod. Vat. Slav. 2 става дума за съвсем различни отношения. Отроците там са подчинени и близки на високите аристократи. Такъв е например интимният приятел (включително в сексуален смисъл) на най-големия гръцки герой Ахил – Патрокъл: ... *отрок* Ацилешевъ, именовъ Потриколоушь. Парис се качва на кораба си „... със своите отроци“ и им издава заповеди, като на йерархично подчинени военни. Няма съмнение, че в случая по-скоро се има предвид значението на думата, засвидетелствано в руските документи от XIII – XV в. В тях отроците съставляват „младшата“ дружина от роднини на князете и великите боляри. Те служат в княжеския двор, а после влизат в редовете на старшите дружинници, представляващи по-високата аристокрация (Мининкова 2004: 46 – 51).

Отлична аналогия на „отроците“ в Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2 са „господарските слуги“ във влашките и молдовските грамоти от XIV – XVII в.¹⁶ Добре е известно, че тези документи показват естественото развитие на среднобългарския език. От многото примери ще подбера писмото на сина на влашкия воевода Мирчо Стари, Михаил, от 22 юни 1418 г., където са градиращи благородническите степени: ... *слоуга* господства ми, или *волѣрин*, или *кнас* (Documenta 1966: 86 – 87). А в своята обширна кореспонденция бащата на прочутия Влад III Цепеш, Влад II, когото също наричали Дракула (1431 – 1446), непрекъснато пише писма до „слугите на господството“, които всъщност са негови боляри (Bogdan 1905: 54 – 56).

Много е характерен примерът със ... *слоуга* господства ми *Ивнѣш Влах*. В друго писмо става ясно, че Влад II Дракула му дава правото да спира преминаващите през планинските проходи в Карпатите между Влашко и Източна Трансилвания. Там пък *Йонѣш* е наречен с прякора *Витеса* (Bogdan 1905: 59 – 62). Така за пръв, но далеч не за последен път, във влахо-молдовските грамоти се появява интересният термин „вitezи“ и то не в художествена литература, а в официален документ.

Именно богатото документално наследство на Влашкото и Молдовското княжество се оказва разковничето на примерите от Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2. Преди всичко ще посоча изследването на класика на румънската медиевистика Николае Йорга върху армиите на двете средновековни държави. Той цитира т.нар. *Psaltirea Scheiană*, който се смята за първия ръкопис, изпълнен с кирилица на влашки език¹⁷. Според него по

¹⁶ Ще припомним и „благородните слуги“ на Иван Асен II в „Житието на св. Сава“ от Теодосий Хилендарец.

¹⁷ Дълго време румънските учени определяха този ръкопис дори в края на XV в., амаловажавайки така използвания в канцелариите на воеводите български

призива на князете на война първо са призовавани дребните благородници – „войници“, разделяни на корпуси от конници и стрелци (Iorga 1970: 28 – 29). Макар написан на влашки, ръкописът дава думата „войник“ в българската форма, а не *ostean* или *soldat*, както звучи в съвременния румънски език.

Йорга правилно се обръща към грамотите на сръбските крале Милутин и Стефан Душан, където терминът „войници“ се използва за обозначаване на дребните феодали. Очевидно към същата група благородници следва да се отнесат и споменатите в писмата на Иван Шишман от ръкопис № 298 на Румънската академия на науките. Понятието „воини“, „войници“ се среща и в Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2. Но влахо-молдовските документи дават много нова информация за тази прослойка. Според Кантакузиновата летопис от XVII в. княз Матей I Басараб (1632 – 1654) свиквал на бой „своите боляри и войници“ (Istoria Țării Românești 1960: 46, 111 – 112).

Н. Йорга, а по-късно Е. Стънеску (Stanescu 1971: 585 – 595) и В. Джорджеску (Georgescu 1981: 58 – 60), стигат до извода, който формулирах и аз, че „войниците“ са всъщност по-ниската част от корпуса на придворните и „господарските слуги“. Те в голяма степен отговарят на византийските военни прониари от XIV в. – стратиотите. А статута им се изяснява от една друга хроника – „Летописа на Молдова“ на Григор Урече, обхващащ периода от 1359 до 1594 г. В нея хронистът, пишейки за Юрг Кориатович, предполагаем потомък на молдовския воевода от XIV в. Йоан Богдан, отбелязва, че той „започнал да дава „очини“¹⁸ в държавата си на

език. Наскоро въз основа на изследването на водните знаци по хартията, *Psaltirea Scheiană* бе датиран прецизно в периода 1573 – 1578 г.

¹⁸ Отчина, бащина – наследствени феодални имоти.

„войниците“, което ги правело „вitezи“ във войската“ (Iorga 1970: 36) .

Вече е доказано, че в началото на съществуването на отвъддунавските княжества терминът „вitez“ означава благородния воин, рицар, който притежавал земя и изпълнявал, особено в Молдова, важни военни и политически задачи. В края на XIV и началото на следващия век някои от витезите там са били и членове на княжеския съвет и заседавали заедно с великите боляри на страната. Все пак трябва да се отбележи, че макар да се появяват с големите благородници, те от самото начало са по-различна категория от притежателите на най-едрите владения. С течение на времето политическото значение на витезите намалява, а след Александър Добрия (1400 – 1432) престават да са членове на съвета (Constantinescu 1942).

За да основе Молдова, пише Н. Йорга, същият Йоан Богдан дошъл от своята област Марамуреш, заобиколен от „войници“ и по-малък брой конници-рицари, които наричали „вitezи“. Тези молдовски рицари или вitezи имали социално положение като на някои *equites aulae* или *milites curiae* и през XVI в. наброявали около 3000 души. Особено важни са те в битките на воеводата Стефан Велики, където съставлявали „брилянтната болярска конница“. Тя обаче е унищожена през 1476 г. в битката при Валея Алба, където, според хрониките, „загинали много от великите боляри и добрите вitezи“. Вitezите в Молдова се проявявали като истински „почитатели“ на франкската мода, а решенията си господарят вземал с тяхно съгласие, което е изрично указано. Тези свои другари той уважавал много и се отнасял към тях любезно. Владетелят им дарявал завоюваните от армията територии и по негова милост – конфискувани и „пустеещи“ земи. В запазени писмени актове се казва, че дарението се извършвало за добра служба на съответното лице. Така

витезите принадлежали на княжеския двор, където в мирно време изпълнявали административни задачи, а при война се сбирали под командването на владетеля (Iorga 1970: 36 – 37).

Във влашките документи витезите се появяват по-рядко, отколкото в молдовските. Несъмнено обаче те вече са съществували при управлението на племенника на Мирчо Стари, Дан II, заемал влашкия престол с прекъсвания между 1420 и 1431 г. Тогава той моли своите съюзници, унгарците, които били по-силни и по-богати от него, да платят на отряд от 600 влашки конници и пешаци. Към молбата си добавя: „влашкият конник струва една перпера на ден като водещ, а трима влашки пешаци се задоволяват да получат общо една перпера“. А точно при наследилia го Влад II Дракула се подвизавал Витез Йонъш, охранявал проходите през Карпатите.

Броят на витезите във Влахия се увеличава забележимо към втората половина на XV в. Тогава в редиците им се вливат селяни, отличили се в битки с турците. В „Повест за воеводата Дракула“ се казва, че Влад III Цепеш, подобно на Стефан Велики, издигал в ранг на „витези“ онези, които се проявявали в сраженията. Витезите на Влад са отбелязани и в хрониката на сръбския еничар Константин от Островица под общото име „придворни“ („куртени“), но се появяват и във вътрешните документи след управлението на Дракула. Откроилите се във войните витези дължали славата си на своята храброст и в мирно време ставали придворни, изравнявайки се по ранг с предишните дворяни (Stoicescu 1968: 21 – 23).

Наред с домашните извори, много важни сведения за военната организация в Молдова през XV в. са оставили двама чужди хронисти – полякът Ян Длугош и италианецът Антонио Бонфиний. Те пишат, че Стефан Велики заповядал всеки „войник“ да се

яви в пълна бойна готовност под заплаха от смъртно наказание. Става дума за „войниците“, издигнати във „витези“ за добра военна „служба“. Ето описанието на Длугош на молдовската армия от 1465 г. (Iorga 1970: 110):

„Султанът заповяда да се подготви армия срещу Молдова, а Стефан [Велики], като събра под знамената всички, както воители, така и селяни, така че само жените и децата да останат у дома, тръгна пред тях, готов да умре с всичките си или да победи. Не само воините – „витези“, „войници“ и „юнаци“ – благородниците-боляри, но и всичките селяни той беше призовал на бой, като ги учеше, че всеки от тях е длъжен да защитава страната си. Ако хванеше някой селянин без стрели, лък и меч, или ако не дойде във войската с шпори¹⁹, той безмилостно го осъждаше да бъде обезглавен.“

Очевидно под „юнаци“ тук не се разбират никакви приказни храбреци, а съвсем конкретна група воители. Това се вижда и при описанието на битката на Стефан Велики срещу унгарския крал Матиаш Корвин през 1467 г. Тогава до него се нареждат слезлите от конете боляри – „витези“, „войници“ и „юнаци“, които със селска хитрост атакуват врага, презирайки блестящите конни битки в откритото поле. През този период е могло лесно да се издигнеш в йерархията чрез храброст. Голямата победа над турците при Васлуй през 1476 г. отново е пеша битка и сред „40 000 от мъжете на Стефан повечето бяха селяни“. Длугош завършва: „... [След победата] много селяни бяха издигнати от групата на пешите воители в групата на конниците и благородниците“.

Така се срещаме с още едно понятие, използвано в Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2. На няколко места там става дума за ...

¹⁹ Т.е. на кон, конник.

красниж юнакы²⁰ и те определено не са юнаците от народните приказки. Това се вижда ясно от пасажа, където се говори за Фелеш (Пелей) крал и неговите ... добрыж витезы и юнакы. „Юнаците“ пред Троя се сражават заедно с „витезите“ и са част от благородниците във войските.

Близостта на Троянската притча с разговорния език на влахо-молдовските грамоти е констатирана напоследък от Иван Г. Илиев в доклада му на XII-я симпозиум „Търновска книжовна школа“ (Илиев 2021). Той смята също, че този рицарски роман ляга в основата на южнославянския епос, като прави аналогия с песни за Крали Марко и Момчил и споменаваните там „витези“ и „юнаци“. Такъв извод несъмнено е правилен, но не решава въпроса за това, откъде се появяват въпросните термини.

Още Н. Йорга обръща внимание на този термин. Няколко примера от влашките грамоти от XV в. помагат да се види какво е било неговото съдържание в тази епоха. Най-рано срещаме понятието юнаци в кореспонденцията на воеводата Йоан Александър Алде (1431 – 1433). В краткото си управление той бил изправен пред ситуация, много подобна на тази, в която се е намирал Иван Шишман четири десетилетия по-рано. През 1432 г. турците предприемат масирано нападение на север от Дунав, като султан Мурад II изпраща най-добрите си военачалници Фируз бей, Балабан бей и Карач бей. Влашкият господар отчаяно се опитва да събере войски и праща регулярни писма, започващи със стандартното: Пишет господство ми ... Посланията са главно към болярите в Брашов – един проспериращ тогава град, контролиращ цяла Източна Трансилвания. Той ги умолява да помогнат: ... без вас не мож станжти прѣд ними, нѣ се съберете и стоите

²⁰ В среднобългарския смисъл на „красиви“, „мъжествени“.

готови. И още: ... колко можете спѣшѣте, колко войскѣ можете подвдигнѣт на скорѣ да доидѣт.

Йоан Александър обаче е изоставен от съюзниците си и от унгарския крал Сигизмунд и търси мир с турците, като отива лично при султана. Затова е обвинен в предателство, но се оправдава, че прави това, за да спаси земята си, ... колко ест встанжла. Воеводата обещава да служи на краля и на християнството с цената на живота си, а после обяснява причината за загубата на войната. Макар да се е събрала голяма войска, в нея няма добри бойци. Армията е от ... не соу справни и добри юнаци. Все соу млади момѣци ... не ни половица добрѣхѣ юнакѣ²¹ (Bogdan 1905: 40 – 49).

През същото столетие за „юнаци“ пишат и други воеводи. От тези писма става още по-ясно, че става дума за по-нискостоящи благородници, които оформят основната част на армията. Те трябва да се явят на военна служба по призива на господаря. Така Влад III Цепеш Дракула (1448 – 1476 с прекъсвания) заповядва преди голямата война с турците: ... юнаци да доидѣт кѣ господство ми да ми слоужит... господство ми. А че те са част от аристокрацията ясно се разбира от следващия пасаж в писмото: А господство ми га цѣм миловат и хранит, ѣко и слоугѣ господства ми (Bogdan 1905: 99). Дракула дава гаранция на „юнаците“, че на тях ще се гледа като на „господарски слуги“, а по-горе стана ясно какво означава това.

„Юнаци“ се споменават и в още няколко писма от втората половина на XV в. През 1474 г. воеводата Басараб III Стари тръгва да се бие с турците и пише окръжно: ... послите юнаци оу помощ и дайте им вѣружие. През 1478 – 1479 г. неговият приемник Басараб IV Млади

²¹ „... Не са оправни, силни и добри юнаци. Все са млади момци... не са и на половина добри юнаци.“

пък нарежда: ... юнаци да слоужет господину ни кралю²² (Bogdan 1905: 113, 132 – 133).

Н. Йорга не пропуска да разгледа въпроса за тези военни прослойки във Влахия и Молдова. Той заключава, че в йерархията на армиите на отвъддунавските княжества непосредствено под витезите са „войниците“ и „юнаците“. Видният румънски учен вижда директно българско влияние при формирането на тези понятия. Сравнява молдовските „войници“ с османските акънджии, които не са получавали заплата и били т.нар. „армия на интереса“, за която говорят по-късни източници (Iorga 1970: 36 – 37). Забележително е, че тези формирования се запазват до XVI и дори до XVII в. За „войници“ и витези става дума при Михаил Храбри (1593 – 1600), а Матей Басараб (1632 – 1654) водел армия от боляри и „войници“, както съобщава Кантакузиновата летопис (Istoria Tării Românești 1960: 64, 111 – 112). Няма съмнение, че тяхното съществуване е свързано с феодалната собственост, на която ще се спра в друго мое изследване.

Изследователите на Влашкото и Молдовското княжества често подчертават пряката връзка на тези аристократи със служенето на господаря. Затова те се определят и като дворани или коуртани (коуртѣи)²³. С. Стойческу е категоричен, че тези понятия идват от дворъ – административен и военен център на държавата, където се събирали придворните (Stoicescu 1968: p. 15). Ще припомним казаното по-горе относно същите термини в Троян-

ската притча от Cod. Vat. Slav. 2 и службата, която изпълнявали там болярите и витезите (дворѣж слоужити), Такава васална служба носят и „отроците“ на едрите благородници, еквивалентни на господарските слуги във Влахия и Молдова.

Трябва да се констатира и една сериозна разлика между двете отвъддунавски княжества. Н. Йорга отбелязва, че във влашката армия има по-малко селяни, отколкото в молдовската²⁴. Подредането на войската се извършва, като се имат предвид най-вече конниците. Освен болярите и придворните витези, има известен брой пеши „войници“ и „юнаци“. Ето защо в „Поченията“ на воеводата Нягое I Басараб (1512 – 1521) се препоръчва разделянето на болярите и господарските слуги, притежаващи „очини“, на три групи: „витези“, „войници“ и „юнаци“, повечето от които са пеши воители.

Такава организация е характерна за средновековната епоха, когато влашките и молдовските господари разчитали най-вече на конните боляри и пешите придворни благородници. В този период те напълно се покривали с придворните, т.нар. „господарски слуги“. След 20-те години на XVI в. в документите все по-рядко се говори за „витези“, „войници“ и „юнаци“ и постоянната армия от предишните векове остава в миналото (Iorga 1970: 107 – 108, 119).

Тук трябва непременно да се отбележи, че в духа на пресъздадената рицарска атмосфера, в Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2 се появяват доста термини, свързани със

²² Става дума за унгарския крал Матиаш Корвин, син на Ян Хуняди.

²³ От френското *la cour* (двор) – възприет в цяла Европа термин, с който се определя кралското обкръжение от благородници. Думата е засвидетелствана от X в. в смисъл на „открито пространство, заобиколено от стени“, но също и като *curt* – „резиденция на суверен и неговия антураж“. Смисъл за кралски двор добива след 1130 г., когато вече означава „събрание на васалите под егидата на суверена“.

²⁴ Йорга дава интересен пример със сблъсъка между власи и молдовци на 7 март 1471 г. Тогава за първи път армията от „придворни“ и боляри на влашкия воевода Радо III Красивия се среща с войската от „витези“, „войници“ и огромни селски тълпи на Стефан Велики. Власите са буквално смазани, а болярите им са заловени и посечени с изключение на двама. Точно тези селяни Стефан издига след битките за „витези“ и „придворни“, образувайки така нова категория царедворци (Iorga 1970: 71).

западноевропейско влияние. Вече разгледах случая с глагола *арматосати* и производните съществителни *арматосъ*, *аръматосиа*. Макар да ползват тези чуждици, преписвачите в Търновград от средата на XIV в. много добре са познавали старите понятия „броня“ и „доспехи“. В Попфилиповия вариант на Манасиевата хроника от ГИМ – Москва са отбелязани конни *оръжжнносца* и *брънники*. Тук е използвана старославянската дума *брънѣ*, свързана с понятията в други европейски езици като староангл. *byrne* и старонем. *Brünne*. Освен това в този пасаж отлично се долавя разликата между бронираните конници (рицарите) и техните оръженосци.

Западни влияния се усещат и в други елементи от въоръжението. Думите „копие“ и „копионосци“ се срещат и в двете книги от библиотеката на цар Иван Александър Асен. Заедно с тях в Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2 се появява терминът „сулица“ – *соулицникъ Фелеспонъ*. По Фасмер и Дал „сулица“ е метателно копие и това наименование се забелязва в славянски ръкописи още през XI – XII в. (Фасмер 1986: 801). Г. Шкриванич посочва думата „суличник“ в сръбската версия на Троянската притча от XV в. и я превежда като „копиеносец“ (Шкриванић 1955).

На друго място в Троянската притча от Манасиевата хроника обаче Хектор напада ахейците със *стрѣлоѡ габилотоѡ* и този термин определено буди интерес. Той идва от старофр. *javeline*²⁵, преминало в средновековния немски като *gabilot*. Дълго време се смяташе, че в българския вариант става дума за „гръцки огън“. В последно време бе открит точен паралел и то в рицарски роман от същото време. Става дума за прочутата поема в 28 840 стиха „Парсифал“ на Волфрам фон Ешенбах, написана в периода 1200 – 1210 г. Там *gabilôt*

е именно със значение на късо метателно копие (Pz 183, 16 – 17) и се смята, че е от вида на т.нар. „нерицарско“ въоръжение (Фомичева 2018: 146 – 152; Фомичева 2022: 122).

И в двете произведения се срещат военни понятия като *копионосцы*, *мечники*, *стрѣлцы*, *щитники*, *оръжники*, *оръжіе*, *мечъ*, *щитъ*, *стрѣла*. Много интересна е обаче появата в Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2 на термина *хилемъ* (шлем). Това е друго западно влияние, обяснено от Ф. Миклошич конкретно за този роман с трансформацията на думата от старориско-средновековния немски: *hēlm* > *helm* > *хлѣмъ* > *шлѣмъ* (Miklosich 1866: 1090).

Морската терминология е представена с думите *корабъ* и *катръга*²⁶. По-интересни са фортификационните понятия, използвани в Троянската притча. Наред с общия термин *градъ*, там се срещат всички варианти за „замък“, използвани в българския език през XIII – XIV в.²⁷ Става дума за заетата от Византия дума *пиргосъ* (гр. *πύργος*), турско-арабското *коула* и западното *кастелъ* (лат. *castellum*). Ще припомня, че именно през XIV в. у нас започват да се строят истински феодални замъци.

Какво може да се извлече от тези данни за българската действителност от XIV в., показана по оригинален начин в преписите на Манасиевата хроника от библиотеката на цар Иван Александър Асен? От тях научаваме редица нови понятия за определяне на българските аристократи, използвани у нас наред с известните термини – „велики“ и „мали“ боляри. Още в Попфилиповия вариант (ГИМ, Син. 38) се прави разрез на обществото. Начело е тънката върхушка на болярите от синклита, които са висшите аристократи – „мъже на кръвта“ и от „благородна кръв“. Надолу са „оръженосците“ и другите благородници от

²⁵ Късо метателно копие. Днес с това наименование е наречена системата преносими противотанкови ракети, използвани във войната в Украйна.

²⁶ Гребен кораб, галера.

²⁷ Самата дума „замък“ не съществува в езика по това време.

войнството, а на дъното – „простите хора“. Изброяването на отделните родове войска не оставя съмнение за военния характер на аристокрацията.

Картината от Син. 38 в ГИМ – Москва обаче не може да се сравнява с панорамата в Троянската притча във Ватиканския препис. Аристокрацията („властели“, „боляри“) е ясно отделена от простолюдието („долните хора“). Напълно се потвърждават и направените наблюдения за термина „войници“ като най-ниската, но най-голяма група благородници в България през XIV в. Очевидно у нас е използвано понятието „вitezи“, определящо цялата прослойка от благородни конни воители, близка по характер до западното рицарство. Много интересни са незабелязаните преди в историографията „юнаци“, за които е доказано, че във Влахия и Молдова се появяват под българско влияние. На базата на същите влахо-молдовски паралели трябва да се предполага, че това е междинен слой между аристокрацията и селячеството, преди всичко пешни воители, които при проява на храброст и лоялност към господаря могат да станат благородници.

Троянската притча дава забележителна информация за отношенията в средите на аристокрацията. „Отроците“ в нея са васално зависимите от сюзерена по-дребни благородници, отговарящи на влахо-молдовските „господарски слуги“. Те са част от „двора“ на високопоставените аристократи („боляри“, „велможи, „властели“, „урове“, „господини“, „воеводи“). Там те изпълняват главно военна служба, наречена „дворба“. От нея идва засвидетелстваната в отвъддунавските княжества позиция „дворанин“, която не е отразена в книгите от царската библиотека, но трябва да се подразбира.

В Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2 са упоменати някои типични феодални и рицарски обичаи. Например там е описан ри-

царски двубой, в който накрая един витез пробожда друг зад щита му. Има и турнирно надбягване, където... добри витези играах на фарижохъ („добрите витези се състезаваха с конете си“).²⁸ Особено интересни обаче са призивите за свикване от суверена на подвластните му хора с цел война или някакви други дейности.

Така, когато трябва да се изгражда крепостта на Троя, Приам свиква целия народ – жреци, гадатели, аристократи и обикновени хора (... призва же вса прор(о)ксы, и врачевы, и властела, и нижнаа люди троискыж). Най-важни са призивите, с които господарите събират армията за война. Обидени от Парис, гръцките вождове започват да свикват отрядите си: ... реч(е) Менелае ц(а)р[ъ] по гръц[ъ]х силнж воискж събрати. За него призоваването на армията е даденост, която не следва да се обсъжда: моа дружина мнѣ слоужити. Най-сетне главнокомандващият Агамемнон... събравша силнж воискж поити подъ Трож, и приде напръд.

По пътя към Авлида на брега на протока, разделящ континентална Гърция от остров Евбея, към войската се присъединяват с отрядите си главните герои – Ахил, Аякс Теламонид, Паламед и др. В Троянската притча няколко пъти изрично е указано, че те идват с корабите си... на помощь Мене[ла]оушоу ц(а)рю безъ заповѣди. Този пасаж е изключително важен, защото показва, че по-нископоставените благородници се присъединяват към суверена не със заповед, а по васално задължение.

Тук трябва да се припомни споменатата система *ban/arrière-ban* в Западна Европа през XII – XIV в. Както се каза, при пълния *arrière-ban* се събират всички – благородници и хора от народа. После идва по-ефективното правило *semonce générale des nobles*, при

²⁸ В този препис на Троянската притча конете са наричани фарижы, което също е западна заемка. Фасмер сочи, че това е понятие за породист кон, кон-бегач, привеждайки пример с полското *farys*, заето от средновисоконемското *vârîs*.

което се свикват само преките васали на краля (херцози и графове), длъжници му подчинение според клетвата („омаж“). Това е същинският „бан“ в най-старото му значение на „прокламация“, при който не става дума за заповед, а за призив за изпълнение на васалните задължения. Чрез нея на благородните барони елегантно се напомня за военните им obligations в името на дълга за вярност. Вече отбелязах, че през XIV в. този акт измества остарелия феодален *cum servitio debito* (дължима услуга).

Именно в този смисъл трябва да се разглеждат и писмата на Иван Шишман до неговите военачалници в ръкопис № 298 от Библиотеката на Румънската академия на науките. Те не са класически заповеди, а изпълнени с уважение призови до болярите за изпълнение на техните задължения. Троянската притча от средата на XIV в. напълно потвърждава съществуването на такива взаимоотношения в Българското царство.

В тази насока отново се откриват преки аналогии във влахо-молдовските документи. Доказано е, че през XIV – XVI в. войните на север от Дунав се водят най-вече от „малката армия“, съставена от болярите, господарските слуги и придворните. Т.нар. „голяма армия“ на страната, в която участват също селяните и търговците, се свиква в случай на голяма опасност за страната (Stoicescu 1968: 290). Такава организация във Влахия е съществувала вече в края на XIV в. при Мирчо Стари. В негов акт от 1415 г. едно село е освободено от задължения, но се добавя, че селяните са задължени да участват в „голямата войска“ (великѡ воискѡ). Този израз се среща и в други грамоти на същия влашки воевода (Bogdan 1903).

Войската е събирана чрез призив, отправян към цялата страна. Това масово свикване е наречено „събиране на голямата армия“, а терминът се появява през XIV в. Михаил

Храбри организира специална група от „вербовчици“, които призовават хората в армията. С един документ той освобождава граждани на Târgșor от служба, като нарежда на „тези, които набират армията“, да ги оставят на мира (Panaitescu 1936).

Що се отнася до „малката армия“ – болярските дружини, то те са имали други правила. С. Стойческу отбелязва, че във Влахия придворните и господарските слуги, които не се явят в армията в случай на война или дезертират, са били заплашени със загуба на главата или на „очината“ (Stoicescu 1968: 290). Същото се отнася и за Молдова, където, според Ян Длугош, Стефан Велики заповядал всеки „войник“ да е готов с коня и оръжията си, а който не изпълни това задължение, е наказван безмилостно със смърт (Iorga 1970: 59).

Тези примери са много близки до постулатите в „Законника на Стефан Душан“ и други сръбски документи от XIV в., където се постановява отнемане на имота и дори наказание със смърт на неявилите се при повикване в армията власти. Явно това са общи положения, имали своето приложение и в Българското царство. За съжаление запазените данни са твърде малко, за да може да се изгради точна представа за механизма, по който е ставало набирането на боляри и обикновени бойци през XIV в. Синхронните действия на Мирчо Стари обаче позволяват да се предположи, че поставеният под същата страшна османска заплаха Иван Шишман вероятно по подобен начин е опитвал да свика всички годни да носят оръжие под бойните знамена.

В своето голямо изследване Радмила Маринкович свързва Троянската притча от Cod. Vat. Slav. 2 с един друг рицарски роман – този за Александър Велики. Въпросната история е разказана първо от Псевдо-Калистен в края на IV в. пр. Хр., а във византийската литература навлиза чрез преработката на

Клитарх от Александрия. След създаването си, произведението се разпространява сред народите на Изтока, където първо е преведено от гръцки на средновековен персийски, сирийски, а след това – на арабски и иврит. В западния романски свят разказът за Александър Велики навлиза под името *Roman d'Alexandre*, като френският вариант е създаден от Алберик от Безансон през първата половина на XII в. и слага отпечатък върху редица по-късни версии. Романът за Александър се разпространява широко и жъне огромен успех, особено в европейските владетелски дворове (Павловић 2012: 7 – 9).

Първият славянски превод на тази история е направен в България още през X в. (Христова, Христова-Шомова 2015: 9, бел. 3 – 4). За моето изследване обаче е важна изпълнената в първите десетилетия на XIV в. версия, известна като сръбска Александрия (Александрида). Това е рицарски роман, който, подобно на Троянската притча, идва на Балканите от Западна Европа през Адриатическото крайбрежие. Оттам той се озовава в Сръбското кралство, където е преведен вероятно от латински на средновековен сръбски език (Афанасьева 1984: 31 – 44).

От Р. Маринкович насам това произведение е непрекъснато обект на разработка от страна на сръбските учени, като през 2023 г. стана тема и на докторска дисертация (Живковић 2023). Аз няма да се занимавам подробно с него, но ще отбележа, че според същите проучвания, този роман съответства на реални обществени отношения и на своеобразната „рицарска култура“, властвала в двора на Неманичите, особено по време на Стефан Дечански и Стефан Душан“ (Павловић 2012: 10).

И наистина в рицарския роман за Александър Велики пак се срещаме с храбри, силни и ч(ъ)стни витези. Особено добре това се вижда в образа на главния персонаж, който няма нищо общо с античния прототип. Алек-

сандър е представен като закрилник на християнството и е неразривно свързан с модела на владетеля воин, на средновековния „господин“. Великият античен герой се превръща в идеален християнски монарх-войник, в който могат да бъдат разпознати някои характеристики на рицарите от западен тип или „вitezите“ в романите (Павловић 2012: 12).

Както в Троянската притча, на страниците на Александрида се разгръщат подвизите на... велици же велмоужје. и прочи вitezи, и вси ини конници. М. Живкович разглежда различни преводи на литературното произведение и забелязва, че често днешните преводачи приравняват понятията „вitezи“ и „конници“. Това се дължи на факта, че в съвременните езици думата „рицар“ обикновено е синоним на „войник конник“ (Живковић 2023: 196). Сръбският учен прави любопитното сравнение на Александрида със синхронните византийски романи от епохата на Палеолозите, появили се също чрез западни оригинали. Той посочва преводите от гръцки език на Г. Бетс, който дава понятието *στρατιώτης*, когато се има предвид „рицар“, като се застрахова, че има семантична промяна в нейното значение (Betts 2018: XXXIV). А в самите френски *romans d'Antiquité* „понятието *chevalier* (рицар) е най-вероятен превод на думите *miles* (войник) и *eques* (конник)“ (Petit 2002: 101).

Така отново на преден план излиза връзката между отделните понятия за средновековните аристократи в различните европейски държави. Изследователите отбелязват описаните в романа отношения на васалитет между благородниците, на рицарска доблест („вitezство“); споменаването на наследствените имоти от типа на феода – „бащините“; на рицарски турнири с двубои, в които се чупят копия (... и стекша се вба копия вблومیше...); на стрелба и изкусна езда; дори на наличието на хералдически изображения²⁹. Р. Маринкович

²⁹ В Александрида става дума за хералдически мотив (вельгъ) с изображение на лъв върху щитовете.

подчертава, че сръбската Александрида е израз на „вече формиран стил, който има установени изрази за феодалния начин на живот и разбиране“ (Маринковић 1986а: 29 – 30).

Милош Живкович разглежда Александрида и Троянската притча в неразривна връзка и е категоричен, че идеята за рицарството или „витежството“ е заета в сръбския ръкопис от романа за Троянската война (Живковић 2023: 162). В този ред на мисли едва ли е случайно, че един от най-добрите преписи на това литературно произведение се намира в българската Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ под № 771. Става дума за открит по българските земи екземпляр от 30-те – 40-те години на XV в., съдържащ и множество миниатюри. В него един до друг са вместени и двата рицарски романа – Троянската притча и Александрида (Софијска илюстрирана Александрида, 1987). Заключение на изследователите е, че „независимо от факта, че е възникнал в сръбско книжовно средище, ръкописът дълги векове е бил използван в българска езикова среда“ (Христова, Христова-Шомова 2015: 9).

Милош Живкович е добре запознат със съвременните изследвания върху феодализма и по-точно с публикациите на Сюзън Рейнолдс, в които се ограничава силно зоната за неговото разпространение в Европа. Сръбският учен предлага нестандартния поглед на литературен историк върху проблема, цитирайки известния проучвател на средновековната поезия Родерик Бийтън. Той не смята феодализма за характерен на византийския свят, но вижда използването на неговите мотиви като внушение на въображаеми репрезентации на Запада (Beaton 2003: 155).

Това води до още една възможност терминът „феодализъм“ да се използва при изучаване историята на балканските народи от XIV в. Естествено, литературата не предава точно „фактичката“ картина на света. Сръбската Александрида е в духа на „латинските“

романи, като взема идеята за „витежство“ (рицарство) чрез Троянската притча. Византийските и южнославянските любовно-рицарски произведения създават свои собствени, специални изрази, които Живкович нарича „литературен феодализъм“. Ето защо, когато се говори за сръбската Александрида, може да се използва терминът „феодализъм“, но в кавички. Но той смята, че понятието „феодализъм“ все пак има реален смисъл на Балканите в средата на XIV в. (Живковић 2023: 192).

От казаното дотук следва да се заключи, че в личната библиотека на цар Иван Александър Асен през XIV в., наред с преписите на Манасиевата хроника и вместената там Троянска притча, вероятно е имало и препис на западния роман за Александър. Със сигурност там се намирили и други рицарски четива, с които се образували царските деца и други високопоставени лица в двора. А използваните термини не са били само на книга, но са имали място в реалния живот на българското общество. Едно общество, което със сигурност е вървяло към феодализация от западен тип – процес, прекъснат по най-груб и безцеремонен начин от варварското османско нашествие.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

- Ангелов 2003:** П. Ангелов. Институции и административна уредба на средновековна България. – В: *История на българите. От древността до края на XVI в.* София, 2003, 396 – 405. [P. Angelov. Institutsii i administrativna uredba na srednovekovna Bulgaria. – V: *Istoria na balgarite. Ot drevnostta do kraja na XVI v.* Sofia, 2003, 396 – 405.]
- Афанасьева 1984:** Е. Афанасьева. К вопросу о связях древнегреческой, среднегреческой и сербской редакций романа об Александре Македонском. – В: *Древнерусская литература, источниковедение.* Ленинград, 1984. [E. Afanaseva. K voprosu o svyazakh drevnegrecheskoj srednegrecheskoj i serbskoj redaktsiy romana ob Aleksandre Makedonskom. – V: *Drevnerusskaya literatura. istochnikovedenie.* Leningrad. 1984.]
- Биярски 1998:** И. Биярски. Институциите на средновековна България. Второ български царство (XII – XIV век). София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1998. [I. Bilyarski. *Institutsiite na srednovekovna Bulgaria. Vtoro balgarski tsarstvo (XII – XIV vek).* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1998.]
- Благојевић 2007:** М. Благојевић. Земљораднички закон – средњеveковни рукопис. Београд: САНУ, 2007. [M. Blagojević. *Zemljoradnički zakon – srednjevekovni rukopis.* Beograd: SANU, 2007.]
- Божилов и др. 2010:** И. Божилов, А. Тотоманова, И. Биярски. *Борилов синодик. Издание и превод.* София: ПАМ, 2010. [I. Vozhilov, A. Totomanova, I. Bilyarski. *Borilov sinodik. Izdanie i prevod.* Sofia: PAM, 2010.]
- Бубало 2010:** Ђ. Бубало. *Душанов законик.* Београд, 2010. [Đ. Bubalo. *Dušanov zakonik.* Beograd, 2010.]
- Бубало 2015:** Ђ. Бубало. Време Законника Стефана Душана. – В: *Вестник Волгоградского государственного университета*, 20, 2, 2015. [Đ. Bubalo. *Vremya Zakonnika Stefana Dushana.* – V: *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta*, 20, 2, 2015]
- Велинова 2013а:** В. Велинова. *Среднобългарският превод на хрониката на Константин Манасий и неговият литературен контекст.* София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2013. [V. Velinova. *Srednobalgarskiyat prevod na hronikata na Konstantin Manasiy i negoviyat literaturnen kontekst.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013.]
- Велинова 2013б:** В. Велинова. *Среднобългарският превод на хрониката на Константин Манасий и неговият литературен контекст. Автореферат на дисертация.* София, 2013. [V. Velinova. *Srednobalgarskiyat prevod na hronikata na Konstantin Manasiy i negoviyat literaturnen kontekst.* Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2013.]
- Дворник 2001:** Ф. Дворник. *Славяне в европейской истории и цивилизации.* Москва, 2001. [F. Dvornik. *Slavyane v evropeyskoj istorii i tsivilizatsii.* Moskva, 2001.]
- Джурова и др. 1985:** А. Джурова, К. Станчев, М. Япунджич. *Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека.* София: Свят, 1985. [A. Dzhurova, K. Stanchev, M. Yapunzhich. *Opis na slavyanskite rukopisi vav Vatikanskata biblioteka.* Sofia: Svyat, 1985.]
- Жаворонков 1998:** П. Жаворонков. Представления Георгия Акрополита о знатности и структуре никейской знати. – *Византийский временник.* 1998, 55 (80), Ч. 2. [P. Zhavoronkov. *Predstavlenia Georgia Akropolita o znatnosti i strukture nikeys-*

- koj znati. – *Vizantiyskiy vremennik*. 1998, 55 (80), Ch. 2.]
- Живковић 2023:** М. Живковић. *Српска Александрида и византијске редакције романа о Александру*. Докторска дисертација, Београд, 2023. [М. Živković. *Srpska Aleksandrida i vizantijske redakcije romana o Aleksandru*. Doktorska disertacija, Beograd, 2023.]
- Живот 1860:** *Живот Светога Саве, написао Доментијан*; на свијет издало „Друштво србске словесности“ трудом Ђ. Даничића. Београд, 1860. [*Život Svetoga Save, napisao Domentijan*; na svijet izdalo „Društvo srbske slovesnosti“ trudom Ђ. Daničića. Beograd, 1860.]
- Ивановић 2014:** М. Ивановић. Развитаk војне службе као основ формирања властеоског слоја у српској средњовековној држави. – *Војноисторијски гласник*, 2014, 1. [М. Ivanović. *Razvitak vojne službe kao osnov formiranja vlasteoskog sloja u srpskoj srednjovekovnoj državi*. – *Vojnoistorijski glasnik*, 2014, 1.]
- Илиев 2021:** (под печат) И. Илиев. За някои съответствия между „Троянската притча“ и българския юнашки епос и за произхода на последния. – В: XII международен научен симпозиум „Търновска книжовна школа“. Велико Търново, 2021. [И. Iliev. *Za nyakoi sootvetstvia mezhdu „Trojanskata pritcha“ i balgarskia yunashki epos i za proizhoda na poslednia*. – V: *XII mezhdunaroden nauchen simpozium „Tarnovska knizhovna shkola“*. Veliko Tarnovo, 2021.]
- Ильинский 1911:** Г. Ильинский. Грамоты болгарских царей. – В: *Древности. Труды славянской комиссии Императорского Московского археологического общества*, 5. Москва, 1911. [G. Ilynskiy. *Gramoty bolgarskih tsarey*. – V: *Drevnosti. Tруды slavyanskoj komissii Imperatorskogo Moskovskogo arheologicheskogo obshtestva*, 5. Moskva, 1911.]
- Калоянов, Спасова 2011:** А. Калоянов, М. Спасова. Исторически свидетелства в текстове от XIV – XVI век за избитите след 1393 г. сто и десет търновски първенци. – *България, българите и Европа – мит, история, съвремие*, IV, 2011, 1, 300 – 308. [А. Kaloyanov, М. Spasova. *Istoricheski svidetelstva v tekstove ot XIV – XVI vek za izbitite sled 1393 g. sto i deset tarnovski parventsi*. – *Bulgaria, balgarite i Evropa – mit, istoria, savremie*, IV, 2011, 1, 300 – 308.]
- Коцева 1980:** Е. Коцева. Приписка 1350/1360 гг. в сборнике Прывослава (Рукопись времени Иоанна Александра и Иоанна Шишмана, хранящийся в Софийской Народной библиотеке им. Кирилла и Мефодия). – *Byzantinobulgarica*, 6, 1980, 247 – 258. [Е. Kotseva. *Pripiska 1350/1360 gg. v sbornike Pрыvoslava (Rukopisy vremeni Ioanna Aleksandra i Ioanna Shishmana, hranyashtiysya v Sofiyskoj Narodnoy biblioteke im. Kirilla i Mefodia)*. – *Byzantinobulgarica*, 6, 1980, 247 – 258.]
- Кршљанин 2013:** Н. Кршљанин. *Српске средњевековне повеље као извор Душановог Законака, докторска дисертација*. Универзитет у Београду, правни факултет. Београд, 2013. [Н. Krshљanin. *Srpske sredњevekovne povelje kao izvor Dushanovog Zakonika, doktorska disertacija*. Univerzitet u Beogradu, pravni fakultet. Beograd, 2013.]
- Маринковић 1961 – 1962:** Р. Маринкович. Јужнословенски роман о Троји. – *Анали филолошког факултета*. Београдски универзитет. Св. 1 1961 – 1962. [Р. Marinković. *Južnoslovenski roman o Troji*. – *Anali filološkog fakulteta*. Beogradski univerzitet. Sv. 1 1961 – 1962.]
- Маринковић 1986а:** Р. Маринковић. *Р. Роман као књижевни род у средњовековној књижевности Јужних и Источних Словена*. Радмила Маринковић (ур.). *Роман о Троји*. Роман о Александру Великом.

- Београд: Просвета – Српска књижевна задруга, 1986. [R. Marinković. *R. Roman kao književni rod u srednjovekovnoj književnosti Južnih i Istočnih Slovena. Radmila Marinković (ur.). Roman o Troji. Roman o Aleksandru Velikom*. Beograd: Prosveta – Srpska književna zadruka, 1986.]
- Маринковић 1986б:** Р. Маринковић. *Јужнословенски Роман о Троји. Радмила Маринковић (ур.). Роман о Троји. Роман о Александру Великом*. Београд: Просвета – Српска књижевна задруга, 1986. [R. Marinković. *R. Roman kao književni rod u srednjovekovnoj književnosti Južnih i Istočnih Slovena. Radmila Marinković (ur.). Roman o Troji. Roman o Aleksandru Velikom*. Beograd: Prosveta – Srpska književna zadruka, 1986.]
- Матеич 1980:** П. Матеич. Ефрем и български сборник от края на XIV в. – В: *Търновска книжовна школа*. II, 1. София, 1980. [P. Mateich. Efrem i balgarski sbornik ot kraja na XIV v. – V: *Tarnovska knizhovna shkola*. II, 1. Sofia, 1980.]
- Милтенова 2003:** А. Милтенова. Похвали за български владетели. – В: *Старобългарска литература. Енциклопедичен речник*. София, 2003. [A. Miltenova. Pohvali za balgarski vladeteli. – V: *Starobalgarska literatura. Entsiklopedichen rechnik*. Sofia, 2003.]
- Мининкова 2004:** Л. Мининкова. Дружинник домонголской Руси: общественный статус и эволюция. – *Известия вузов. Северокавказский регион*. Общественные науки, 2004, № 2. [L. Mininkova. Druzhinnik domongolskoy Rusi: obshchestvennyy status i evolyutsiya. – *Izvestiya vuzov. Severokavkazkiy region. Obshchestvennye nauki*. 2004. № 2.]
- Николов 2002:** Й. Николов. *История на средновековния свят. Т. I. Средновековно общество. Феодализъм и феодални отношения*. София, 2002. [Y. Nikolov. *Istoria na srednovekovnia svyat. T. I. Srednovekovno obshtestvo. Feodalizam i feodalni otnoshenia*. Sofia, 2002.]
- Овчаров 1996:** Н. Овчаров. Последната война на цар Иван Шишман. – *Palaeobulgariса*, XX, 1996, 1, 62 – 85. [N. Ovcharov. Poslednata vojna na tsar Ivan Shishman. – *Palaeobulgariса*, XX, 1996, 1, 62 – 85.]
- Овчаров 2016:** Н. Овчаров. Цар Иван Шишман. *Защитникът на Отечеството*. София, 2016. [N. Ovcharov. *Tsar Ivan Shishman. Zashitnikat na Otechestvoto*. Sofia, 2016.]
- Овчаров 2022а:** Н. Овчаров. *Господарите на Крън и техните съкровища*. София, 2022. [N. Ovcharov. *Gospodarite na Kran i tehните sakrovishta*. Sofia, 2022.]
- Овчаров 2022б:** Н. Овчаров. Крънският апанаж и въпросът за навлизането на феодални отношения в България през XIV в. – *Епохи*, XXX, 2022, 1, 88 – 104. [N. Ovcharov. Kranskiyat apanazh i vaprosat za navlizaneto na feodalni otnoshenia v Bulgaria prez XIV v. – *Epoхи*, XXX, 2022, 1, 88 – 104.]
- Овчаров 2023:** Н. Овчаров. Семантичен анализ на изображенията върху известния капител на цар Михаил III Шишман от Царевец във Велико Търново. – *Известия на Националния исторически музей*, XXXVI, 2023, 243 – 262. [N. Ovcharov. Semantichen analiz na izobrazheniyata varhu izvestnia kapitel na tsar Mihail III Shishman ot Tsarevets vav Veliko Tarnovo. – *Izvestia na Natsionalnia istoricheski muzey*, XXXVI, 2023, 243 – 262.]
- Овчаров, Стоименов 1994:** Н. Овчаров, Д. Стоименов. Нови виждания за цар Иван Шишман и края на Търновското царство по данни от средновековните ръкописи. – *Palaeobulgariса*, XXIII, 1999, 4. [N. Ovcharov, D. Stoimenov. Novi vizhdania za tsar Ivan Shishman i kraja na Tarnovskoto tsarstvo po dannii ot srednovekovnite rakopisi. – *Palaeobulgariса*, XXIII, 1999, 4.]

- Овчаров, Коджаманова 2003:** Н. Овчаров, Д. Коджаманова. *Перперикон и околните твърдини през Средновековието. Крепостното строителство в Източните Родопи*. София, 2003. [N. Ovcharov, D. Kodzhamanova. *Perperikon i okolnite tvardini prez Srednovekovieto. Krepостното stroitelstvo v Iztocnite Rodopi*. Sofia, 2003.]
- Павловић 2012:** В. Павловић. Роман о Александру Великом у средњовековној Србији: Витешки модел и портрет владар-ратника. – В: *Зборник Матице српске за историју*. 85, Нови Сад, 2012. [В. Pavlović. Roman о Aleksandru Velikom u srednovekovnoj Srbiji: Viteški model i portret vladara-ratnika. – V: *Zbornik Matice srpske za istoriju*. 85, Novi Sad, 2012.]
- Поляковская 2003:** М. Поляковская. Византия в контексте европейской средневековой государственности: Проблема лидера и темпов развития – *Византия. Византийцы. Византинисты*. Екатеринбург, 2003. [М. Polyakovskaya. Vizantiya v kontekste evropeyskoj srednovekovoy gosudarstvennosti: Problema lidera i tempov razvitiya – *Vizantiya. Vizantiytsy. Vizantinisty*. Ekaterinburg. 2003.]
- Попов 2011:** С. Попов. *Замъкът в Европа и България през Средните векове*. София: Колхида, 2011. [S. Popov. *Zamakat v Evropa i Bulgaria prez Srednite vekove*. Sofia: Kolhida, 2011.]
- Попов 2017:** Т. Попов. *Българската държавна традиция във Влашката низина, Молдова и Бесарабия от края на XII до края на XV в.* София: Пропелер, 2017. [Т. Popov. *Balgarskata darzhavna traditsia vav Vlashkata nizina, Moldova i Besarabia ot kraja na XII do kraja na XV v.* Sofia: Propeler, 2017.]
- Попов 2019:** Т. Попов. Влияние на българската държавна традиция върху институциите на Дунавските княжества (XIV – XVII в.). – В: *ГСУ ИФ*. Т. 103, 2019. [Т. Popov. Vliyanie na balgarskata darzhavna traditsia varhu institutsiite na Dunavskite knyazhestva (XIV – XVII v.). – V: *GSU IF*. T. 103, 2019.]
- Попруженко 1928:** М. Попруженко. *Синодик царя Борила*. – В: Български старини. София, 1928. [М. Popruzhenko. *Sinodik tsarya Borila*. – V: *Balgarski starini*. Sofia, 1928.]
- Словарь 1975:** *Словарь русского языка XI – XVII вв.* II. Москва, 1975. [Slovar' russkogo yazyka XI – XVII vv. II. Moskva, 1975.]
- Софијска илустрована Александрида 1987:** *Софијска илустрована Александрида. Фототипско издање* (съвместно издание на Българската и Сръбската археографска комисия). Београд. 1987. [*Sofijska ilustrovana Aleksandrida. Fototipско izdanje* (съвместно izdanie на Bъlgarskata i Srъbskata arheografska komisija). Beograd. 1987.]
- Тарановски 1996:** Т. Тарановски. *Историја српског права у Немањинској држави*. Београд, 1996. [Т. Taranovski. *Istorija srpskog prava u Nemanjińkoj држави*. Beograd, 1996.]
- Фасмер 1986:** М. Фасмер. *Этимологический словарь древнерусского языка*. I. Москва, 1986 – 1987. [М. Fasmer. *Etimologicheskiy slovar drevnerusskogo yazyka*. I. Moskva. 1986 – 1987.]
- Фомичева 2018:** А. Фомичева. „Нерыцарское“ в рыцарском: особенности состава лексико-тематической группы „оружие“ в средневерхненемецкой куртуазной литературе. – *Stephanos*, 3, 2018, 29. [А. Fomicheva. „Nerytsarskoe“ v rytsarskom: osobennosti sostava leksiko-tematicheskoy gruppy „oruzhie“ v sredneverkhnemetskoj kurtuaznoy literature. – *Stephanos*, 3, 2018, 29.]
- Фомичева 2022:** А. Фомичева. *Эволюция лексической синонимии в средневерхненемецком эпосе. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филол.* Наук.

- Москва, 2022. [A. Fomicheva. *Evoljutsiya leksicheskoj sinonimii v sredneverkhnenemetskom epose. Dissertatsiya na soiskanie uchenoy stepeni kandidata filol. Nauk.* Moskva, 2022.]
- Христова, Христова-Шомова 2015:** Б. Христова, И. Христова-Шомова. Древен истинен оракул. – *Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“ Филозофски факултет. Специалност Библиотечно-информационни науки*, VII, 2015. [B. Hristova, I. Hristova-Shomova. *Dreven istinen orakul. – Godishnik na SU „Sv. Kliment Ohridski“ Filozofski fakultet. Spetsialnost Bibliotechno-informatsionni nauki*, VII, 2015.]
- Цолић 2021:** А. Цолић. *Синтаксичке одлике Романа о Троју*. Докторска дисертација. Нови Сад, 2021. [A. Colić. *Sintaksičke odlike Romana o Troji*. Doktorska disertacija. Novi Sad, 2021.]
- Цонев 1892:** Б. Цонев. За произхождението на Троянската притча. – В: *Сборник за народни умотворения. VII*. Софија, 1892. [B. Tsonev. *Za proizhozhdenieto na Troyanskata pritcha. – V: Sbornik za narodni utovorenia*. VII. Sofia, 1892.]
- Шкриванић 1955:** Г. Шкриванић. *Прилог за разјашњење неких назива оружја у народних умотворинами*, НЈ, н. с., св. 3-4, 1955. [G. Škrivanić. *Prilog za razjašnjenje nekih naziva oružija u narodnih utovorinami*, NJ, n. s., sv. 3 – 4, 1955.]
- Bagge et al. 2011:** S. Bagge, M. Gelting, T. Lindkvist (eds). *Feudalism: new landscapes of debate*. Turnhout, 2011.
- Bartusis 1982:** M. Bartusis. On the Status of Stratiotai during the Late Byzantine Period. – *Zbornik radova Bizantojskog instituta*, 21, 1982.
- Bartusis 1992:** M. Bartusis. *The late Byzantine army: arms and society, 1204 – 1453*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992.
- Beaton 2003:** R. Beaton. *The Medieval Greek Romance*. New York, London: Routledge, 2003.
- Betts 2018:** G. Betts. *Three Medieval Greek Romances: Velthandros and Chrysandza, Kallimachos and Chrysorroï, Livistros and Rodamni*. Edited and translated by Gavin Betts. Routledge: Abingdon, 2018.
- Bloch 1939:** M. Bloch. *La société féodale*. Paris, 1939.
- Bogdan 1903:** I. Bogdan. Un hrival lui Mircea cel Bătrîn din 10 iunie 1415. – *Analele Academiei Române*, XXVI, 1903, 4.
- Bogdan 1905:** I. Bogdan. *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI. Volumul 1 – 1413 – 1508*. București, 1905.
- Constantinescu 1942:** N. Constantinescu. *Formarea „vitejilor“ la romani în evul mediu*. București, 1942.
- Contamine 2004:** P. Contamine. *Guerre, état et société à la fin du Moyen Âge Études sur les armées des rois de France 1337 – 1494*. Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales Paris, I, 2004.
- Documenta 1966:** *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească. Vol. I (1247 – 1500)*, ed. Panaitescu P. P. și Mioc D. București, 1966.
- Froissart 1860:** J. Froissart. *Chroniques*. éd. S. Luce, G. Raynaud, L. et A. Mirot, t. IV. Paris, 1860.
- Ganshof 1944:** F. Louis Ganshof. *Qu'est-ce que la féodalité*. Bruxelles, 1944.
- Georgescu 1981:** V. Georgescu. *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*. București, 1981.
- Haldon 1993:** J. Haldon. *The State and the Tributary Mode of Production*. Londres-New York, 1993.
- Hintze 1929:** O. Hintze. *Wesen und Verheritung des Feudalismus*. – In: *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse*. Leipzig, 1929.

- Iorga 1970:** N. Iorga. *Istoria armatei romane. Vol. I.* București, 1970.
- Istoria Tării Românești 1960:** *Istoria Tării Românești, 1290 – 1690: Letopisețul Cantacuzinesc*, Întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu. București, 1960.
- Ivanova 1988:** K. Ivanova. Un renseignement nouveau dans un manuscrit bulgare du XIVs. au sujet de la résistance du tsar Ivan Sisman contre les Ottomans près de Nicopol. – *Etudes balkaniques*, 1, 1988, 88 – 94.
- Kalužniacki 1971:** E. Kalužniacki. *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375 – 1393)*. London, 1971.
- Kazhdan 1993:** A. Kazhdan. State, feudal and private economy in Byzantium. – *Dumbarton Oaks Papers*. 47, 1993.
- Kazhdan, Constable 1982:** A. Kazhdan, G. Constable. *People and Power in Byzantium*. Washington, 1982.
- Maksimovic 1988:** L. Maksimovic. *The Byzantine Provincial Administration under the Palaiologoi*. Amsterdam, 1988.
- Malatras 2023:** C. Malatras. *Social Stratification in Late Byzantium*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2023.
- Miklosich 1866:** F. Miklosich. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Wien. 1862 – 1866.
- Obolensky 1971:** D. Obolensky. *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500 – 1453*. New York, 1971.
- Oikonomides 1998:** N. Oikonomides. Liens de vassalité dans un arpanage byzantin du XIIe siècle. – In : AETOS. Studies in hon. Cyril Mango. Stuttgart-Leipzig, 1998.
- Ostrogorsky 1954:** G. Ostrogorsky. *Pour l'histoire de la féodalité byzantine. Traduction française de Henri Grégoire, publiée avec la collaboration de Paul Lemerle (Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae. Subsidia I.)*. Bruxelles, 1954.
- Ostrogorskij 1971:** G. Ostrogorskij. Observations on the Aristocracy in Byzantium. – *Dumbarton Oaks Papers*, 25, 1971.
- Ovcharov 1997:** N. Ovcharov. Le tsar bulgare Ivan Alexander II. – *Etudes balkaniques*, 1997, 3 – 4.
- Panaitescu 1936:** P. Panaitescu. *Mihai Viteazul*. București, 1936.
- Patlagean 2007:** É. Patlagean. *Un Moyen Âge grec. Byzance IXe – XVe siècle*. Paris, 2007.
- Petit 2002:** A. Petit. *L'anachronisme dans les romans antiques du XIIe siècle: Le Roman de Thèbes, Le Roman d'Enéas, Le Roman de Troie, Le Roman d'Alexandre*. Paris, 2002.
- Reynolds 1994:** S. Reynolds. *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*. Oxford, 1994.
- Šarkić 2010:** S. Šarkić. Pravni položaj vlastele u srednjovekovnoj Srbiji. – *Zbornik radova Pravnog fakulteta*, 44, 2010, 1.
- Stanescu 1971:** E. Stanescu. Les Vlahoi de Kinamos et de Choniates et la presence militaire byzantine au Nord du Danube sous les Conunenes. – *Revue des études sud-est européennes*, 9, 1971, 3.
- Stoicescu 1968:** N. Stoicescu. *Curteni si slujitori*. București, 1968.
- Watanabe 1965:** K. Watanabe. Problèmes de la „féodalité“ byzantine: une mise au point sur les diverses discussions. – *Hitotsubashi Journal of Arts and Sciences*, 5 – 6, 1965.

Проф. д.и.н. Николай Овчаров,
почетен професор на Стопанска академия
„Димитър Ценов“, гр. Свищов,
aia_ira@abv.bg

НАУЧНИ ПРОЯВИ И СЪБИТИЯ

SCIENTIFIC MANIFESTATIONS AND EVENTS

МЕЖДУНАРОДНА ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ „ВОЙНАТА ВЪВ ВИЗАНТИЙСКИ И СРЕДИЗЕМНОМОРСКИ КОНТЕКСТ (IX – XVI В.) – ИСТОРИЯ, АРХЕОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ“

Стоян Попов

ONLINE INTERNATIONAL CONFERENCE “WAR IN BYZANTINE AND MEDITERRANEAN CONTEXTS (9TH – 16TH CENTURIES) – HISTORY, ARCHAEOLOGY, PHILOSOPHY”

Stoyan Popov

В периода 8 – 10 декември 2023 г. се проведе научна конференция с международно участие под надслов „*Войната във византийски и средиземноморски контекст (IX – XVI в.) – история, археология, философия*“ (*Online International Conference „War in Byzantine and Mediterranean Contexts (9th – 16th centuries) – History, Archaeology, Philosophy*“). В нея взеха участие 79 водещи и млади учени, представители на редица научни, образователни и културни институции от България, Гърция, Великобритания, САЩ,

Румъния, Русия, Турция, ЮАР, Италия, Китай, Израел, Полша, Исландия, Чехия, Франция. Конференцията беше проведена в онлайн формат, а нейната организация осъществиха членовете на Организационния комитет: доц. д-р Paschalis Androudīs, катедра по История и Археология на университета „Аристотел“ в гр. Солун, Гърция; доц. д-р Стоян Попов, катедра История и археология към Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, гр. Пловдив, България; д-р Georgios Theotokis, университет Ibn-Haldun, гр. Истанбул, Тур-

ция; Errikos Maniotis, докторант по археология в университета Masaryk, гр. Бърно, Чехия.

По време на трите дни на форума, участниците представиха **68** научни доклада, разглеждайки войната в Средиземноморския и Византийския свят от различни аспекти.

Програмният доклад изнесе **Florin Curta**. Той беше посветен на сравнението на ежедневния войнишки живот в крепостта Капидава в Румъния съответно през VI – началото на VII в. и през XI в.

В доклада си **Niki Koutrakou** представи метафоричното използване на военната терминология и език във византийски хагиографски текстове.

Марина Куришева коментира два ръкописа с византийски военни трактати (*Vat. gr. 1164, Paris. gr. 2442 + Barb. gr. 276*). На база на палеографските им особености авторката ги отнася към втората половина на X в. Тя изказа предположение, че те били поръчани от император Никифор II Фока.

Marco Muresu представи пред участниците в конференцията серия от метални предмети, датирани в VIII – IX в., произхождащи от Сардиния. Това са фрагменти от мечове, щитовете, върховете на копия и шпори, показващи наличието на военни части на острова от времето, когато той все още бил част от Византийската империя.

Dimitrios Sidiropoulos коментира византийските кораби – хеландион, дромон, памфинос и усякон, споменати в *De Ceremoniis* на имп. Константин VII Багренородни. Авторът изрази мнение, според което двата основни типа кораби – дромон и хеландион, се различават от другите само на база на екипажите им.

Sverrir Jakobsson анализира различни писмени извори, с различна датировка по отношение на ролята на княз Владимир Светославович за формирането на варяжкия

контингент във византийската армия. Според автора сведенията в „Повест временных лет“, датирана в XII в., касаещи събития от IX – X в., не са надеждни. По тази причина Sv. Jakobsson привлича по-ранни извори за отношенията на княз Владимир с Византия и изследва разликите между тях и „Повест временных лет“.

Докладът на **Алексей Щавелев** беше посветен на военната култура и традиции и техните промени и развитие през IX – XI в. На базата на „История“ на Льв Дякон, на военния трактат „Организация на военната кампания и тактика“ и на сведенията на персийския автор Ибн Мискавай, авторът показва интересни аспекти от военните обичаи и вярвания на русите от посочения период.

Андрей Федосов и Евгений Шинаков направиха кратък преглед на балканските военни кампании на Киевска Рус от средата на IX – края на X в., отразени в украинската историография от края на XX и началото на XXI в. Авторите спират вниманието си върху основните концепции и идеи в разглежданото от тях научно направление.

В докладът си **Ann Feuerbach** сравнява Варяжкия корпус с други наемнически групи, сражаващи се за християнски владетели.

Докладът на **Marek Meško** беше опит за съставяне на пълна картина на последната фаза на византийско-печенежката война през пролетта на 1091 г., довела до решителната битка при Левунион на 29.04.1091 г.

Marco Büttner анализира бинарните редуционизми като „справедливо/несправедливо“ в призива на папата за кръстоносен поход на събора в Клермон (1095 г.) и тяхната роля за легитимиране на ранното кръстоносно движение.

Joppe Gosker привлече вниманието на участниците в конференцията върху смесването на военните традиции в Йерусалимското кралство. Той изследва причините за

приемането на определени оръжия, характерни за Изтока, във франкска среда.

Şerban Marin хвърли светлина върху интересен аспект от военните конфликти, а именно действията, влияещи върху психологията на участниците. Конкретният случай, разгледан в доклада, е превземането на Тир през 1124 г. от венецианците и ролята, която изиграва писмото, изпратено на защитниците.

С проблемите на психологическата война се занимава в доклада си и друг участник в конференцията – **Кристиян Лъсков**. Той прави опит за изследване на бойните викове и музикалните сигнали – специфични психологически техники, представени във византийски военни трактати от времето на Македонската династия. Авторът привежда примери за прилагането им и прави сравнение с исторически източници от епохата.

Ergün Lafli представи римо-византийски военен текстил и облекла и техните производствени технологии в малоазийски контекст. За база на изследването авторът използва статуи, произхождащи от Едеса и Осроене, съхранявани в музея на гр. Sanliurfa, югоизточна Турция.

В представения на конференцията доклад, **Nafsika Vassilopoulou** обърна внимание върху вярата във византийското общество за божествената намеса на Св. Богородица при обсадите на Константинопол и Солун от османците XIV – XV в.

David Nicolle сподели мисли относно развитието на отношението в научните среди към изучаването на военната история в нейните многослойни аспекти. Първоначално според него това течение в историческото познание е считано като „политически некоректно“. Той изрази мнение, че постепенно е настъпила промяна в колективното научно мислене и че настоящата конференция ще допринесе за тази промяна в положителна насока.

Georgios Theotokis коментира представените в Стратегикона на Маврикий идеи за унищожаването на противниковата армия и договарянето на изгоден мир. Авторът изследва техните корени и прави сравнение помежду им през вековете.

James Gilmer представи изследване върху въпроса дали и доколко византийските генерали, в лицето на Флавий Велизарий и Алексий I Комнин, прилагат на практика препоръките от военните трактати. Авторът прави сравнение между препоръчаните в трактатите военни тактики и реалните действия на военните водачи, отразени в историческите хроники.

Christopher Lillington-Martin представи своето виждане за местоположението на битката при Дара в 530 г., базирано на изучаване на ландшафта и на писмените източници.

Giuseppe Hyeraci анализира историческа литература, възникнала на местно ниво в Калабрия в IX – XI в. Основавайки се на тези текстове авторът насочва внимание към ролята на светостта във военната култура на византийска Калабрия.

Tianyu Pang изнесе доклад, в който разглежда разпространението на два вида катапулти в Азия и Европа чрез Пътя на коприната. Авторът илюстрира разпространението на напредналите технологии, включително и военни, на Изтока и Запада по Пътя на коприната, оказвайки влияние върху еволюцията и развитието на цивилизациите.

Анастасия Чиждова изнесе доклад, представящ временна експозиция в Ермитажа на Санкт Петербург, озаглавена „Сокровища Аланского царства. К 1100-летию крещения Алании“ и осъществена между 20.12.2022 и 02.04.2023 г.

Durmuş Gür и **Cahit Karakök** представиха изследване върху псевдокуфически-

те надписи във византийски изображения на щитовете от XI – XIV в.

Recep Efe Çoban коментира конструкцията на лъковете на тюркските народи, обитаващи алтайския регион в VI – VIII в. Авторът представи пред участниците на конференцията въпроса дали ползваните лъкове са композитни или усиленни.

Въз основата на изследване на артефакти **Martijn A. Wijnhoven** се опитва да установи дали късноримската традиция при технологиите за изработването на халчестиризници се запазва и през периода на ранното Средновековие (500 – 1000 г.).

Някои от докладите, представени на настоящата конференция, разглеждаха проблема за мечовете с византийски корени. Първият принадлежеше на **Илдар Каюмов**. Той беше посветен на меч от ранновизантийския период, спадащ към типа, обозначаван в науката като „Aradac-Kölked-Corinth“. Той е намерен при с. Волконка в областта на гр. Сочи, Русия, заедно с позлатена бронзова тока. Артефактите са датирани в периода края на VI – първата половина на VII в.

Вторият доклад, касаещ византийски меч, беше изнесен от **Zeno-Karl Pinter**. В него беше представен меч от музея в гр. Алба Юлия в Румъния. Артефактът е поставен в групата на мечовете тип „Garabonc“ с дата IX – X в.

Третият доклад от тази група, представен пред участниците на конференцията от **Стоян Попов** (член на Организационния комитет на конференцията), беше посветен на меч с византийски корени, датирани в X – XI в. Освен специфичната форма на предпазителя, мечът се отличава и с дължината на дръжката си, която го отнася към оръжията от типа „ръка и половина“.

Деян Рабовянов и Илияна Илиева представиха късносредновековна сабя от Историческия музей в гр. Казанлък, България.

Тя е датирани в XV – XVI в. съобразно реални паралели и съвременни изображения.

Докладът на **Florian Messner** беше посветен на историята на производството на мечове в Belluno, разположен в Долomitите, в гранична зона между Свещената римска империя и Венецианската република.

В доклада си **Timothy Dawson** направи анализ на наличната информация за ламеларния доспех, открит в Големия дворец в Константинопол през 30-те години на XX в. На база на тази информация авторът изказва мисли относно византийската оръжейна технология от периода преди събитията от 1204 г.

Валери Йотов разгледа взаимодействието между скандинавски и византийски предмети на въоръжението и снаряжението от периода X – XI в. в българските земи.

Юлия Степанова представи пред участниците в научния форум металния коланен накит, откриван във воински гробове от XI – XII в. в района на Горна Волга.

Manuel Frallicciardi показва колекция от елементи на въоръжението и военното снаряжение, открити при проучванията на замъците Salerno (1991 – 1993) и Mercato San Severino (2002 – 2006) в областта Кампания. Това са елементи от „corazine“ и „brigantine“, върхове на стрели, глави на боздугани, шпори, шипове-колтроп, каменни артилерийски проектили. Хронологията на представените артефакти обхваща XIII – XV в.

Christopher Szabó анализира традициите на хуните и маджарите в конната война с лък. Авторът набеляза и влиянието на тези народи с техните военни тактики върху военното дело на Византия.

Jean-David Richaud-Mammeri хвърли светлина върху личността на Алп Арслан по отношение на мотивацията зад войните в Анатолия по време на управлението му. Авторът представя тази мотивация, сравнявайки я

от гледна точка на султана, от една страна, и на мюсюлманските историци – от друга.

Georgia Graïkou представи пред участниците в конференцията иконографията на конните воители в селджукското и артукидското изкуство на Анатолия в XIII в.

Eleni Faka и **Petra Lučeničová** насочиха вниманието на участниците в конференцията към ръкописа „Varka ve Gülsah“ (Коня, XIII в.). Въз основа на богатите и подробни илюстрации авторите споделиха мисли за всекидневния и военния костюм на хората, както и военното им снаряжение и бойни тактики.

Manouchehr Moshtagh Khorasani обърна внимание на характеристиките и датировката на различните доспехи с ламелна конструкция от времето между Илханидския период и края на Тимуридския период. Сподели мисли относно кръглите стоманени пластини от различните типове персийски ламеларен доспех. Коментира и материалите, използвани при изработката на доспехите с ламеларна конструкция и тези за свързване на отделните ламели.

Някои участници в конференцията представиха по два доклада – самостоятелно и в съавторство. Такъв беше главния организатор на научния форум – **Paschalis Androudis**. Първият му доклад беше в съавторство с **Eleftheria Konstantinidou**. В него става дума за различните типове шлемове, открити във венецианския Халкис (Негропонте) в Евбея, Гърция. Вторият доклад, който **Paschalis Androudis** представи на конференцията, беше посветен на неизвестно до този момент „ранно“ леко оръдие, съхранявано в манастира Великата Лавра на Атон. То е датирано в XV – XVI в.

Другият участник в конференцията, представил два доклада, беше **Marco Merlo**. В първия си доклад той проследи накратко еволюцията на европейското защитно въоръжение през Средните векове. Вторият доклад

беше посветен на ранните „автоматични“ огнестрелни оръжия. **Marco Merlo** анализира екземпляри от XVII в., съхранявани в оръжейната на Palazzo Ducale във Венеция. На база на тези анализи авторът идентифицира и други представители на такова оръжие от музеи във Флоренция и Бреша.

Mark Charles Fissel обрисова накратко развитието на амфибийните военни действия във Византия и Средиземноморието. Авторът посочи континуитета и иновациите в еволюцията на този тип военни операции.

Fabio Romanoni представи пред участниците в конференцията използването на кораби за военни цели по реките и езерата на Северна Италия при военните конфликти от XII – XV в. Показа използваните типове кораби и методите на употреба на речните флоти във военни действия по тези земи в посочената времева рамка.

Докладът на **Калин Йорданов** постави на вниманието на участниците в конференцията вземането на части от човешки тела като военни трофеи в Светите земи и на Балканите през XII – XIII в. от противници на кръстоносците – селджушки турци, кумани и българи.

Francesco Dall’Aglio сподели мисли относно структурата на армията на цар Калоян (1197 – 1207). На базата на анализа на битки, схватки с участието на лека пехота, обсади, авторът показва смесения етнически характер на армията, прилагането на различни тактики и причините за успешните военни действия на българския владетел.

Ивелин Иванов представи виждане относно размерите на армиите във военните кампании на Балканите в периода XII – нач. на XIII в. Авторът достига до извода, че военните контингенти в този период са били с доста по-малък числен състав, отколкото се посочва в писмените извори.

Ioannis Sarantidis поднесе на вниманието на участниците в конференцията нова интерпретация на военната стратегия на имп. Мануил I Комнин в битката при Мириокефалон (септември 1176 г.). Посредством преизглеждане сведенията на Никита Хониат авторът направи опит да покаже оперативно-планиране и стратегическите цели на Мануил I; влиянията върху военната стратегия на императора; причините за поражението на византийската армия в битката.

Theocharis Alexopoulos говори за случаите на дуели, описани в произведенията на Теодор Продром и на т.нар. „Manganeios“ Продром от XII в.

Evangelos Zarkadas коментира сравненията между силата на франките и слабостта на гърците по време на военни действия, описвани в Морейската хроника.

Konstantinos MOUSTAKAS се сприя върху един от случаите на заселване на имперска територия и използване във византийската армия на големи групи чужденци. Става дума за бежанци от Крит, заселени в гр. Анея на устието на р. Меандър в последната четвърт на XIII в. Авторът изследва техните действия в тези погранични имперски територии.

George Michailidis представи и анализира обсадите по време на Първата гражданска война на Палеолозите и властването на Андроник III Палеолог. Авторът хвърли светлина върху похватите, техниките и резултатите от обсадите.

Докладът на **Piotr Ł. Grotowski** представи пример за изразяване на прикритото недоволство на местното гръцко православно население от франкската власт в създаденото в 1205 г. Атинско херцогство. Плод на това недоволство според автора са стенописите в църквата „Св. Петър“ в Kalyvia Kouvara (Атика), датирана в 1232/1233 г.

Raffaele D'Amato представи някои бележки върху византийската военна екипировка от втората половина на XIV в. Тези разсъждения са направени на базата на стенописните изображения на военни светци от Митрополията в Едеса, датирани в 1380 г.

Anastasios Papadopoulos коментира надписите върху остриетата на мечове от стенописни изображения от византийския културен кръг.

Errikos Maniotis и Theodoros Ntogkas представиха колективна находка от предмети на въоръжението, произхождаща от пиргоса на св. Никола в Ситония, Халкидики, п-в Митари. Находката се състои от фрагменти от извити остриета на сечаци оръжия, върховете на проектили за арбалет и стрелометна машина, както и части от арбалет или стрелометна машина. Представените предмети на въоръжението са датирани в XIV в.

Докладът на **Nikolaos Kanellopoulos** беше посветен на късновизантийската тежка конница. В него авторът коментира обучението, тактиката, въоръжението, използваните коне и какви опити са били правени за подобряване на военното представяне на тези подразделения. Засегнато беше и становището, че византийската тежка конница е считана за по-слаба от западната тежка кавалерия.

Stavroula Solomou коментира въпроса за звуците, свързани с военните действия. За целта авторката изследва историографски текстове от Палеологовия период.

Базирайки се главно върху т.нар. „Хроника на Токо“, **Brendan Osswald** представи изследване, посветено на действията и поведението на Карло I Токо като военачалник. Авторът коментира начина, по който той организира армията си, подготвя се и води война и участва физически в сраженията.

Докладът на **Simone Lombardo** беше посветен на военните действия по вода между венецианци и генуезци в хода на войната

за Киоджа, между 1379 и 1380 г. За първи път тук е използвана артилерия, качена на борда на кораби в значително количество.

В своя доклад **Filippo Vaccaro** изследва стратегията на морската блокада и нейното развитие през XIV – XV в. Изследването е направено на база анализ на документи от генуезките архиви и на венецианския сенат, относно генуезката блокада на Бософора в 1350 г. и блокадата на Генуа от каталаните в 1450 г.

Katerina B. Korre спря вниманието на участниците в конференцията върху т.нар. *stradioti* – наемни кавалеристи, появили се в модерна Гърция в XIX в. Авторката се опитва да събере, документира и да интерпретира сведенията за тази социална категория.

Невян Митев представи наскоро публикувани и необнародвани предмети на въоръжението, свързани с кампаниите на Владислав III Ягело на Балканите през 1443 – 1444 г. Заедно с това обърна внимание и на такива, чиято връзка с тези събития поражда въпроси и съмнения.

На базата на литературни свидетелства, датиращи от средата на XIV в., **Andrea Babuin** изрази убеденост, че въвеждането на огнестрелното оръжие във Византия трябва да се свали надолу във времето. Това беше и основната теза на този автор, представена на конференцията.

Katerina Manousou-Ntella прави опит да сравни все още съществуващите оръдейни позиции по стените на крепостта на Родос с тези от графични изображения на пътешественици от Османския период. Авторката коментира и оцелели тежки огнестрелни оръжия от Родос и други части на Европа.

Fabrizio Antonio ANSANI се опита да анализира производството на огнестрелни оръжия в Южна Италия през късния XV в. Авторът се опира върху богато илюстрираната „Книга на въоръженията“ на крал Феранте от Неапол.

Очаква се докладите от конференцията да бъдат публикувани в издание с помощта на „Hellenic Organization of Cultural Resources Development (H.O.C.R.E.D.)“, отдел на Министерството на културата на Република Гърция.

Доц. д-р Стоян Попов,
Пловдивски университет
„Паисий Хилендарски“,
stoyan_popov@uni-plovdiv.bg

ИЗИСКВАНИЯ ЗА ОФОРМЯНЕ НА ПУБЛИКАЦИИТЕ

Приемат се за отпечатване: студии до 120 000 знака; статии до 60 000 знака; съобщения до 18 000 знака; рецензии и отзиви до 12 000 знака.

Материалите могат да бъдат на български, английски или руски език.

I. ИЗИСКВАНИЯ ЗА ПОДГОТОВКАТА НА ТЕКСТА

1. Материалите се предават в електронен вариант като Word documents с шрифт Times New Roman, размер 12 pt, разредка (Line spacing) 1,5.
2. Заглавието се изписва на езика на статията, с главни букви, центрирано, без съкращения, с размер 14 pt, **Bold**. На следващия ред се разполагат името и фамилията на автора (авторите) без съкращения, с начални главни и последващи малки букви, с размер 14 pt, **Bold, Italic**.
3. През един празен ред се изписва заглавието на статията на английски език, с главни букви, центрирано, без съкращения, с размер 14 pt, **Bold**. На следващия ред се разполагат името и фамилията на автора/авторите без съкращения, транслитерирано/ни на латиница, с начални главни и последващи малки букви, с размер 14 pt, **Bold, Italic**.
4. През един празен ред се разполага анотацията на английски език (**Abstract:**) (до 1000 знака с интервалите), с размер и стил на шрифта 12 pt, *Italic*.
5. На следващия ред се изписват ключовите думи (**Keywords:**) (до 10 на брой), на английски език, с размер и стил на шрифта 12 pt, *Italic*.
6. През един празен ред следва основният текст на материала с подравняване Justify. Допуска се употреба на шрифт **Bold** само за евентуални подзаглавия. *Italic* се използва за заглавия на книги/монографии, списания, сборници и издания на извори. При цитиране се използва *Italic* само в случаите, когато чуждият текст не е ограден с кавички.
7. Цитираните изследвания се посочват в текста, поставени в обикновени скоби, като се изписват: фамилията на автора, годината на издаването и съответната/ите страница/и. Например: (Иванов 2012: 35 – 36); (Иванов, Петров 2015: 5 – 6) – при двама; (Иванов и др. 2010: 33; Ivanov et al. 1999: 45) – при повече автори; (Петров 2006а: 8 – 11) – при повече от една публикация за една и съща година на един автор.
При посочване на образи или други илюстративни материали: (Иванов 2012: 16, обр. 3; Petrov 1997: 45, fig. 2).
При посочване на каталожни номера или таблици: (Иванов 2012: 16, № 3 или табл. 3).
8. При необходимост от пояснителни или други бележки, те се маркират в текста с арабски цифри¹ и се поставят под линия: (Footnotes) с шрифт Times New Roman, размер 10 pt, без разредка (Line spacing „single“). Цифровите препратки към бележките под линия се поставят след кавичките и преди пунктуационните знаци. Пр. „цитат“¹, ¹, ¹. При необходимост от цитиране в пояснителните бележки се следват същите правила, както в основния текст.
9. Използваните източници се посочват единствено в бележки под линия. При цитиране на архивни документи: ЦДА – София, ф. 108К, оп. 2, а.е. 2560, л. 2.
При цитиране на вестник: В. *Работническо дело*, бр. 109, 15 май 1947 г., 3.
При цитиране на извори, имената на античните автори и произведенията се посочват съгласно *Liddell, Scott, Jones Ancient Greek Lexicon* (LSJ) и *Oxford Latin Dictionary* (OLD) по следния начин: Hdt. 2.4; Cic. *Div.* 1.13.23.
При цитиране на корпусни издания: ГИБИ II: 71 – 72.
10. Препратките в текста към илюстративния материал се поставят в скоби: (**обр. 1**). За материали на английски език: (**fig. 1**), шрифт **Bold**. В отделен файл се представя списък на образите с кратка текстова информация за съответното изображение.
11. **Благодарности** (при наличието на такива) се поставят след края на основния текст.
12. След основния текст се прилага **Използвана литература (References)**.
13. При употреба на специфични съкращения в научния апарат се прилага и **Списък на съкращенията (Abbreviations)**.

Примери:

ГИБИ IV: *Гръцки извори за българската история*. Том IV. София: БАН, 1961.

ЦДА: Централен държавен архив.

BHR: Bulgarian Historical Review, Sofia.

13. **Резюме** на български език (със заглавие и автор, до 3000 знака с интервалите) и **Ключови думи** на български език се поставят след Използвана литература (References) и Списък на съкращенията (Abbreviations) само при статии на чужд език!
14. В самия край авторите добавят кратки данни за себе си: звание, научна степен, име и фамилия, месторабота и e-mail.
15. Илюстрациите се представят в отделен електронен файл (.tiff, .jpg, .png) в резолюция не по-малка от 300 dpi.

II. ИЗИСКВАНИЯ ЗА ОФОРМЛЕНИЕ НА ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

В Използвана литература (References) се представят по азбучен ред, първо, изданията на кирилица, а след това изданията на латиница или други. Всички издания, които не са на латиница, се изписват и с транслитерация на латиница, в квадратни скоби [...], непосредствено след оригиналното заглавие. Посочват се само научни изследвания, включително достъпни в Интернет. (Архивни източници, вестници и интернет източници се цитират само в бележките под линия. Същото се отнася и за писмени извори, които се посочват само по името на автора или на документа, а не по името на съставителя или преводача на съвременното им издание.)

1. Сбирки и преводи на извори

Гюзелев 2000: В. Гюзелев. *Извори за средновековната история на България (VII – XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви*. Том I. София: Главно управление на архивите, 2000. [V. Gyuzelev. *Izvori za srednovekovnata istoria na Bulgaria (VII – XV v.) v avstriyskite rakopisni sbirki i arhivi*. Tom I. Sofia: Glavno upravlenie na arhivite, 2000.]

Ксенофонт 2016: Ксенофонт. *Атинската държавна уредба. Лакедемонската държавна уредба*. Превод от старогръцки Мирена Славова. София: Изток – Запад, 2016. [Ksenofont. *Atinskata darzhavna uredba. Lakedemonskata darzhavna uredba*. Prevod ot starogratski Mirena Slavova. Sofia: Iztok – Zapad, 2016.]

2. Книги/Монографии

Божилов, Гюзелев 2004: Ив. Божилов, В. Гюзелев. *История на Добруджа*. Том 2. Средновековие. Велико Търново: Фабер, 2004. [Iv. Bozhilov, V. Gyuzelev. *Istoria na Dobrudzha*. Tom 2. Srednovekovie. Veliko Tarnovo: Faber, 2004.]

Спасов 2008: Л. Спасов. *България и СССР 1917 – 1944 г. (Политико-дипломатически отношения)*. Велико Търново: Фабер, 2008. [L. Spasov. *Bulgaria i SSSR 1917 – 1944 g. (Politiko-diplomaticheski otshoshenia)*. Veliko Tarnovo: Faber, 2008.]

3. Публикации в научни сборници

Марков 1977: Г. Марков. Деветнадесетомайският режим между Франция и Германия. – В: *Доклади и съобщения от Първата национална конференция на младите историци*. София, 1977, 316 – 324. [G. Markov. *Devetnadesetomayskiyat rezhim mezhdu Frantsia i Germania*. – V: *Dokladi i saobshthenia ot Parvata natsionalna konferentsia na mladite istoritsi*. Sofia, 1977, 316 – 324.]

4. Публикации в периодични научни издания

Марков 2002: Г. Марков. Балканското решение на Източния въпрос 1911 – 1913 г. – *Македонски преглед*, XXV, 2002, 4, 7 – 28. [G. Markov. *Balkanskoto reshenie na Iztochnia vapros 1911–1913 g.* – *Makedonski pregled*, XXV, 2002, 4, 7 – 28.]

Mitrev 2008: G. Mitrev. On Skotoussa and „Scotusaei liberi“ from the Valley of the Struma/Strymon River (SW Bulgaria). – *Arhaeologia Bulgarica*, XII, 2008, 2, 47 – 58.

5. Електронни издания на научни публикации в Интернет

Carey 2006: B. Carey. *Warfare in the Medieval World* (2006). <http://web.archive.org/web/20110805095555/http://www.deremilitari.org/resources/articles/carey.htm> (достъпен на 20.11.2016).

Списание
ПЛОВДИВСКИ ИСТОРИЧЕСКИ ФОРУМ

Година VII (2023), книжка 2

Коректор: Валентина Атанасова

Предпечатна подготовка: Цветелина Сотирова

Печат и подвързия: Пловдивско университетско издателство

ISSN 2535-0935 (*Print*)

ISSN 2535-0951 (*Online*)

ПЛОВДИВСКИ ИСТОРИЧЕСКИ ФОРУМ

Година VII • 2023 • книжка 2

ISSN 2535-0935